

2013/3 • XX. évf. 3. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

A székelly írás

Szarvasének

Bujdosók és
útkeresők

Egy falusi tanító
fotográfiái

A TARTALOMBÓL:

4. Bujdosók és útkeresők
Dénes Ida
7. Magyar? Székely! – Rovás? Írás!
Grozdits Károly
10. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Kóka Rozália rovata
Gárdonyi Géza két írása
12. Gondolatok Szarvasének közben
Kutszegi Csaba
14. A Vadbarokk projekt
CD-ismertető – Fonó Zenekar
16. Vándorúton – otthonról haza
Rangyák József
17. Demarcsek György: „Vess figurát...!”
18. ELHIVATOTTAK A VÉGEKEN
Egy magyar család Chicagóban – I.
Kóka Rozália
22. FOTÓGALÉRIA – Hernai Béla
Csorba Judit: Véménd 1916–1920
28. SZÉKI DEKAMERON
Kocsis Rózsai: A féltékenység...
30. MAGTÁR – Fábíán Gyula András
32. Lételeme volt a tánc
Király Katalin
33. Varga Ervin (1955–2013)
Takács András
34. A felvidéki táncmozgalom
Takács András
36. TALLÓZÓ – Faragó József:
A Kossuth-nóta román változata
38. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Juhász Katalin: Variációk rétesre
40. A népzenei hangjegyírásról
Kovács Márton
45. Antim Ioan (1928–2013)
Németh László
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Húsz és száz

Tisztelt Olvasóink! Mint Önök bizonyára tudják, az idei esztendőben ünnepeljük lapunk elindulásának huszadik évfordulóját. A jubileumi évre különböző megmozdulásokat, előfizetői nyereményjátékokat és pályázatokat találtunk ki, Facebook-oldalt nyitottunk, azaz a nem titkolt szándékkal, hogy közelebb hozzuk a lap kedvelőit és készítőit egymáshoz, hogy új híveket szerezzünk és megerősítsük a folkMAGazin előfizetői táborát.

Így például azok között, akik 2013. március 20-án érvényes előfizetéssel rendelkeztek, tíz kétszemélyes belépőt sorsoltunk ki az idei Táncháztalálkozóra. Jelenleg is tartó akcióink keretében új megrendelőinket az „Új élő népzene” CD-sorozat egy-egy darabjával ajándékozunk meg, és minden előfizetőnk jogosult az összes eddigi lapszámot tartalmazó CD-ROM kedvezményes megvásárlására, féláron.

Szerkesztőségünk szakdolgozat-pályázatot is meghirdetett. A népművészethez kapcsolódó, de nem kizárólag néprajzi témában született munkákat vártunk, s a május 31-i határidőig csaknem egy tucat érkezett, igen változatos témakörökben. Szerkesztőink felkért szakértők bevonásával bírálják majd el a pályamunkákat. A legjobbakat egyéves előfizetéssel jutalmazzuk, illetve megjelentetjük a tanulmány rövidített, cikkszerű változatát, a szerzővel egyeztetve. Kiemelkedő munka esetén akár az egész szakdolgozatot is leközzöljük, folytatásokban.

Sorozatunkat egy nyilvános, de bensőséges ünnepséggel folytattuk. Beszélgetésre, tortavágásra és koccintásra invitáltuk mindazokat, akik közel állnak folyóiratunkhoz: a folkMAGazin valaha volt szerzőit, munkatársait, barátait, támogatóit, egyben jelenlegi és jövődöbéli olvasóit. A Táncháztalálkozón, az Aréna egyik kamaratermében megtartott eseményen az ed-

digi címlapokból válogatott kiállítással vártuk az érdeklődőket.

Nagy Zoltán első főszerkesztőként és a Táncház Alapítvány gondnokaként összefoglalta, hogyan indult el a hajdani Téka-újság szellemi örököseként a folkMAGazin. Felidézte, hogyan született meg húsz évvel ezelőtt az elhatározás a Budapestről Nyíregyházára tartó IC büfékocsijában, ecsetelte a kezdeti időket jellemző, ma már elképzelhetetlen manuális újságkészítés körülményeit, s kiemelte a civil kezdeményezés működőképességét.

Jómagam a húsz év során bekövetkezett változásokról, szerkesztési gyakorlatunkról és terveinkről igyekeztem beszámolni. Egyebek mellett elmondtam, hogy lapunkat anyagi értelemben az NKA pályázati támogatásának segítségével és előfizetői körünk megtisztelő érdeklődésével tudjuk fenntartani, de nem kis szerepet játszik ebben az sem, hogy a szerkesztőség infrastruktúráját a Táncház Egyesület biztosítja, illetve szerzőink önzetlenül, honorárium nélkül bocsátják rendelkezésünkre írásait, fotóikat és grafikai munkáikat. Bizony, elszorult a torkom, amikor azokat a kollégákat – Bankó Andrást, Pallagi Pált, dr. Nagy Zoltánt és K. Tóth Lászlót – vettem sorra, akik már nem ünnepelhetnek velünk.

Mivel a folkMAGazin kezdetben évi három, majd négy, végül hat számmal jelent meg, 2005 óta pedig különszámaink is vannak, úgy hozta a sors, hogy a mostani lapszámunk éppen a századik a sorban. Kedves Olvasóink! Azt reméljük, hogy figyelmük nem lankad, szeretetük még hosszú ideig változatlan marad lapunk iránt. Várjuk Önöket szeptemberben, a legközelebbi Táncházak Éjszakáján, amelyen ezúttal közönségtalálkozóval szeretnénk folytatni a jubileumi év jeles alkalmait.

Berán István

Címlap: Szarvasének – Magyar Állami Népi Együttes (fotó: Boda Gábor)

Belső borító: „Berger Gyula lánya német ruhába öltözve.” (fotó: Hernai Béla, Véménd, 1916–1920)

Bujdosók és útkeresők

Szavak és mozdulatok közös világa a Nagyvárad Táncegyüttes új produkciójában

Nehéz küldetés elé nézett a Nagyvárad Táncegyüttes, amikor egyetlen produkciót négy különböző koreográfussal és egy olyan markáns rendezővel, mint Novák Péter tervezett színre vinni. Am – mint az az április 19-i bemutatón kiderült – nagyszerűen megbirkóztak a feladattal: az előadás valódi táncszínházi élményt kínál.

Kusza gondolatokkal foglaltam el helyem a Szigligeti Színház nézőterén és feltehetően nem voltam egyedül kétségeimmel. Az ugyanis már az előzetes információkból kiderült, hogy a *Nagyvárosi bujdosók* című előadás az identitás, migráció, értékek és hasonló kulcsszavak mentén halad, egy 1999-ben készült album zenei anyagára épít, ugyanakkor ezzel a produkcióval igyekszik megtalálni saját formanyelvét az idén tizenegy esztendősi partiumi hivatásos táncegyüttes. Az Ábel témakör kvázi hagyományos feldolgozásától a teljesen nonformális, minél elvontabb, áttételesebb formanyelvig számos lehetőség kínálkozott. Ám már az első akkordok és mozdulatok megnyugtatóan hathattak. Kiss Ferenc magyarországi zeneszerző azonos című albuma 2013 hirtelen jött tavaszán üdítően szólt a Pece parti színpadon, minden dallama cseng és minden szava mellbe vág. Az eddig főként a folklórból táplálkozó Nagyvárad Táncegyüttes pedig nem valamelyik néprajzi tájegység táncrendjével állt a színpadra, és nem is ezek valamilyen egyvelegét igyekezett adaptálni, hanem igazi mozgásszínházi produkcióba fogott. Az előadás során többnyire ez a tendencia uralkodott, ám elemeiben vagy utalásokban visszaköszönt a népi kultúra is. Nagyjából arányosan a táncszínházi előadás kiindulópontjával és zenei alapjával szolgáló lemezhez. Kiss Ferenc zenéje ugyanis úgy ötvözi a népzene világát más, modernnek nevezett irányzatokkal, hogy új és egyedi esztétikai értéket teremt. Nem csupán táplálkozik a népi kultúrából, ötvözi azt például dzsesszel vagy rockkal, és készít – manapság divatos szóval élve – világenét: mert ilyesmit napjainkban elég sokan próbálnak üzni. Csak elképzelni lehet, hogy milyen termékeny táptalajként szolgálhatott az inspiratív zene a különálló, mégis egybeartó etüdökből építkező előadás négy kortárs erdélyi koreográfusának – Baczó Tündének, Bordás Attilának, Orza Călinnek és Polgár Emíliának –, hogy a mindezt rendezői, dramaturgi és „játék-mesteri” minőségben összefogó Novák Péterről ne is beszéljünk.

Az előadás alatt nem színpompás kalotaszegi, feketében és pirosban játszó széki szoknyák pörögtek, hanem – György Eszter, csikszeredai divattervező letisztult elképzeléseit követve – a hölgyek feketében és fehérben, az urak semlegesebb, de továbbra sem riki-

tó színekben „pompáztak”. Szükség is volt erre, mert a bonyolult mozdulatsorok és táncok megkövetelték a környezet viszonylagos egyszerűségét. Ahhoz pedig, hogy a mozgás értelmet nyerjen, további jelentős segítséget nyújtott az élő zenekari kíséret. A zeneszerek és táncosok együttműködése rengeteget lendített az amúgy sem egysíkú előadáson, ezért fel is tűnt, amikor rövid ideig nem élőben szólt a zene.

A kivetítőn is megjelenített, gyökerektől induló produkció az elképzelt vagy csak elvárt célok kergetésén túl, a bevásárlókocsis, kapkodó és kattogó fogyasztói társadalom nyílt kritikáján, az értékvesztés általános jelenségén át, Kiss Ferenc *Kés és kereszt tangójának* gyönyörű kettősén keresztül – melyet Kerekes Dalma és Rácz Lajos Levente táncosok keltettek életre – a testiség és tömeg vonzásáig számos stáción átvezet. Majd a szavak világába lépünk, ahol az értelem elvész, a forma pedig nem tart meg. Brugós Sándor vívódása, „kettőse” saját árnyékával az előadás egyik csúcspontja, de kiemelkedő momentum volt az *Ady verbunkjára* megálmodott, bonchidai ritka magyarra alapozott páneurópai képmutatás is.

Mindezeket a tánc nyelvén elbeszélni önmagában véve sem könnyű feladat, ám azt, hogy mindeközben az előadók hány újabb kék-zöld foltot szerezhettek a próbafolyamat során már kaptak mellé, csak elképzelni tudjuk. Hogy szereztek, az bizonyos, mert táncost nem kímélő mozdulatokat láthattunk a színpadon, olyanokat, amelyek mögött látszik a kemény munka, a közös és az egyéni egyaránt. Az előadás szomorú, ám reális problémákat feszeget, mégsem hagyja bánatos arccal és lélekkel távozni a nézőt: a különböző léthelyzetek summájaként az *„Addig élek, amíg élek, amíg bennem zeng a lélek”* reményteli üzenetével és egy össztáncszerű forgató hangulatával bocsát útra.

Nem volt tehát szégyenkezni valója Novák Péternek, sőt büszkén állhatott be a többi alkotóval együtt a tapsrendbe. A Nagyvárad Táncegyüttes pályafutásának méltó mérföldköve ugyanis a nagyváradai Nagyvárosi bujdosók.

Dénes Ida

(Erdélyi Napló, 2013. április 25.)

NAGYVÁROSI BUJDOSÓK

Táncosok: Brugós Anikó, Kerekes Dalma Gabriella, Mihucz Kinga, Szabó Enikő Ágnes, Timár Tímea, Tolnai Tímea Katalin, Zaha Enikő Kitty, Brugós Sándor Csaba, Forgács Zsombor, Forgács-Popp Jácint, Kacsó Bálint, Kádár Elemér, Miklós János, Rácz Lajos Levente, Schmith Nándor

Zenekar: Bartalis Botond, Kelemen Molnár János, Marius Bulzan m.v., Márkus Zoltán m.v., Pelbát Ilona, Szabó Lóránd Győző, Szakács Kristóf, Székely István m.v.

Rendező, dramaturg, játékmester: Novák Péter m.v.

Zeneszerző: Kiss Ferenc m.v.

Zenei vezető: Horváth Károly m.v.

Zenei asszisztens: Brugós Anikó

Koreográfusok: Baczó Tünde m.v., Bordás Attila m.v., Orza Călin m.v., Polgár Emília m.v.

Jelmez: György Eszter m.v.

Játéktér, látványtervek: André Csongor m.v.

Vetített látvány: Ugron Réka m.v.

Utóhang egy előadáshoz

A múlt század végén egy kóborló muzikusnak nagy öröme szolgált, ha a Székelyföldön bolyongva a szentgyörgyi piacon saját kazettájába botlott. Persze feketén másolt változatban. Vagy ha betoppant a liznyói korcsomába, és ott hajnaltájban kazetofonról az „Azt hittem” bömbölt, majd megszólalt a „Vándordal Brassótól Brüsszelig”, részeg helybéliek kesergését szolgálva. Néhány év múlva, amikor már mint lemezkiadó keveredtem hasonló helyzetbe, akkor is csak legyintettem: a kiadó szegényebb ugyan, de én gazdagodtam. Hízogató volt számomra, büszke voltam, s tudtam áztatni magamat sokáig azzal, hogy mégiscsak van értelme annak, amit csinállok.

Ennél nagyobb öröm csak az, ha egy dalszerző megszenvedett albumát egyszer csak – tizenöt évvel annak megírása után – újból felfedezi egy fiatal, tehetséges színházi társulat, és előadást komponál rá. Idén tavasszal ez történt a „Nagyvárosi bujdosók”-kal. Elképzelni nem tudtam, hogy mitől lehet ez az anyag ma aktuális. Más világ (bár írhatnánk egybe is), más értékrend (külön írva mindkettő hiánycikk), más kontextus. Elképzelni nem tudtam, hogy ezt a mélyen személyes, rám szabott dalciklust más is el tudná énekelni. Azt sem, hogy egy idáig jórészt autentikus táncokat színpadra állító táncgyűttes mit kezd ezzel a zenével. Azt meg végképp nem, hogy létezik még egy zenekar, amelyik ezt az anyagot üzembiztosan, egyedi ízekkel eljátssza!

Novák Péter kezében voltam és Horváth Karcsi karmai között. Meg a többi munkatárs markában. Félúton a megdicsőülés és az oltári nagy bukás között. A becsvágy azonban mindig nagyobb a művészemberben, mint a kétely, így hát kockáztattam. Belemerentem. A bemutatót is megszenvedtem persze. Vergődtem a gyomorgörccs és a katarzis között. Aztán az utóbbi kerekedett felül. Érdemes volt, drága barátaim, köszönöm nektek! (Kiss Ferenc)

*

A játékmester szerint

Táncszínház... Mint a világzene. Egyetlen szóösszetétellel mindent el lehet adni. A szépséget és a szörnyeteget is. Más kérdés, ha az ember „a történetből jön”, ha nincs más választása, mint mellérendelni a formát. Mióta az eszemet tudom, engem a mítosz érdekel, a sztori, az anekdota, a mese, a nagybetűs és közhelyes tanulság, a cselekményen keresztül érvényre jutó gondolat. A „Nagyvárosi bujdosók”-at közel másfél évtizede hallom, hallgatom, de mindig is láttam! Más-más színekben, szüntelenül diktálták a dalok a dramaturgiát, így talán, ha hatvan másodpercet gondolkodtam, hogy mi legyen a nagyváradi előadás anyaga. Pedig volt benne kockázat, bőven! Túl a misztikán, tele gyakorlatias akadályokkal, hiszen egész egyszerűen nem ismerem a társulatot, bele se mertem gondolni, kik, hogyan, miként táncolják, éneklék majd a veretes sorokat.

A kölcsönös bátorság nagy randevúkat generál. Nekünk, mindannyiunknak, ítélkezzék bárhogyan is a közönség, meghatározó volt a felfedezés, és merem állítani, hogy a lehetőségeinkhez képest a legjobbat hoztuk ki egymásból. Raj-intelligencia, ahol mindenki emel, mindenkit. (Novák Péter)

*

A zenei vezető visszaemlékezései

Számomra a „Nagyváradi bujdosók” története egy évvel ezelőtt kezdődött. Akkor nevezték ki a Nagyváradi Táncgyűttes élére Dimény Leventét, a kiváló színművészt, koreográfust, színházvezetőt. Kinevezése után megkeresett és azt mondta, hogy az együttes zenekarából egy koncertképes csapatot szeretne létrehozni, amely a táncosoktól függetlenül is színpadra tud lépni. Úgy ítélte meg, hogy a zenészek tehetsége, lelkesedése, szakmai tudása alkalmassá teszi őket erre a feladatra. Felkért, hogy gon-

György Eszter jelmeztervei

dolkozzam azon, tapasztalataimat felhasználva hogyan lehetne ezt az elképzelést megvalósítani. Hetekig ötleteltünk, kerestük a megoldást, aztán műsorra került Novák Péter ajánlatára Kiss Ferenc barátom „Nagyvárosi bujdosók” című műve, és ez kiváló alkalomnak mutatkozott arra, hogy a zenekar olyasmivel foglalkozzon, amivel még nem találkozott, s amivel nagyot léphet előre. Boldogan vállaltam a felkérést, izgatott a feladat, hogy egy új folkzenekar esetleg az én hozzájárulásommal áll össze.

Beleáztam magam a gyönyörűséges muzsikába. Újrahallgatva a művet, világossá vált, hogy a zenekar kiegészítésre szorul, amittől az igazgatókat – a plusz költségek miatt – a hideg szokta kirázni, de Levente megteremtette a bővítés feltételeit. Jöhettek a plusz muzsikusok! Kottaolvasó, képzett zenészek alkották a csapatot, ami jócskán megkönnyíti egy zenei vezető munkáját. Feri barátom egyéni munkamódszere miatt rengeteg kottát kellett írni, ami azt eredményezte, hogy a „Bujdosók” zenéjének a legapróbb titkait is megismerhettem. Fényezés nélkül leírnám: ez az egyik legjobb zene, amivel a műfajon belül találkoztam. Tele van a szó legjobb értelmében vett slágerekkel. A zenék fülbe-mászóak, de nem könnyedek. A szövegek fantasztikusak és máig is aktuálisak.

Ez a muzsika visszaadta a hitemet a tonális zenében! Nincsenek benne bonyolult akkordfűzések, minden tiszta és egyszerű, mint a népzene.

Mi az egyedi a „Bujdosók” zenéjében? Először is a sokszínűsége. Van itt ritka magyar, tangó, technó, ballada, minden. És mégis egységes. Ez köszönhető egyrészt a hangszerelésnek, hiszen bátran és sokszínűen használja az elektronikus hangszereket, finom egységet alkotva az „autentikus” hangszerekkel (koboz, brácsa, hegedű, bőgő stb.), másrészt annak a bársonyos, ugyanakkor nagyon férfias énekhangnak amivel Feri rendelkezik, valamint a szövegeknek.

A zenekar tagjaival nagy élvezettel próbáltuk a dalokat. Újrahangszereltük a művet, ami azért nem gyökeres változtatást jelentett, de figyelembe kellett venni a rendelkezésünkre álló hangszerállományt. Talán a brácsa kapott nagyobb szerepet az eredetnél és a gitárt cimbalommal helyettesítettük. Kobozunk nem lévén, egy furcsa, brácsa-hegedű-cimbalom kombinációból sikerült egyedi hangzást varázsolni. Amikor a zenekar behangosítva felkerült a színpadra, még nagyobb lett az örömünk, az elképzeléseink „kifényesedtek”.

A zenészek számára külön örömet jelentettek a rendező elismerő szavai, akinek zenészként nagy becsülete volt a csapatban. Jó kis munka volt. Szerettem csinálni. (Horváth Károly)

Negyvenéves legenda a Szigeten

A szinte nemzeti intézménynek tekinthető Muzsikás együttes, a világ nagy fesztiváljainak és híres koncerttermeinek állandó vendége a 40., jubileumi születésnapját a Sziget Nulladik napján ünnepli, baráti társaságban. A Muzsikás koncertjei mindig eseményszámba mennek, és ez ezúttal különösen így lesz. Meghívott vendégeik közt az egyszerű falusi zenészek és énekesek éppúgy megtalálhatók, mint a kimagasló tudású zongoraművész, Jandó Jenő, a világ legjobb ütőegyüttese, az Amadinda, továbbá olyan világsztárok, mint a Londonban élő hegedűművész, Alexander Balanescu, vagy az amerikai Woven Hand rockegyüttes.

A hagyományos magyar népzene az egyik legjelentősebb nemzeti értékünk, igazi hungarikum. Az, hogy a világ erről már tudomást szerzett, nagyban köszönhető a Muzsikás nemzetközi fogadtatásának és sikereinek. Mint a legismertebb és legkeresettebb magyar népzenei együttes évtizedek óta jelen vannak a világ legjelentősebb fesztiváljain és legpatinásabb koncerttermeiben. A hagyományos magyar népzene, mint minden más zenei műfajjal egyenértékű zenét

elfogadtatták a világgal, felléptek Amerikától Japánig, Hong Kongtól Tajvanig, Malajziától Ausztráliáig, Stockholmtól Madridig. Olyan hangversenytermeket töltöttek meg elsőprő sikerrel, mint a londoni Queen Elisabeth Hall és Royal Festival Hall, az amszterdami Concertgebouw, a párizsi Théâtre de la Ville, a római Santa Cecilia nagyterme vagy – hogy a leghíresebbet említsük – a New York-i Carnegie Hall. A népzene és a világzene közönségén túl elfogadta őket

a komolyzene hallgatósága is, hiszen ennek olyan képviselőivel koncerteztek, mint Jandó Jenő és Schiff András zongoraművészek, a Bartók és a Takács vonósnégyes, a BBC Skót Szimfonikusok, a London Sinfonietta vagy Alexander Balanescu hegedűművész.

A Sziget Fesztiválon tervezett nagyszabású és egyedi koncertjükre meghívták számos hazai és külföldi zenészbarátjukat. Ahogy a Muzsikás koncerteken megszokott, a műsor gerincét most is a hagyományos előadásban megszólaló magyar népzene jelenti, ami egyszerre ősi és modern, régi és mai. Vendégeik lesznek egyszerű falusi emberek, akik számára a hagyomány még az életük mindennapos része. Megszólal olyan zene is, mely zenei vagy lelki értelemben kapcsolódik a Muzsikáshoz, többek között Bartók egyik zongoraműve, az Amadinda fergeteges ütős darabja, Balanescu hegedű-improvizációja, valamint a Woven Hand Muzsikás dallamra épített rockzenéje. Emellett dudások, tekerőlantosok és táncosok teszik az ünnepi koncertet még színesebbé. „A világhírű Muzsikás együttes mindig magas színvonalon, a zenei gyökerekhez erősen kötődve, de más zenei műfajokra is nyitottan tolmácsolja a magyar népzene elementáris erejét és szeretetét itthon és a világ számos táján. A Muzsikás immár négy évtizede a magyar népzene nagykövete. Nagy öröm és megtiszteltetés, hogy a Sziget adhat otthont egy ilyen nagyszabású és fontos eseménynek.” – nyilatkozta Szép Fruzsina, a Sziget programigazgatója.

A Muzsikás együttest 1973 nyarán alapította Sipos Mihály, ifj. Csoóri Sándor és Hamar Dániel. Éri Péter és Sebestyén Márta csatlakozásával 1980-ra jött létre az a legendás ötös, amely a zenekar legnépszerűbb nagylemezeit készítette. Ifj. Csoóri Sándort 1997-ben Porteleki László váltotta fel, vele készült a pályafutásuk szakmai csúcspontját jelentő Bartók album. Sebestyén Mártával 2008-ig dolgoztak együtt. 2005-től gyakori vendégük Petrás Mária moldvai születésű keramikus-iparművész, énekes. Munkásságukat 1995-ben Liszt Ferenc-díjjal, 1999-ben Kossuth-díjjal, 2008-ban Prima Primissima-díjjal ismerték el. Szintén 2008-ban az európai zenekarok közül elsőnek a Muzsikás kapta meg a legrangosabb nemzetközi világzenei elismerést, a WOMEX-díjat. [x]

MUZSIKÁS
40 éves jubileumi superkoncert sztárvendégekkel

Woven Hand (USA) / Alexander Balanescu (RO/UK)
Jandó Jenő / Amadinda

Petrás Mária / Lukács Miklós / Magyarpalatkai Banda / Magyar Dudazenekar
Magyar Tekerőzenekar / Kalotaszegi táncosok / Buzai Énekes Asszonyok
Corvinus Néptáncegyüttes / Farkas Zoltán „Batyú” / Tóth Ildikó „Fecske”
Rendező: Káel Csaba / Koreográfus: Farkas Zoltán „Batyú” / Szerkesztette: Sipos Mihály

SZIGET NULLADIK NAP - AUGUSZTUS 6.
OTP BANK VILÁGZENEI NAGYSZÍNPAD, 19.00

REGYÁR: 6.990,- FT ELŐVÉTELLEN / 7.990,- FT ELŐVÉTELLEN QUMBY KÖNYVVEL / HELYSZÍNIEN: 7.990,- FT (KÖNYV NÉLKÜL)

Magyar? Székely! – Rovás? Írás!

Manapság felerősödött az érdeklődés a „székely-magyar rovásírás” iránt. A nemzeti identitás egyik kifejezőjévé vált a használata: konferenciákat rendeznek e témában, rovásírás-tanfolyamokat és -versenyeket tartanak, létezik már sms-t rovásírásban küldő „mobil-app”, névjegykártyán, településtáblán, boltcégéren találkozhatunk ezzel az írásmóddal. Sándor Klára nyelvész arra kértük, hogy segítsen kikeveredni abból a – tévedésektől és szándékos ferdtésektől sem mentes – „dzsungelből”, amit az interneten és gyakran nyomtatott formában is találhatunk, ha a „rovásírásról” szeretnénk információkat szerezni.

– Aki e téma iránt érdeklődik, lehet, hogy meg sem találja a tárgyban született írásait, hiszen a rovásírás elnevezés használatától is tartózkodsz...

– Régebben én is rovásírásnak neveztem. Ma már azonban inkább székely írásnak hívom. Ezzel nem vagyok egyedül, a kollégáim szintén erre az elnevezésre tértek át. Azért székely, mert azok az emlékei, amelyek nem „tudós használathoz” köthetők, hanem autentikus gyakorlatból maradtak ránk, kizárólag Székelyföldön maradtak fenn. Úgy tűnik, hogy ezt az írást a székelység történetéhez lehet vagy kell szorosan kapcsolni. Sajnos, ahhoz egylőre csekély a rendelkezésre álló leletmennyiség, hogy a népcsoport és az írás között

ti kapcsolatot megfelelően átláthassuk, arról pontos kijelentéseket tegyünk.

Ugyanakkor a rovásírás elnevezés félrevezető is. Olyan, mintha a rovásírások csoportja egy írástörténeti különlegesség, esetleg az írás egy külön ága lenne. Erről azonban szó sincs. A székely írást Sebestyén Gyula kezdte el következetesen rovásírásnak nevezni abban a munkában, amely mostanáig a székely írás egyetlen komoly corpusa. Ő a számrovást kutatta intenzíven, s onnan ered az ötlet, hogy a betűk azért szögletesek, mert a fába úgy lehetett könnyen írni, ha nem gömbölyítették a jeleket. Ez ugyan igaz, de ugyanígy igaz, ha kőbe vésik, vagy fémbe karcolják őket. Összességében tehát azért

nem gondoljuk, hogy érdemes megtartani az elnevezést, mert újabban látszik, hogy sokakat megtéveszthet.

– Mennyire járt el az idő Sebestyén Gyula „A magyar rovásírás hiteles emlékei” című könyve fölött?

– Sebestyén Gyula munkája fontos és tiszteletreméltó. Amikor ő összegyűjtötte az anyagot, elég pontosan szétválasztotta a hamisítványokat a tényleges emlékektől. De a tanulmány majdnem egy évszázada, 1915-ben jelent meg, és azóta sok új emlék került elő.

– Publikációidból úgy tűnik, hogy meglehetősen régóta foglalkozol a kérdéssel.

– Már a szakdolgozatom témája is a székely írás volt, s némi kihagyással azóta is foglalkozom vele.

– Akkor ennek még nem volt ekkora „divatja”...

– Nem, sőt ez a terület kevéssé volt ismert. Nekem azért volt kézenfekvő, mert turkológiát tanultam, és természetesen olvastunk keleti türk feliratokat, amelyeknek írásjelei – ha nem is közvetlenül, de – valószínűleg távoli kapcsolatban állnak a székely írással. Aztán hallottunk a nagyszentmiklósi kincs feliratairól és az akkoriban előkerült szarvasi tütartón talált viszonylag hosszú avar szövegről is. Akkori tanszékezetünk, Róna-Tas András igen sokat foglalkozott az utóbbival, eredményeiről a szemináriumain folyamatosan hallottunk. A török és magyar nyelvi kapcsolatok volt a fő témám, természetes volt, hogy ennek részeként a székely írással foglalkozzam. A tanszéken, Németh Gyula hagyaték-könyvtárában pedig minden anyagot meg is találtam ehhez.

A Nikolsburgi Ábécé

– Milyen messzire juthat a múltat fűrkésző?

– A két legkorábbi ismert emlék Székelyudvarhelytől délkeletre került elő. Az egykori vargyasi templomban egy keresztelőmedence peremére véstek egy feliratot, amelyen a Mihály név olvasható. A szomszédos Homoródkarácsonyfalván eredetileg az egyik kapu köoszlopán volt egy felirat, szintén mélyen bevésve. Egyrészt a kő anyaga és faragásának módja, másrészt a templom története támpontot ad ahhoz, hogy meghatározzuk a feliratok korát. Ennek alapján nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy a XIII. század végén, a XIV. század elején keletkezett mindkettő. Jelenleg ezek a legrégebbiek, de azt mindig érdemes hangsúlyozni, hogy bármikor előkerülhetnek akár még régebbiek is, hiszen a karácsonyfalvi a múlt század negyvenes éveiben, a vargyasi pedig csak néhány éve került elő.

A székely írás leghosszabb emléke a *Bolognai Rovásemlék* néven ismert anyag, amit egy Magyarországhoz sok szállal kötődő olasz polihisztor, Luigi Ferdinando Marsigli [1658–1730] hagyatékában őriznek. Marsigli minden bizonnyal a gyergyószárhegyi ferences kolostorban másolta le. Vélhetőleg az ott eltemetett Kájoni János [1629–1687] hagyatékának lehetett része, mert tőle két ábécé-t is ismerünk, és azt is tudjuk, hogy a ferences hagyatékban még további írásemlékek is voltak, tehát a székely írás valahogyan kapcsolódott a ferencesekhez.

– Mit tartalmaz a *Bolognai Rovásemlék*?

– Tulajdonképpen egy naptár, a nem mozgó egyházi ünnepeket tartalmazza, nem mutatja az év minden napját. Kis vonalakkal jelölték az ünnepek között, hogy a következő jeles nap milyen mesze esik. Az ünnepek nevéből arra lehet következtetni, hogy a naptár készítői magyar ferencesek voltak. A XV. század végén keletkezhetett az eredeti, az általunk ismert másolat pedig 1690-ben.

Érdeemes megemlíteni a Mátyás király udvarához kötődő *Nikolsburgi Ábécé*-t is. Ma már tudjuk, hogy egy Pencsicei Fülöp nevű morva férfi készítette, aki kapcsolatban állt a királyi udvarral. Résztvevője volt az 1487-es párizsi küldöttségnek, amelyet Filipecz János vezetett, aki Mátyás bizalmasa és Pencsicei földije volt. A *Nikolsburgi Ábécé* egyik érdekessége, hogy alámásoltak egy héber ábécét is. Nyilván az adta az összefüggést, hogy a két írás azonos irányban, jobbról balra halad.

Persze vannak más emlékek is, főleg templomokban, karcolva, festve, krétával rajzolva. Legsűrűbben Székelyudvarhely környékén fordulnak elő.

– Van-e, lehet-e fogalmunk arról, hogy mennyire volt elterjedt a székely írás?

– Eddig tizenöt-húsz ilyen emlék került elő, ez azt mutatja, hogy nem lehetett túl gyakori a használata. Azért nem mondanék pontos

sabb számot, mert akár mikor előkerülhetnek újabb feliratok. Nemrég például a homoródkarácsonyfalvi templomban találtak egy második, későbbi, karcolt feliratot. Ráadásul vannak olyanok is, amelyekkel kapcsolatban még nem tisztáztuk, hogy székely betűk-e, vagy torzult latin betűk, esetleg csak egy-két jelet tartalmaznak. A székelyföldi templomfreskók ugyanis elég rendszeresen össze vannak firkálva. Az arra járók szívesen írták rá a nevüket a képekre...

– ... éppen, mint ma.

– Leggyakrabban azt írták: „*Hic fuit...*”. Az olyasmi, mint ma az „Itt jártam...”. Ezek a feliratok nem túl sokat árulnak el, hiszen csak az derül ki belőlük, hogy ki írta őket. A papok azt is odaírták, hogy „... pap”. Például Gelencén egy 1497-es felirat mindössze annyit tartalmaz: „Pál pap”. Van olyan is, hogy: „Miklós, derzsi pap”. A másik típus, amikor a templomot építő, újjáépítő, kifestő, renováló mester(ek) neve szerepel. Ez is arra utal, hogy nem a tartalom volt a lényeg, inkább a székely identitás kifejezése.

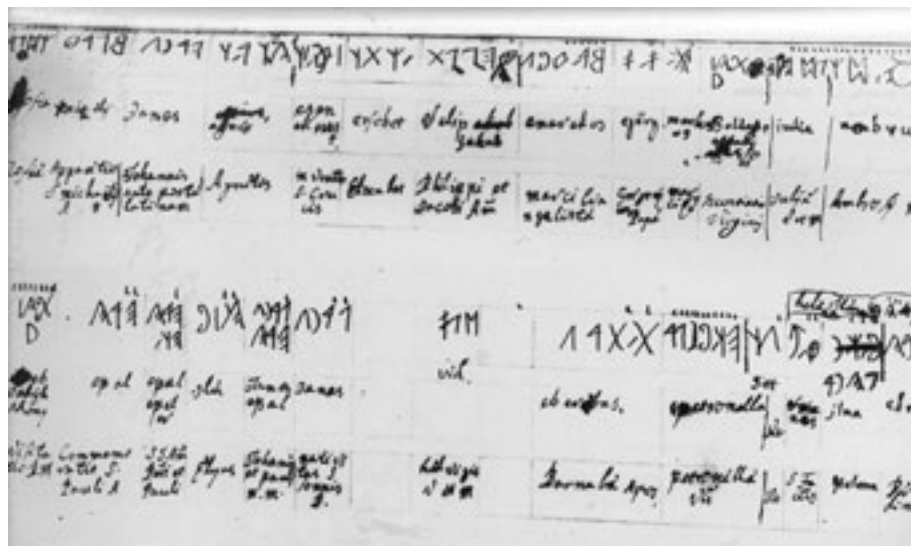
– Meddig volt „élő” a székelyek körében ez az írás?

– Székelyföldön a XVII. század második feléig mutatható ki a „tudós átörökítéstől” független használata, vagyis addig az ott élők nem „újratapulták”, hanem fennmaradt a székely írás hagyományos ismerete. 1598-ban Telegdi János – akiről sajnos más közelebit nem tudunk – kiadott egy tankönyvecskét, amiben a korabeli szokásoknak megfelelően párbeszéd formájában meséli el, hogy mit kell tudni erről az írásról, és közöl egy ábécét, valamint írásmutatványokat, például a Miatyánkot. A későbbi magyarországi használatban a Telegdi-féle ábécé terjedt el, a nem Székelyföldön készült kéziratos emlékek lényegében mind ezt használták. A XVII. századból Székelyföldről viszont két emlékünkből is van az említett templomfeliratokon kívül, amelyek a Telegdiétől független ábécével készültek. Az egyik szöveg egy átokfeleség, azt tartalmazza, hogy ha valaki ellopja Farkaslaki Mátyás könyvét, azt „akasszák föl”.

A székely területen a XVII. század második felét követő időkből nem ismerünk székely írással készült templomfeliratot, kéziratos bejegyzést is alig. Utóbbi persze nem sokat jelent, mert, ha ebből a szempontból átkutatnánk néhány könyvtárat, mondjuk a marosvásárhelyit vagy a gyulafehérvárit, akkor szinte biztosan kerülnének elő olyan rövidebb bejegyzések, mint a már említett átokszöveg. Például van egyházi irat, amelynél az adományozó azt kérte, hogy nevét ne tüntessék fel, ezért székely írást használtak, hogy eltitkolják.

– És a Székelyföldön kívül...?

– A nem-székelyföldi használatnak egészen mások a jellegzetességei. Ez nagyjából Má-

A *Bolognai Rovásemlék* részlete

tyás korától adatolható. Akkor is, később is összekapcsolódik a humanizmussal, a magas műveltséggel, a hun származás tanával.

– *Mennyire állandó a karakterkészlet?*

– Az elég nagy kiforrottságot mutat, és eléggé állandó, de természetesen vannak kisebb eltérések. Nagyon érdekes például, hogy a *Nikolsburgi Abécé* és a bolognai naptárban látható ábécé fordítva jelöli az *ö* és az *ü* betűt, mint a többi. Az *ö* amúgy is a bizonytalanabb jelek közé tartozik, ahogy a *ty* is többféle, bár egymáshoz hasonló formájú lehet. Ezzel együtt a leggyakrabban használt jelek egyformák, stabilak. Eredetileg nem jelölték a magánhangzók hosszúságát, szemben azzal, amit mostanában láthatunk. Ugyanaz a betű jelölte az *a*-t, mint az *á*-t, vagy az *e*-t, mint az *é*-t. Sőt, az írás korai szakaszában a magánhangzókat nem is mindig írták ki, ahogyan az több más írás esetében is előfordul. A *Bolognai Rovás* emlékben még szépen látható annak a nyoma, hogy csak a hosszú és a szóvégi magánhangzókat írták ki. Ahogyan például a keleti törkök is.

– *Kik és miért használták ezt az írást Magyarországon?*

– A nem-székelyföldi használat kifejezetten „tudós használat” volt. A peregrinus diákok például műveltségüket fitogtatva egymás emlékkönyvébe jegyezték be vele. A bejegyzések zöme bibliai citátum. Sokszor csillogtatták görög- és latintudásukat, aki pedig ismerte a székely írást, azt is használta.

Akad aztán olyan munka – például 1718-ból Bél Mátyás műve –, amely kifejezetten hosszú értekezés a székely írásról, de ez már tényleg „tudós használat”, a korai tudományos kutatás része. A korai kutatók egyébként kifejezetten a székelyek írásaként kezelték ezt az írást. Persze, többen úgy vélték, hogy egykor a teljes magyarság ismerte mint a hunoktól örökölt ábécét, de csak a székelyek őrizték meg, és volt olyan – Baranyai Decsi János –, aki azt javasolta, hogy mindenki, aki magyarnak érzi magát, tanulja meg.

– *Az eddig említett források között sok az egyházi kötődés...*

– Valóban, csaknem mindegyik emlék templomokhoz, papokhoz, teológushallgatókhoz kötődik. Ez a későbbiekre is jellemző, jezsuita és piarista tudósok foglalkoznak vele. Egy Zakariás János nevű misszionárius, akit Dél-Amerikába küldött a rend, egy itthoni barátjának írt levelet 1756-ban a spanyolok perui kegyetlenkedéseiről, a legkényelmetlenebb részeket székely írással. A XIX. század elejére viszont, úgy látszik, megfogytak az érdeklődés.

– *Hogyhogy?*

– Egyrészt született néhány hamisítvány, másrészt a korábbi kutatások nagyon szorosan kapcsolódtak a székely íráson alapuló, héber-magyar nyelvrokonságot kimutatni próbáló kísérletekhez.

– *Vannak manapság, akik kapkodnák a fejüket a héber-magyar nyelvrokonság felvetésére...*

– A humanizmus korától kezdve egy ideig minden európai nép azért versengett, hogy az ő nyelvéről lehessen kimutatni, a legközelebb áll „Isten nyelvéhez”, azaz a héberhez. A székely írással két dolgot próbáltak bizonyítani. Az egyik a hun leszármazás, hiszen a hunok egykori írásának folytatását látták benne, másrészt ezzel nem ellentétesen, hanem ezt kiegészítő módon a héber nyelvrokonság bizonyítékának is remélték. Mind a két teória meggyengült a XIX. századra. Egyrészt Anonymus munkájának előkerülése után egy időre a hunokról inkább Árpád felé fordult az érdeklődés, a XIX. századra pedig a történelemtudomány is eljutott arra szintre, hogy a hun leszármazás tanát már nemigen lehetett fenntartani.

Az összehasonlító történeti nyelvészet odáig fejlődött, hogy a „héber vonal” – amely másutt Európában már korábban eltűnt – Magyarországon is elenyészett, nem lehetett tovább komolyan venni. A kiegyezés előtt néhány évvel, 1864-ben, Orbán Balázs leírása alapján Szabó Károly közölt egy igazi, létező templomfeliratot, az énlaki templomét. Két évvel később nagyon fontos tanulmányosorozatban foglalta össze, amit addig tudni lehetett a székely írásról. Gyakorlatilag ekkor élenkült meg újra az érdeklődés, de a nagy fel-futást, ami a XX. század második-harmadik évtizedére esik a nyelvtörténészek és a turkológusok körében, Sebestyén Gyula 1915-ben megjelent kötete alapozta meg. Aztán az 1980-as évek közepéig elhalt a tudományos érdeklődés Magyarországon, és azt sem mondatom, hogy azóta a tudósok tömege foglalkozna a témával.

– *Viszont a téma „valahogyan” mégis előtérbe került, a rovásírás elnevezéssel együtt.*

– Vitathatatlan, hogy kialakult egyfajta kultusz, de ez nem a tudományon belül létezik. A nyolcvanas években indult. Nyilván belezajszott például az is, hogy a két háború között a cserkészek titkosírásként használták a „rovást”, így az idősokban komoly, időnként másféle nosztalgiákkal karöltve járó szentimentális kötődés élhetett iránta. Persze, ahogyan nincs arról pontos képünk, hogy ők mit tudtak erről az írásról, úgy arról is csak halvány elképzelésünk van, hogy mit tanulnak a mai rovásírás-táborokban. Ez az 1980-as években feltámadt érdeklődés a rendszerváltás után tovább erősödött. Amikor a dél-amerikai emigráció más ilyen irányú munkái hazakerültek, itthon is nagyon sok laikus kezdett el foglalkozni a székely írással. Egy részüknek a magyar örökség megőrzése volt a célja. Az ide tartozók közül sokan Forrai Sándor köré csoportosultak. Más részük viszont politikai tőkét igyekezett és igyekszik kovácsolni a dologból. Természetesen e két cél sokszor összekapcsolódik. A mostani használók és propagálók köre mindenesetre egyáltalán nem homogén, és nem is egyféle ábécét használnak. Bizonyos mai nyomtatványok, társasjátékok, kártyák, útjelző táblák, amelyek székely írással megjelennek, többféle ábécével készülnek. Az, hogy ki melyiket használja, sokuk számára egyfajta hitvallás is.

– *Ezek szerint a tudománynak lenne bőven feladata...*

– Persze. Szerencsére lassan megtörténnek az első lépések. Most készül a székely írás jelenleg ismert emlékeinek új corpora, tehát nem-sokára lesz új kiadás, amely szerencsére jóval testesebb lesz, mint amit Sebestyén Gyula majd’ száz évvel ezelőtt kiadhatott.

Grozdits Károly

Százötven éve született Gárdonyi Géza

Büntárgyalás

Marci új irkát vett. A kezében hozta, hogy össze ne gyűrődjön. Az irka sárga volt, mint a citrom. A keze piros volt, mint a mályva. Az orra is piros volt: kicsípte a hideg.

Már közel járt az idő a két órához, mikor Marci az iskolába ért. Bizonyosan az irkavétellel töltötte el az időt. Sietve jött pedig. A nagy vászontarisznnya ide-oda lóbálódott a térdén, s az új csizmacska szaporán kopogott. A dombon csuszka van. Hogy hamarabb leérjen, nekifutott. A végén egyet hemperedett a havon, s bizony a levegőbe rúgott. De az irkának szerencséjére nem esett baja.

Az iskolában halk zajgás van, mikor Marci belődül. Mindig így szokott lenni a tanítás előtt. A gyerekek beszélgetnek, mint az emberek, komolyan, tréfásan, a dolguk szerint. Mindenki beszélhet a körülötte ülőkkel, csak kiáltania nem szabad. Aki kiált, annak a nevét Istenes Imre fölírja a táblára.

Marcinak a második padban van a helye, Kószó Jancsi mellett. Jancsi is hétesztendősi fiú. Eleven kis barna gyerek. Mindig licseg-locsog a szomszédjaival, hol az előtte ülővel, hol a mögötte ülővel. Még mikor csendesen kell ülnie, akkor is könnyebb a lelkének, ha a lábát rázhatja, vagy ha a rátekinzőnek a szeme közé kaffant, mint a kutya szokott kaffantani a légyre.

De éppen azért is ül Marci mellett. Marci komoly és nyugodt vérű. Ha sohase szólna, azt lehetne vélni, hogy mindent tud, mint a püspök. Nem tud pedig szegény semmit, csak éppen a szeme okos.

Hát Marci beül a padba. A nagy báránybórsatyakot begyűri maga elé. A kis zömök tintásüveget leoldja a madzagról és a padra állítja. Oda állítja az új sárga borítékú irka fölé. Aztán belenyúl a vászontarisznnyába, s kiemel onnan egy táblát, egy nagy fanyelű bicskát, egy könyvet, egy birsalmát, és egy tekerics madzagot. Végül már könyékig nyúl a tarisznnyába, s még az ottmaradt szerszámok közül egy tollszárat kotor elő.

A tollszár vasában farral kifelé áll a réztoll. Kirántja és rátűzi a vasra.

E készülődések alatt hárman is elkapják előle az új irkát és megnézik. Ilyen Zrínyi Miklósi irka van elég az iskolában, de azért megnézik. Zrínyi Miklóst is megnézik, az egyszerűet is megnézik. Megolvassák, hány a levél az irkában, pedig soha sincs se kevesebb, se több hatnál.

Marci mind a háromszor visszarántja az irkát. Utoljára kapja a nagy birsalmát, ráteszi. A birsalmához már nem mer senki se nyúl. Az már haragot keltene. Annak ne bántsd a neve.

Marci a foga közé veszi a tintásüveg dugóját és egyet csavar az üvegen.

A szomszéd mindeneddig a padon térdelt, s a mögötte ülő leánykával valami palaveszsző cseréjét tárgyalta. A csere elvégződött. Jancsi megfordult. Hirtelen fordult, ahogy szokott. A dugó éppen akkor cuppant ki az üvegből. Jancsi megtaszította Marcit.

A ténta kilotlyant.

Marci visszahőkölt és kikerekedett szemmel, szinte dermedten bámult az irkára, az almára meg a tarisznnyára. Az üveg tartalma azon a három tárgyon folydogált. Az irkán fekete Balaton. Az almán fekete gyöngy. A tarisznnyán fekete Tisza, Duna, Dráva, Száva. Csöpög mind a négy folyó a padlóra.

A következő pillanatban lobbót vetett Marci szeme, s úgy teremtette képen Jancsit, hogy az szegény majd kiesett a padból.

Én éppen akkor léptem az iskolába.

A gyerekek fölkeltek és dicsértesséket kiáltottak. De az arcokon a káröröm ragyogása, izgalom és kérdés látszott. Hátul egy leány a szájára tette a kezét, hogy a mosolygását eltakarja.

Mert a pofont mindnyájan látták. S azt is látták, hogy az én két szemem a két gyerekre szegeződik.

Marci sápadt.

Jancsi piros.

Az iskola csöndes a visszafojtott izgalomtól.

A szavamat lesték.

A pofozkodás nagy bűn. Az emberi arc szent. A pofozkodás polgári szentségtörés.

– Spongyát! – szólaltam meg végre hideg nyugalommal. Istenes Imrének mondtam ezt. Istenes a tábla mellett ül. Legközelebb őhozza van a spongya.

– Töröld le a tintát arról a fiúról!

Istenes a nagy csöndességben letörülgette az irkát, a padot, a tarisznnyát. A birsalmán is végighúzta a spongyát. Aztán meglátta, hogy a Jancsi homlokán is van egy babszemnyi folt. A spongyával odatörült. Több rákenődött, mint amennyi ott volt, de ez az ügynek komolyságán és ünnepiségén mit sem változtatott.

Akkor újra megszólaltam:

– Ez a két fiú a tanítás után itt marad. Most nincs idő arra, hogy tárgyaljunk a cselekedetüket! Értetted, Nagy Márton? Értetted, Kószó János?

– Értettem – felelte búsan a két bűnbesett.

Komoly és szótlan maradt mind a kettő egész délután. A kezüket soha buzgóbban nem fonták össze a mellükön a magyarázat alatt, és soha jobban nem figyelmeztek. Mindössze egyszer történt számolás ideje alatt, hogy Marci belenyúl a tarisznnyájába és kivette a birsalmát. Megnézte komoly szemmel és ugyanolyan komolyan megnyalta. Aztán visszadugta a tarisznnyába.

Estefelé elbocsátottam a gyerekeket. Csak a két bűnös maradt ottan meg két leányka. A két leánynak az iskolát kellett megsöpörnie. Sorrendben söpriik mindennap az iskolát.

A kapuban útnak eresztettem a gyerekeket, s egy-két percig ott maradtam: beszélgettem Miklósnéval. Harasztot hozott az asszony a hátán az erdőről szalmazsákban. Azt kérdeztem meg, hogy mire való.

Az asszony elmondta, hogy a haraszt ló alá kell. Nincs szalmájuk. Minden héten kell ennyi a ló alá.

– Hát a maguk ágyába hányszor tesznek friss szalmát?

– Csak aratáskor – felelte az asszony.

Aztán egy másik asszony is jött: Harmaciné, egy fiatal gazdának a felesége. Korán-hervadt arcú, fekete szemű asszony.

Az is megállott egy percre, s arra kért, hogy a kisfiát fogadjam be az iskolába.

A fiúcska csak most múlt ötesztendősi és hát én csak azért is megvettem kérését, mert az asszony mindig szomorú.

Mért szomorú?

Nem tudom.

Az ura jó ember és békességben élnek. Szegényeknek se szegények. Azt mondják, hogy leánykorában valami úrfélébe volt az asszonyka szerelmes, és hogy arra bánkodik. Az asszony a szomszéd vármegyéből való, jó négyóra járás ide a faluja. Lehet, hogy csak azért mondáznak így róla, mert nem idevaló.

Hát kis ideig ott beszélgettem a két asszonnal, aztán magukra hagytam őket.

Mikor bemegyek a szobába, s pipára gyújtok, akkor jut eszembe, hogy két rabom is van.

Nézek az iskolába, hát ott ül a két bűnös a padlásig kavargó porban, tárt ablak, tárt ajtó között, hajadonfővel. Mind a kettő a helyén. Ülnek szótlantul, a kezüket a mellükön

összefonva. Az arcukon gondolkodás és aggodalom.

– Gyertek be a szobámba!

Bekocognak. Mind a kettőn a térdig érő vászontarisznnya. A Marci tarisznájában ott dudorodik még a birsalma is.

Leülök egy székre. A két gyerek egy intésre elélem áll. Állnak előttem olyan arccal, mint a latrok szoktak az akasztófa alatt.

– Hát, Nagy Márton, te beszélj először!

Nagy Márton hebegve elmondja, hogy új irkát vett, és hogy Jancsi meglökte a tintásüveget. Azzal megáll.

– Tovább! Még nincs vége.

– Hén aztán... hén... aztán... pofon... h... vágtam...h.

– No, most már beszéljen Kószo János!

Kószo János valamivel nyugodtabb. Csak az orra mozog, meg a szemöldöke. Már bizonyára sokszorososan átfontolgatta az esetet, s a maga bűnét sokkal kisebbnek tudja, mint a Marciét.

– Nem láttam, hogy izé... mit csinál Marci – mondja ártatlankodva. – Csak ahogy megfordultam, meglöködött.

– Ha tudtad volna, hogy tinta van a kezében, meglökted volna-e?

– Dehogy.

– No, Nagy Márton! Bűnösnek vádolod-e még Jancsit?

– Nem...h.

– Jól tetted-e, hogy pofon vágtad?

Erre nem felelt azonnal. Egyet nyelt, aztán megint egyet nyelt. A szó nem jön.

– No?

Könnyező szemmel feleli:

– Nem... h.

– No? Tudod-e te azt, hogy nagy bűnt cselekedtetél? Tudod te azt, hogy az ember arca a lélek virága? Aki az arcot megüti, a lelket üti meg! A lélek pedig Istenből való részünk; örökkévaló!

A fiú szeméből könnyek görögnek.

A szavakat aligha értette; de a hangnak is van értelme, mikor a hang a szívhez szól.

– Bánod-e, hogy ezt cselekedteted?

– Bánom...h.

– Hát, ha bánod, csókold meg ott, ahol megütötted.

Jancsi odafordítja az arca jobb felét. Marci bűnbánattal megcuppantja. Aztán megint állnak várakozó szemmel, de most már nyugodtabban.

– Haragszol-e még, Jancsi, Marcira?

– Nem haragszok – feleli a fiú csendesen.

– De ennek most nincs tintája. Megfelezed-e vele a magad tintáját?

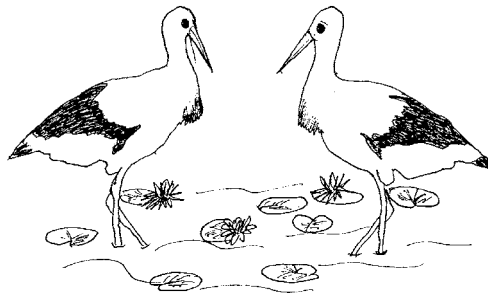
– Meg.

– Hát akkor elmehettek.

Az ablakon utánok néztem. Kint a havas kocsiúton csendesen ballagtak egymás mel-

lett. A dombon, a keresztnél Marci megállt. Belenyúlt könyékig a tarisznnyába. Jancsi is megállt, s várakozón nézte a munkálatot.

Marci előmunkálta a tarisznnya aljából a nagy birsalmát meg a bugylibicskát. Az almát kettévágta. Odanyújtotta a felét Jancsinak.

Isten veled, gólyamadár!

Valami különös szomorúság borzong át a lelkemen. Nemcsak a lelkemen: minden fán, minden fűszálon, az egész tájon, még a felhőkön is.

Ez a szomorúság az ősznek a megérzése.

Kertemben már az őszirozású fehér és lilá virágai melengetik az arcukat a nap sugaraiban. A gesztenyefám napról napra halványabb. A gyümölcsfáim is olyanok, mint az öregemberek: egyik, mint a sárga öregember; a másik, mint a piros öregember.

A két gólyánk is elment.

Szent István király napján láttam őket utoljára a mezőn. Nem halásztak, csak álltak-álldogáltak elgondolkozva a fűben; ott álltak mind a ketten.

A fecskék vidáman csapongtak fölöttük a levegőben. Azok még nem gondoltak akkor az elutazásra.

Furcsa két madárfaj a gólya meg a fecske, hogy tavasszal mindig idejön a másik világrészről; ősszel meg mindig visszatér a másik világrészbe. De ott nem házasodnak, nem raknak fészket és nem költenek, csak itt mi-nálunk.

Melyik hát az igazi hazájuk?

A mi magyar hazánk.

Még furcsább, hogy az a két gólya, meg az a pár száz fecske az egész országból csak éppen a mi falunkat szereti. A messze Afrikából ide térnek mindig vissza, ide ám, a mi szegény nádas házaink közé, a mi szegény mezőinkre. Mi van a mi falunkon olyan szeretni való, hogy érdemes érte átrepülni egy egész nagy tengert, meg egy egész nagy országot?

Ahogy ott láttam a mozdulatlanul merengő két gólyát a vörösre aszott mezőn, a húszéves Balla gyerek jutott az eszembe. Azt is így láttam ma állani a kertben. Az ásónyéltre támaszkodva állt, és szomorúan nézett maga elé. Mert ő is elköltözik innen.

Szent Mihálykor elviszik. Maga se tudja, hova. Kell a Balla gyerek a császárnak.

No, a mi két gólyánk nem kell a császárnak. De lám, hogy így egybevettem őket, arra gondolok, hogy a válás érzése nem azonos fájdalom-e bennök.

Ahogy a két gólya ott áll egymás mellett, bizonyára így beszélgetnek:

– Öregem – mondja az asszony –, a vízi liliomnak fogytán a virága.

Az ura bólint erre a fejével csendesen.

Ismét az asszony szól:

– Mikor indulunk?

– Mikor az utolsó liliom is eltűnik.

– A gyerekek eléggé erősek.

– Megbírnak.

Mind a kettő újra bús elmerengésbe mélyed.

Milyen szomorú tud lenni a madár! Egész testével szomorú.

A minap aztán sok gólyát láttam a magasan. Odafenn kanyarogtak a falu fölött, aztán egyszer csak: egyenes az út Délnek!

A fecskék csak tegnap mentek el. Úgy beszéltek meg, hogy a templom tetejéről indulnak, mert ott gyűltek össze.

Töménten nagy fekete madárraj volt az ott együtt. A falu csendjében nem hallatszott egyéb, csak az ő csivikelésük-csiripolásuk.

Tanácskoztak, disputáltak.

Vajon min forgott a beszéd? Vezért választottak-e, vagy az út irányát hányták-vetették meg? Rossz hírt kaptak-e Afrikából? Vagy valamelyik más falubeli fecskénéről szavaztak, hogy megvárják-e őket, vagy nélkülök menjenek? Ki tudná megmondani, ha nem madár?

Fölkerekedtek, egypárszor körülkanyarodtak fenn, mint a búcsúsók. Bizonytalán a falura néztek alá a magasból meg a vidékre, aztán elszálltak a messzeségbe.

De hát miért megy el a gólya, miért megy el a fecske, ha a falunkat érzi otthonának?

Óh, bizony, könnyű azt kitalálni: az Úr, aki a gólyának és fecskének is ura, nem itt terít télen asztalt nekik. Elközelget az ősz. Az október hideg lehelletétől dermedten hullanak el a bogarak milliói. A december szele kemény kérget fagyaszt a vizekre, s a téli ég felhői hóval borítják be a mezőket.

Miből éljen akkor a szegény gólya meg a szegény fecske? Éhen halna meg itt az istenadta valamennyi.

Ma már nincs se fecske, se gólya. Talán éppen most repülnek fenn a szédítő magasságban a tenger fölött és a tenger felhői fölött. Talán éppen most kiáltja egyik gólyafiú:

– Anyácskám, elfáradtam!

– Terjeszd ki a szárnyadat! – feleli bizonyosan az anyja.

S megszűnik a szárnyak levegővérese. Az egész gólyacsoport kiterjesztett szárnyal leng a levegőben.

Gondolatok Szarvasének közben

A Magyar Állami Népi Együttes (élén Mihályi Gáborral) kitartóan igyekszik értékes nemzeti hagyományainkat korszerűen feltálni – egy olyan korban, amikor szinte minden ez ellen szól. Társadalmi tömegigény leginkább „magyarosch” gagyira van, a tiszta forráshoz ragaszkodó nézőknek, valamint a professzionális és amatőr művelőknek jelentős része bután konzervatív (a vélt vagy valós hagyományok védelmében legszívesebben folklórrendőrséget működtetne), a nemzeti értékeket preferáló kultúrkormányzat pedig éhbéren tartja a szakmát, elveszi a hivatásos néptáncművészek nyugdíját (amelynek folyósítását még a „sötét komcsik” találták ki, és a „nemzetidegen libsik” sem szüntették be), nem ad helyette járadékot sem, amelyet legalább a balettosok egy része megkap, egyszóval: a nemzeti összefogás kormánya mintha előre megfontolt szándékkal irtani akarná nemzeti értékeinket.

mány és újítás kölcsönhatása mentén kitaposott ösvények segítik az alkotók útkeresését, de a néptánc megőrzésére nemzetközi példa nincs, mert nincs másik olyan régiója a világnak, ahol a miénkhez hasonló mértékben, módon, mennyiségben és hasonló precizitásra törekvéssel őriznék eleink száz-kétszáz évvel korábbi táncait. Mit kell tenni ezzel a kultúrkincsrel, hogyan kell megőrizni azt? A Szarvasének (is) erre keres választ.

A Szarvasénekben az első pillanattól kezdve az tetszik, hogy bár az előadás szokatlan, néha kifejezetten ismeretlen színpadi világgént hat, mégis valamiféle otthonosság árad belőle, legalábbis nekem kicsit sem tűnik idegennek. Lehet, hogy a befogadás első szintjén a nemzeti tradíciónak ez lenne a sine qua non-ja, hogy tudniillik újszerű-korszerű találása is ismerős közegben tartja a befogadót? A hagyományőrző mexikói indián tánc (láttam olyat Mexikóvárosban, semmi köze nem volt a mi fogalmaink szerinti autentikához) egzotikumára révén ébren tartja ugyan a figyelmet, de hogyan tegye meg ezt a magyar folklór, ami Kárpát-medencében élő magyarnak bármi lehet, csak egzotikus nem. A mexikói előadáson a nézőtér nemigen láttam mexikóit, külföldit viszont annál többet, akik ragyogó

Irtani, fűnyíróval tarolni persze sokkal könnyebb, mint szerteágazó kulturális örökségből kiválogatni az őrzésre, továbbfejlesztésre méltó értéket, és úgy feltálni azt, hogy a túlkínálattal sújtott, egyre sekélyesedő ízlésű fogyasztó kedvet kapjon az ízelgetésére. Ha kicsit belegondolunk, könnyen elképzelhetjük, mennyire kétségbeejtően nehéz lehet népzeneből és néptáncból korszerű színházi előadást kreálni támpont nélküli, tulajdonképpen folyamatosan ellenséges környezetben, minimum két tűz között. Tanulmányok nem születnek, társadalmi vita nem robban ki a kérdésről, a közönség visszajelzései inkább rajongói körök véd- és dacsözvétségeiről árulkodnak, mintsem színvonalas kultúra iránti igényről. A bedugult ortodoxia minden változtatási kísérletnek ellenáll, pedig azt sem tudja megfogalmazni, hogy korban és régióban mihez képest eredeti az eredeti, a kortárs művészetek szabadságára áhítozó alkotók és előadók pedig elhagyják a néptáncot, ha a műfajon belül bezárulnak az újítás lehetőségei. Mit kell hát tennie annak, aki a

néptáncban át akarja menteni a múlt értékeit, amit egyébként minden más művészet is – festészet-szobrászat, építészet, irodalom, zene, színház és a tánc valamennyi stílusa – folyamatosan megtesz? Üresek lennének a színházak, ha a mai rendezők száz-százötven évvel ezelőtti előadásokat rekonstruálnának korhűen, vagy rég nem létező társadalmi-közösségi szokásokat játszanának el, másrészt viszont Csehov, Ibsen és elődeik nem tűnnek el a színpadokról. A világszínházban (és más művészetekben is) hagyo-

Szarvasének (Magyar Állami Népi Együttes) • Művészetek Palotája, 2013. április 28. • Zeneszerző: Kelemen László • Koreográfusok: Orza Călin, Fitos Dezső, Furik Rita, Kocsis Enikő, Mihályi Gábor • Jelmeztervező: Furik Rita • Fény- és látványtervező: Kovács Gerzson Péter • Dramaturg: Prezsmer Boglárka • Rendező-koreográfus, művészeti vezető: Mihályi Gábor

szemmel nézték a színes tolldíszeket, tiszta forrásnak vélvén gyönyörködtek a mariachi muzsikában, valamint kellemesen izgultak az ál-kakasviadalon. Mi itthon most már ne ilyen „népművészetet” akarjunk! Ne dobjuk ki az összegyűjtött muzsikát, éneket, táncot, ne tegyünk le arról, hogy táncban is létrejöhet Bartók Bélához hasonló teljesítmény, és hogy a világ komolyzenei életét is átforgató komponista módszere érvényes lehet a táncra is! (Ez lehetne a nemzeti tradíció komolyan vételének a sine qua non-ja.)

A Szarvasének alkotói-előadói valami ilyesmit próbálgatnak, értsd: bartóki szintézist, amely maivá teszi a hagyományt. A szarvassá változott ifjak legendájának a mában is érvényes esszenciáját igyekeznek megkeresni, nem a történetet mesélik el táncban. És nem is táncokat meg viseleteket vonultatnak fel, hogy bebizonyítsák róluk, milyen szépek. Hangulatokat, érzéseket megjelenítő képeket szerkesztenek össze lírai kompozíciókká. A mozgásban, viseletben, énekekben, zenében persze a folklorisztikus elemek dominánsak, de a szerkesztés- és fogalmazásmód velejéig kortársi szemléletű. Ám a kérdés a Szarvasének után is nyitva marad: keresztezhető-e ilyen eszközökkel a hagyományos a maival? Akkor biztosan nem, ha kísérletet sem tesznek rá.

A hagyományos (vagy autentikus) néptánc fogalmát meghatározni ugyanolyan problémás, mint a kortárs táncét. De az látszik, hogy autentikus tánc lépés a Szarvasénekben szinte egyáltalán nincs, legalább is ha szigorúan vesszük a ma autentikusnak nevezett néptánc egyik alapvető jellemzőjét, hogy tudniillik a táncok (a tánc lépések) körülhatárolható tájegységhez társíthatók. Az önálló nyelvvé alakulásnak kikerülhetetlen fázisa a nyelvi jelek (esetünkben: mozdulatok) leválása a konkrét jelentésről. Ahogy a

verbalításban is egy-egy szó számos egyéb, szélesebb, elvontabb jelentéstartalmat nyer a nyelvfejlődés folyamán, és így megőrződik (akkor is, ha az a tárgy vagy fogalom, amit eredetileg jelentett, már nem is létezik), a néptánc is csak úgy maradhat fenn, úgy lehet életképes, ha absztrahálódva leválik arról a régióról, szokásról, tevékenységről (azaz az eredeti jelentéséről), amely már gyakorlatilag, eredeti funkciójában nem is létezik, csak a halványuló emlékezet, valamint a történelem- és néprajztudomány tartja életben.

Furcsa lenne, ha a Szarvasénekben – eredetiségre törekedve! – két-háromszáz évesnél nem öregebb táncokkal (mert a nagyrészt a múlt században összegyűjtött anyag körülbelül ennyi idős lehet) fogalmaznának meg a koreográfusok több ezer éves tartalmakat. A szarvaslegenda, a regölés (eredeti) szokása a honfoglalás előtti korokba nyúlik vissza, nem beszélve az előadás azon részei-

ről, amelyekben – gyorsított dervisforgással – sámánszerűen révülnek táncosok.

Végül is mi ez a Szarvasének, milyen az előadás? Leginkább lírai kompozíció hagyományról, magyarságról, gyökerekről, ősi kultúrákról. Nagyon szép munka. Végig emelkedett, néha fennkölt. Nincs benne humor, mégsem unalmas egyetlen perccel sem. (Megjegyzem: mindenfajta humort szeretek, főleg a groteszk, abszurd iróniát, de lassan besokallok tőle, hogy tánc- és prózai színpadainkon a drámai, tragikus, egyéni és társadalmi sorskérdésekkel is csak két-három nyomatékos röhgötetés kíséretében szembesülhetek – gondolom, elsősorban azért, mert csak így lesz teltház.) A Szarvasének zenéje nem Bartókéval egyenrangú (vajon a bartóki szintézist táncban csak Bartók-zenére lehet megalkotni?), fogyasztóbarát, kellemes, de jóval tartalmasabb a szórakoztató világenénél, autentikus hangszeres muzsikát, drámai kórusokat és kortárs hangulatú szólókat is tartalmaz, együtt él a színpad mesés, szürreális világával. A Szarvasének nem hagyományos folklorműsor, de kétségtelenül kísért benne a múlt: többször megoldatlan „néptáncos vonulások”, funkciótlan helycserék kötik át az egyes jeleneteket, nagyképeket – eme inkább szerkesztési, mint dramaturgiai probléma színházi megoldására a műfajnak mintha még nem lenne elegendő, megfelelő muníciója. A Szarvasének érdekes néptánc-előadás, amelyet egyetlen generációnak sem „ciki” végignézni. Kifejezetten szeretni is lehet. Van benne magyar hagyomány, de nincs benne magyarkodás. Üzenetét a magyarok értik meg, érzik át a legkönnyebben, de szerintem egész Európa örömmel vállalná... Ha megismerhetné.

Kutszegi Csaba
(www.tanckritika.hu)

fotó: Boda Gábor

A Vadbarokk projekt

Fonó Zenekar: Vadbarokk • FA 277-2, Fonó Budai Zeneház, 2012

A *Fonó Zenekar* a magyar „tánczás” népzenei új hullám második generációját képviseli. A formáció koncertjein, lemezein a magyarok és a szomszéd népek népzenejével találkozhatunk magas színvonalú, hagyományhű tolmácsolásban. A *Fonó Zenekar* muzsikusi a zenében mindig a laikusok számára rejtett dimenziók, a stílusok szigorú keretein belül testet öltő színek és hangulatok feltárására törekszenek.

Bár a zenekar hangzásvilágát a népzene tradicionális megszólaltatása alakítja, a társulat egyes produkcióiban emellett a különféle (nem csak zenei) műfajok közelítésére is törekszik. Ezt szolgálta a 2003 nyarán, a franciaországi, besançoni székhelyű *Ensemble Justiniana* operatársulattal megvalósított *Barbe Bleue* projekt, vagy a Szabadi Vilmos hegedűművésszel és Gulyás Márta zongoraművésszel közösen kiadott, Bartók műveiből és azok népzenei előképeiből összeállított lemezük (*Tűlparton*, Hungaroton 2004). A közelítések, azaz a műfajok között létező kapcsolódások feltárása, megjelenítése motiválta a nemrég megjelent, *Vadbarokk* című lemezük koncepciójának kialakítását is.

A lemez alap gondolata abból a felismerésből fakad, hogy a népzene a műzenére gyakorolt, számtalanszor kielemezett és megjelenített hatása mellett (Bartók, Kodály, Brahms, Sztravinszkij, Dvořák, Liszt stb.) a zene világát évszázadok óta formálja egy ezzel ellentétes irányú folyamat is. A műzene, a magas művészet irányzatainak és alkotásainak a zenefolklór fejlődését befolyásoló szerepe a népzene kutatói előtt ugyan régóta ismert jelenség, ám ezen összefüggések felmutatásával a művészeti életben csak ritkán találkozhatunk.

A barokk kor zenei kultúrájának egyik kiemelkedő teljesítménye a vonós hangszerek, fafúvósok, rézfúvósok és a csemballó együttműködése révén kialakult kamarazenekar. A kései barokk idején, a Magyar Királyság területén a kor műzenéjének vonós hangszeregyüttesei folkorizálódtak, azaz hangszeres zeneszolgáltatásként a vonós alapú formációk a falvakban is kezdtek meghonosodni. A muzsikások – a hangszerváltás ellenére – természetesen továbbra is igyekeztek alkalmazkodni a „népi megrendelők” zenei igényeihez, azaz a vonósenekarok húrjain népzene szólalt meg.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a *Brandenburgi koncertek* (J. S. Bach), vagy a *Négy évszak* (Vivaldi) hangszerezésének mintájára ösz-

szeállított zenekarok a zenefolklórban sehol másutt a világon nem szerveültek, még a barokk zene „nagyhatalmainak” (Franciaország, Németföld, Itália, Anglia) területén sem. A hegedű-brácsa-bőgő-fafúvós-cimbalom (mely utóbbi elnevezés az olasz *cembalo*, azaz a csemballó magyarosított változata) összetételű zenekarok, illetve ezek egyes, fúvósokat vagy a cimbalmot nélkülöző változatai máig csakis a Kárpát-medence népeinek (valamint két kisebb, szomszédos régió, a kelet-csehországi morvák és a dél-lengyelországi gurálok tájegységeinek) népzenejét jellemzik.

A térség hangszeres népzenejének további, közismert sajátossága, hogy itt a falvak zeneszolgáltató specialistái a legtöbb körzetben a cigány kisebbség köréből kerültek ki, akik nemegyszer négy-öt egymás mellett élő etnikum zenei igényeit is kiszolgálták. A magyar, szlovák, ruszin vagy erdélyi román falvak körzetében élő cigányzenészek vonós muzsikája a többségi társadalom élő, vokális zenefolklórja, illetve egy régebbi gyökerű hangszeres kultúra, a főként pásztorok által művelt furulya-, és dudazene továbbélése mellett formálódott.

A *Fonó Zenekar* legújabb kezdeményezése az ebben a kultúrkörben a barokk zene kifejezésformáinak, díszítésmódjainak, hangszerkezeltési gyakorlatának, sőt, esetenként dallamainak hagyományozódása révén fennmaradt értékekre épül.

*

[Az alábbiakban a *Lángoló Gitárok* weboldalon 2013. március 19-én megjelent „Világzenei lemezek...” című *Rácz Mihály*-írásból a *Fonó zenekar új lemezével kapcsolatos részt közöljük.*]

És ha már a *Fonó* zenekar szóba került, friss lemezük, a *Vadbarokk* az echte, hamisítatlan népzeneben érdekelt, ahogy egyáltalán maga a zenekar is szőröstül-bőröstül, világzenei kikacsintásokat itt ne keressünk. Ez persze jól van így. Az olyan veretes zenekarok mellett, mint a Téka, a Tükrös, vagy a Gázsa, a *Fonó*hoz is a tiszta források sajátos ízu megidézéséért forduljunk! Itt a tiszta forrás mellett a sajátos ízeken van a fő hangsúly, ugyanis nincs arról szó, hogy valami egysíkú, unalmas megidézésről szólna. Sokat tapasztalt, rafinált muzsikusról van szó, akik ráadásul hisznek abban, hogy akkor élő a népzene, ha az ember fia belerakja magát rendesen, és színes-szagos valamit kanyarít belőle. A *Fonónál* ez meg is történik.

Ez az 1997 óta, először Hegedősként együtt muzsikáló banda nagy utat járt be. Eleve azt tűzték ki célul, hogy nem csak a magyar, hanem az egész Kárpát-medencei hagyományt feltérképezik és megszólaltatják, így román, ruszin, cigány, zsidó és szlovák dalok is rendre feldolgozásra kerülnek általuk. 2003-as alapvetésüket, a *Mixtura Cultivalis*-t a külföldi szaksajtó is méltatta, de a Bartók nyomán készült *Tűlparton*-t sem érdemes megkerülni, ha mélyégi szinten akarunk népzenevel barátkozni. Az énekes-dudás-zenekarvezető Agócs Gergely – aki a „Fölszállott a páva” népzenei vetélkedő egyik zsűritagjaként lett utóbb tévés figura –, gyűjtéséről is híres szakember, az Utolsó Óra program keretében megjelent CD-sorozat több fejezetét hozta tető alá. Az sem elhanyagolható, hogy a *Fonó* zenekarban muzsikál a primás élvonalból Gombai Tamás és Pál István „Szalonna”, valamint a kiváló énekesnő, Navratil Andrea.

A *Vadbarokk*, ahogyan a címe is utal rá, arra fókuszál, hogy csak Magyarországon állt elő az a különös helyzet, hogy a háromszáz évvel ezelőtti barokk zene kijött a palotákból, és megtermékenyült a nép kezén, átította a paraszti kultúrát. Ez a „megvadított népi vál-

APRÁJA * APRÁJA * APRÁJA

tozat” tényleg jól áll a Fonó muzsikusainak kezében, akik ritka tiszta, mégis sűrű hangulatot tudnak varázsolni mindabból, amit tanultak. És nyilván igen sokat, mert a tanult muzsikus, aki nem a hagyományos kultúrába született bele, annyit tehet, hogy – minden határon túl – tanul mestereitől. Viszont ez egyre nehezebb az ifjakkak, mert a régi nagy prímások közül már alig élnek páran. Ha meghallgatunk egy eredeti felvételt, akkor keresetlen zenét hallunk, valami igazit, olyat, amiben kiviláglik, hogy az a zene minden ízében az adott életminőségbe simul, abból fakad, oda tart, attól el nem válik, el nem választható. Mi itt a városban – majd’ azt mondtam, a világban, merthogy az ott kicsit szakrális tér is volt – annyit tehetünk, hogy erőnkön felül tanuljuk, és tiszta levegőt teremtve a lelkünkben próbálunk valamit mindazokból a rétegekből megszólaltatni. Hogy miért? Hogy miért nem elég az eredeti? Mert ez a megszólaltatási vágy, a kultúra fenntartási vágya nem halhat meg, nem is tud, míg éhes lelkek keresik, kutatják, éltetik. A Fonó zenekar lelki hozzáállásáról, a kultúra, ezzel együtt az életminőségek tisztasága utáni vágyáról jól beszél a CD-füzet: „Az itt hallható zenéket olyan hagyományörző mestereinktől tanultuk, akik életvitelükkel, nem magas, de mély műveltségükkel még egészen közel álltak ahhoz az áhított állapothoz, amelyet harmóniának nevezünk. Csak remélni merjük, hogy képesek vagyunk tolmácsolni, amit muzsikájukkal akaratlanul is, mementóként üzeni tudnak nekünk.”

Nos, felmerülhet a kérdés, hogy érdemes-e, úgymond, akárkinek ajánlani autentikus népzenei lemezt meghallgatásra, s ha igen, milyet. A népzenei albumokat ebből a szempontból két nagy csoportra oszthatjuk. Vannak a kifejezetten táncmuzsika anyagok, amelyek egy-egy táncrendet követve vannak felépítve. Ilyet a Fonó zenekar is csinált, ezt megelőzően *Hateha!* címmel. És vannak az inkább hallgatói lemezek, amelyeken egy szűkebb vidék van feltérképezve annak tánczenéjével, dalaival, teljes zenei kultúrájával, vagy pedig valamilyen tematikára van felfűzve az egész környéki népzene. A *Vadbarokk* ez utóbbi: sűrű táncmuzsika zene éppúgy van rajta, mint szóló éneklés, vagy dudás menet, és számomra egyértelmű, hogy az utóbbi idők terméséből ez a legjobb népzenei album. Ha lehet, még izgalmasabb és színesebb, mint a sikerlemezek tartott *Mixtura Cultivalis*, de mindenképpen annak párja.

- A Tánc Világnapjának díjazottjai:
 Az évad legjobb pályakezdő táncművésze-díj:
 Aranyos Norina - táncművész, Magyar Állami Népi Együttes
 Az évad legjobb férfi táncművésze-díj:
 Szabó Csaba - táncművész, Duna Művészegyüttes
 Az évad legjobb női táncművésze-díj:
 Gera Anita - táncművész, Magyar Állami Népi Együttes
 Az évad legjobb alkotója-díj:
 Mihályi Gábor - táncművész, koreográfus, művészeti vezető,
 Magyar Állami Népi Együttes
 A táncudományért-díj:
 Fügedi János - tánckutató, MTA Zenetudományi Intézet
 A táncművészetért-díj:
 András Mihály - táncpedagógus, igazgató, Hargita Nemzeti
 Székely Népi Együttes (Csíkszereda)
 Életmű-díj:
 Török Jolán - táncművész, művészeti menedzser
 Posztumusz Életmű-díj:
 Pesovár Ferenc - tánckutató
 Antal Miklós és Antal Anikó - az egykori Hargita Tánc-
 együttes vezetői, táncoktatói

*

2013. február 23-án „Ünnep” címmel tartották meg a Bihari János Táncegyüttes előadását a Hagyományok Háza színháztermében. Erre az alkalomra felújították Rossa László és Novák Ferenc „Forrószegiek - Széki Rómeó és Júlia” című művét, valamint Foltin Jolán, Juhász Zsolt és Lengyel Szabolcs koreográfiáit adták elő. A műsorral a 2012-ben elnyert Prima Primissima Díjat ünnepelte meg a Bihari Együttes, amelynek igazgatója Boros Sándor, művészeti vezetője pedig Neuwirth Annamária. Az előadást követő fogadáson Novák Ferenc kifejezte abbéli örömét, hogy a díjjal járó pénzjutalom segítségével egy időre megoldhatják a Bihari égisze alatt működő együttes és művészeti iskola működését.

*

- A XXII. Szolnoki Országos Néptáncfesztivál díjai
 Együttesi I. díj:
 Szentendre Táncegyüttes
 II. díj (megosztva):
 Corvinus Közgáz Néptáncegyüttes,
 Forrás Néptáncegyüttes
 III. díj (megosztva):
 Bartina Néptáncegyüttes, Tisza Táncegyüttes
 Koreográfusi I. díj (megosztva):
 Nemes Szilvia a Kórképekért,
 Kocsis Enikő és Fitos Dezső az Ős Keletért
 II. díj: Horváth Zsófia az *Ess, eső ess!*-ért
 III. díj: Taba Csaba a „*Ne sírj, babám...*”-ért
 Zenei I. díj: Vizeli Balázs (zeneszerzői)
 II. díj (megosztva):
 Csurgó zenekar (zenekari), Zagyva Banda (zenekari)
 III. díj: Szabó Dániel (zeneszerzői)
 Táncos Díj:
 Angyalföldi Vadrózsa Táncegyüttes férfikara,
 Bihari János Táncegyüttes női kara
 Jász-Nagykun Megyei Kormányhivatal különdíja:
 Tintér Gabriella (zenei közreműködéséért)
 Jász-Nagykun Megyei Önkormányzat különdíja:
 Pál István „Szalonna” (a Fesztivál zenei kiszolgálásáért)

Vándorúton – otthonról haza

A csíkszeredai Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes új műsora

Elődeinkkel és utódainkkal mind egyek vagyunk, részei az Életnek, e nagy körforgásnak, amiben születés és enyészet természetes rendben követik egymást. A természet érzelmentes, mi töltjük meg érzelmekkel: örömmel és bánattal, kacajjal, könnyekkel. És az élet megy tovább. Közben járjuk az utakat, keressük helyünket a világban.

fotó: Iochom Zsolt

Mindannyian elgondolkodunk néha az életen, az élet értelmén, örök téma ez a művészet minden ágában. Ezt tapogatja le, járja körül Szűcs Gábor rendező-koreográfus is a Hargita Együttes *Vándorúton – otthonról haza* című új műsorában, megállva egy táncre életünk egy-egy fordulópontjánál, a születéstől a halálig, vagy inkább az újjászületésig. Teszi ezt úgy, hogy a végeláthatatlan spirálból kiemel egy ciklust. Nem magyarázza, éppen csak érzékelteti a kort, a történéseket; dramaturgiailag a néző töltheti meg a darabot tartalommal, hiszen a konkrét pillanatok sajátjainkká váltak szüleink, nagyszüleink elbeszélései, kulturális, történelmi ismereteink által. Művét az objektív utalások ellenére is csak szubjektíven lehet és szabad értelmezni.

A zenekari bevezető után a múlt század elejének fotográfiáit idéző pózokban, különböző tájegységek viseletében álló párok jeleznek egyszerre időket és a továbbiakban bejárando helyszíneket. Ebből a képből bontakozik ki az élet első momentuma, a születés, és az első helyszín, Felcsík. Fogjuk a sorsra, hogy egy ugrással a Jászságban, utána a Nyírségben találjuk magunkat. A táncokban érezzük a fiatalságnak mindig, a nehéz időkben is kicsattanó életörömet, életerejét.

Ezt követi második fordulópontként a katonabúcsú, a katonáskodás. Megrázó pillanatok következnek. A rendező talán ezt a részt jelöli meg leghatározottabban az idő-

ben, a kor egy jellegzetes dalának felhasználásával. A szilágysági tánc a frontkatoná álmaként elevenedik meg. A következő, bonchidai táncrendből az életigenlés cseng ki, a talpraállás tánca ez, új kezdetet, megújult környezetben, sorsközösségben és egymásrautaltságban másokkal: románokkal, cigányokkal.

Kalotaszegen, lakodalomban csúcsosodik ki a következő pont, benne a méltóságteljeséggel, az örömmel és a jövőbe vetett hittel. Innen aztán visszatérünk Székelyföldre, a táj gazdag változatosságát az egységben szépen szemlélteti a vajdaszentiványiak és a mezőkölpényiek előbb külön-külön, aztán közösen járt tánca, hogy végül Csíkban bezáruljon a ciklus. Kicsit olyan, mintha halálig táncolnánk, hogy újjászülethessünk.

Hosszasan lehetne boncolgatni a képzet-társítási lehetőségeket, de maradjon ez minden néző előjoga!

Az előadás tempója már az első táncrendben pillanatok alatt felpörög és a továbbiakban egyre fokozódik, olyan embert próbáló ritmusra, hogy felmerül az összeroskadás lehetősége. De ez nem következik be. Amikor a rendező éles vágással visszafogja a tempót, akkora feszültséget teremt, hogy pillanatig sincs hiányérzetünk.

Talán éppen ebből fakad a műsor nagy-szerűsége: a mesteri színpadképekbe ágyazott mély tartalom és a végletekig fokozott virtuozitású részek tökéletes dinamikai egyensúlyából. Az egészet jól elhelyezett

improvizatív pillanatok és alig észrevehető, apró emberi gesztusok teszik valóságossá, léletszerűvé.

A Hargita Együttes táncosai ismét jelesre vizsgáltak. Hihetetlen állóképességről tettek tanúbizonyságot, miközben megmutatták, hogy mindannyian professzionalizmussal, tehetséggel és mindenekelőtt lélekkel megáldottak. A tánc örömet, szeretetet sugározzák az előadás teljes ideje alatt, s a végkimerülés határán is őszinte a mosolyuk, senkin sem látni vigyorra fagyott műmosolyt. Igazságtalan volna bármelyiküket kiemelni, mert mindannyian a közös eredménynek rendelik alá magukat, sorban lépnek főszerepbe és az, aki éppen „mellékszereplő”, minden pillanatban a másikat, ezáltal az egészet szolgálja. Mindannyian jól szerepelnek kiemeltként és csapatban egyaránt. A műsor sikerének egyenrangú részese kitűnő muzsikájával a Zagyva Bandára épített zenekar.

Kultúránk velünk, bennünk él. Örököljük, gyarapítjuk és átörökítjük utódainknak.

Különbözünk, mégis oly' hasonlóak vagyunk. Hasonlóak érzéseink és gondolataink, és bár szokásaink, táncaink részleteikben néha nagyon is különböznek, mégis sajátunknak ismerjük őket, egyformán részei közös örökségünknek.

Ez a műsor úgy szórakoztat, hogy közben gondolkodásra sarkall.

Rangyák József

„Vess figurát...!”

Néprajzi vándorvetélkedő – Mezőtelegd, 2013. április 13.

Szerencsés, jó sorsom ezúttal a partiumi kis faluba, Mezőtelegdre vezetett. A szerencse mellé persze kellett a falu református lelkipásztorának, a bujkába öltözött Szoboszlai-Gáspár Istvánnak a felkérése is, aki a vándorvetélkedő főszervezőjeként invitált a zsűri tagjai közé, ezáltal (is) biztosítva „a versengés értékelésének kiemelkedően magas szakmai színvonalát”. No, ennek a feleségre – gondoltam –, ráadásul a verseny témája és a versenyfeladatok érdekesebbek voltak számomra is: Kalotaszeg és Mátyás István „Mundruc”. S hogy mitől vándorvetélkedő ez az esemény? Hát attól, hogy tavaly Szegeden, idén a Bihar megyei Mezőtelegden rendezték meg, jövőre pedig a Temes megyei Végváron gyűlik majd össze a versengő gyermekcsapatok.

A vetélkedő célja megismertetni a résztvevő fiatalokkal Kalotaszeg mint néprajzi tájegységet, legjelentősebb népzenei és néptáncos adatközlőit, néprajzi örökségét.

A verseny előtt minden csoport sorshúzással egy-egy kalotaszegi település, vala-

mint egy-egy adatközlő bemutatását kapta feladatul, amelyet maximum három, illetve két percben, szabadon választott módon oldhattak meg a résztvevők, akik tizenkét-tizenöt év közötti diákok voltak, hat főcsoportokban.

A bemutatandó települések a következők voltak: Györgyfalva, Méra, Körösfő, Szucság, Türe, Magyarvista, Kalotaszegkirály, Bánffyhunad, Bogártelke, Inaktelke, az énekes, zenész és táncos adatközlők pedig: Berki Ferenc „Árus” (Méra), Fekete János „Poncsa” (Bogártelke), Kalló Ferenc „Malmi” (Inaktelke), Tötszegi András „Cucus” (Méra), Varga Ferenc „Csipás” (Bánffyhunad), Jaskó István „Pitti” (Györgyfalva), Fodor Sándor „Neti” (Méra), Mátyás István „Mundruc” (Magyarvista), Gergely Ferenc „Gyurka” (Inaktelke), Péntek Jánosné Szabó Ilona (Körösfő).

A verseny szervezői egyébként – szokatlan megoldásként – arra is kérték „a csoportok fenntartó közösségeit, szervezeteit, hogy saját csoportjuk számára gondoskodjanak dí-

jazásról, amivel kifejezik és érzékelik a vetélkedőben résztvevő gyerekekkel, hogy közösségük értékeli és kifejezetten fontosnak tartja azt a munkát, amit ők a hagyományörzés és hagyományápolás terén végeznek”. A hazai földön talán szokatlannak tűnő megoldás nem rossz pedagógia módszer szűkebb időkben (s az idők mikor nem „szűkösebbek” a folklór ezernyi csodájával foglalkozók számára?!). A helyi és szegedi tánc csoportokból verbuválódott csapatok tudhatták, hogy nem a díjak nagysága lesz itt a meghatározó, hanem a felajánlók kedvessége, ötletessége, és a fenntartó, támogató szervezetek is magukénak érezték a vetélkedőt, amelynek sikeréhez ilyenformán ők is hozzájárulhattak. Így volt ezzel a háromfős zsűri is: Deák Gyula Levente (az alsó kép jobb szélén), a Romániai Magyar Néptánc Egyesület elnöke, Kelemen László (középen), a Hagymányok Háza főigazgatója és jómagam (balra), a Martin György Néptáncszövetség alelnökeként.

A látottak és hallottak nagyon meggyőzőek voltak. A táncos gyerekek számára kimondottan hasznos és érdekes, verbális kifejezőképességüket is fejlesztő feladatok jól szolgálták a megfogalmazott célokat. A települések és az adatközlők bemutatása az elkészített filmekkel, prezentációkkal vagy interaktív dramatikus játékokkal komoly felkészülést igényelt, kiváló táncos, mesélő, verselő és színjátszó képességekkel megáldott, tehetséges gyerekekre hívta fel a zsűri, a többi versenyző és az iskola tornatermében helyet foglaló közönség figyelmét.

A verseny sikeres és érdemes lebonyolításához hozzájárult a verseny szervező Szoboszlai-Gáspár István református tiszteletes és házigazda mindenre kiterjedő figyelme és kedvessége, valamint Kovács Zsombor temesvári lelkipásztor felkészült és határozott „műsorvezetése”. Az eredményhirdetés utáni boldogsághoz tartozott volna még az esti gálaműsor megtekintése a nagyváradi Szigligeti Színházban, erre azonban zsűritársaim elfoglaltsága, s a rajtam lassan-lassan elhatalmasodó heveny bölcességfog-fájás miatt már nem kerülhetett sor. A gálaműsor a tíz éves Bihar Néptáncoktatási Rendszer jubileumát ünnepelte, amely a Szeged Táncgyűttes szakmai és művészeti vezetésével működik a mai napig a szórványban élő magyarság számos településén.

Az alábbi sorokkal mondok köszönetet Gombos Andrásnak és kollégáinak áldozatos munkájukért, s a mezőtelegdi református egyházközségnek a verseny és a gálaműsor megszervezésért.

„Szépen megköszönöm ezen tisztességet,
Nyerjenek általa áldást, békességet!”

Demarcsek György

Egy lelkes magyar család Chicagóban – I.

Bevezető

2003 nyarán jártam először az Egyesült Államokban. Utam első állomása Chicago volt. Leszálltam a repülőgépről, leemeltem hatalmas bőröndömet a csomagokat szállító szalagról és riadt szívvel elindultam a kijárat felé. Tudtam ugyan, hogy vár rám egy Erika nevű „vadidegen”, de mégis szorongtam.

Aztán megpillantottam a magas, karcsú, ifjú hölgyet, aki kis táblát emelt a magasba „Rozika” felirattal, és nyugtalan tekintettel pásztázta a kitóduló tömeget.

– Itt vagyok – léptem elé megkönnyebbülten. Rám mosolygott, megölelt és vette a csomagomat. Autóba ültünk és a reptértől nem messze, egy szép, kétszintes ház előtt állapodtunk meg. Hazaérkeztünk.

A házban Erika mindjárt megmutatta a szobáckát, amelyben néhány napig lakni fogok. Könyvespolc, egy terebélyes ágy, nagybendőjű beépített szekrény és éjjeli lámpa volt a berendezés. Az ágyon kalotaszegi ínásos párnák, a falon bímzett falvédő, mintha csak otthon lennék. A polcon csupa ismerős könyv, néhány kisebb korondi cserép, akárcsak nálam, és egy fénykép. A fotóról kedves, tiszta tekintetű, hatvan év körüli asszony nézett rám. Valahol már találkoztam vele. Ki is lehet, töprengtem.

– Ki ez a hölgy? – kérdeztem a szobába lépő háziasszonytól. – Már találkoztam vele.

– Ő a nagymamám, őt nem ismerheted, már régen meghalt – volt a kurta válasz. Elbizonytalanodtam, nem erőltettem tovább a dolgot.

Este megismerkedtem Józseffel, Erika férjével, és a kislányukkal, Csillával.

Ez is majdnem olyan, mint otthon, gondoltam. A lányom Erika, az unokám Csilla. Visszatértem a szobáckába és ismét a titokzatos fényképet kezdtem nézegetni. Hol találkozhattam én ezzel az asszonnyal? Újra megpendítettem Erikának a kérdést, de ismét elhárító volt a válasz.

Mozgalmas napok következtek. Mivel házigazdáim dolgoztak, minden nap más családtag feladata volt a megvendéglésem, szórakoztatásom, a városban való kalauzolásom. Egy szép napot töltöttem Zelmával, Erika édesanyjával. Megmutatta rengeteg gyönyörű kézimunkáját, felidézte nehéz gyermekéveit, most is emlékszem, hogy megrendültem a történetei hallatán.

Másnap Erika édesapjára, Lászlóra került sor. Ő elvitt egy akkoriban épült „baháti” templomba. Hosszasan bolyongtunk, álmélkodtunk a márványból, aranyból, elefántcsontból emelt irdatlan nagy épületben. Hogy, hogy nem, egyszer csak már Erdélyről, Marosvásárhelyről beszélgettünk, ahonnan a Bokor család származik. László váratlanul megkérdezte tőlem, hogy hol szoktam megszállni Vásárhelyen. Mondhatom volna több helyet is, mert laktam szállodákban, plébániákon, kolégiumban, ismerősöknél is, de egyből kivágtam:

– A Lutului utca 8-ban.

László megállt, a szeme elkerekedett, az álla leesett elképedésében. Csak annyit tudott szólni:

– Anyósom a Lutului utca 9-ben lakott.

Mint fotópapíron az előhívóban, megjelent előttem egy régi kép, a kicsi marosvásárhelyi zsákutca, a Lutului. A 8-ban laktak a barátaim, Feketékék, akiknél az 1970-es években gyakorta megpihentem egy-egy éjszaka, Moldvába menet. Egyik alkalommal, amikor felébredtem, vesztőkosárával a kezében a szomszédasszony lépett be az ajtón. Gyümölcsöt és pogácsát hozott nekem. Megköszöntem az ajándékot, néhány szót váltottunk, azután a kedves asszony elköszönt. Soha többet

nem hallottam róla, de most itt, Chicagóban, a könyvespolcon megláttam a fényképét. Ő volt! Megoldódott a rejtély. László felhívta a család minden tagját: „Rozika találkozott Blanka mamával Vásárhelyen!”. Mindenki örült és csodálkozott, hogy milyen érdekes az emlékezet. Ettől a kis epizódtól vendéglátóim talán még kedvesebbé váltak számomra. Egészen a szívembe zártam őket.

Gyorsan elszálltak a chicagói szép napok, indulnunk kellett a Reménység tavához, az ITT-OTT Találkozóra. Velem együtt az egész család felkerekedett és egy elmondhatatlanul szép, érdekes hét következett. Számos új barátságot és ismeretséget kötöttem. Mondhatom, hogy sorsfordító esemény volt ez a találkozó az életemben. Mintha a szememről lehullott volna több évtizedes „szocialista neveltetésem” hályoga. Hirtelen megláttam az idegenben élő, otthon olyan sokat gyalázott, emigrációba kényszerült magyarság igazi arcát.

A frissen kötött barátságok, ismeretségek fonalai hazautazásommal nem szakadoztak el. A hazalátogatók mindig jelentkeztek nálam, legalább egy röpke találkozássra betértek hozzám. Többükkel hosszú interjúkat készítettem, amelyek sorra meg is jelentek a folkMAGazinban, azután könyvben is.

Hat év múlva, 2009 decemberében jutottam el ismét Chicagóba. Előadóköriútra mentem, amelyet Bokor Erikáké szerveztek. Ezúttal új személy került a szívembe zárt emberek közé, Pirooska, József édesanyja. Nagy ebédet készített, amelyre meghívta a tágabb család minden tagját, a barátjait, a Szent István templomban ideiglenesen szolgáló magyarországi papot, János atyát. Nem is tudom, hányan ültük körül a dúsan terített asztalt. Nagyon megrendültem, mert a vendégek legtöbbször a Bácskából vagy a Bánátról származott. Zamatos hazai tájszólásuk, vidám zsvivajuk muzsika volt a fülemnek. Meghalt édesanyám beszédét, gyermekkorom hasonló hangulatú vendégségeit idézték fel. Amikor később itthon erre az eseményre gondoltam, többnyire az az elmondhatatlan varázslat jutott eszembe, amit átéltem a bácskaiak és a bánátiak között. Na meg a pompás, kacscacombbal megrakott tálak, a ropogós rétesek, finom sütemények!

2012 őszén sorozatosan különböző csapások értek. El akartam menni valahová messze, hogy megnyugodjam, hogy visszanyerjem az emberekbe vetett hitemet. Tiszta és jó emberek közé vágytam. Elmegyek Chicagóba! Elkészítem a régóta tervezett interjúkat és sétafirkálok, határozotam el hirtelen. Némi egyeztetés után januárban útra is keltem. Először csak Zelmával és Pirooskával akartam beszélgetni, azután bevontam Lászlót, később Pirooska nevelt lánya, Terike, a férjével, Pállal, végül Erika és József is sorra került.

Miközben szorgalmasan készítettem az interjúkat, találkoztam mindazokkal a közösségekkel, amelyek összefogják a chicagói magyarokat: a Szent István templom katolikus híveivel és magyarországi lelkiatyjikkal, a református közösség tagjaival és szeretetreméltó ifjú papjukkal, Áronnal, a táncsoporttal, a cserkészekkel. Még egy amerikai evangélikus közösségbe is elmentünk. Ahogy teltek a napok, egyre jobban kirajzolódott előttem a nagyszerű kép a chicagói magyarokról, akik úgy élnek ma is Amerikában, hogy éltető gyökereik visszanyúlnak régi pátriájukba, Erdélybe, a Bánságba, a Vajdaságba, Magyarországra és a magyar kultúrába. Ez a kívülállóknak majdnem idillinek látszó állapotot nem véletlenül és nem spontán alakult ki, hanem magyarságukhoz, hazájukhoz hű kiválóságok szakadatlan, tudatos munkájának, közöttük a **Megyeri József–Bokor Erika** házaspár több évtizedes, áldozatos tevékenységének köszönhetően. Ismerjék meg őket közelebbről!

*

– 1958. március 13-án születtem Magyarcsernyén, a Bánságban. Édesapám Megyeri József, a nagyapám Megyeri József, a dédapám Megyeri József, hát mi lehettem: Megyeri József. Édesanyám, Talpai Piroska a szomszéd faluból, Kisoroszról került Magyarcsernyére.

Szülőfalumban végeztem el az általános iskola nyolc osztályát. Akkorra már a testvérem, Terike férjhez ment Chicagóba, Bicók Palihoz. Édesapámék meglátogatták a nővéremet, és mivel megtetszett nekik Chicago, benyújtották a bevándorlási kérelmet. Otthon megkezdtem az asztalos szakközépiskolát. Elektrotechnikára szerettem volna beiratkozni, de nem sikerült a felvételi vizsgám. Úgy terveztem, hogy a következő tanévben átmegyek az elektrotechnikára, de mire befejeztem az elsőt, megérkeztek a kivándorlási papírok. A szüleim mindent eladtak, édesapám az asztalosműhelyét is felszámolta, azután kiköltöztünk Chicagóba. Velünk jött apai nagyanyám is.

Édesapám azonnal kapott munkát a szakmájában, édesanyám elhelyezkedett egy varrodában, én meg beiratkoztam egy itteni gimnáziumba. Két szót se tudtam angolul. Az első pár hónap nagyon nehéz volt mindannyiunknak ebben az idegen világban, de aztán hamarosan feltaláltuk magunkat, apámnak is és édesanyámnak is könnyen ment a beilleszkedés. Hallottam régebbi bevándorlóktól, hogy rajtuk milyen nagy volt a nyomás, hogy beolvadjanak. Amikor mi érkeztünk Amerikába, már sokkal inkább elfogadták, hogy más nyelvű vagy.

Az oktatás Amerikában sajnos sokkal gyengébb, mint odahaza. A technikai dolgokban nem volt nehéz helytállnom, mert a matematika, a fizika, a kémia jól ment, a képleteket meg tudtam oldani, jó jegyeket kaptam. Angol nyelvórákra mi külön jártunk.

Biztosan hallottad már, hogy Erikával egy osztályba kerültünk. Nem tudom, mennyi ideig tartott, míg felismertem, hogy Erika is magyar. A házi feladatot vagy valami vizsga eredményét osztot-

„Feleségemmel az esküvőnkön, kalotaszegi viseletben.”

ta ki a tanítónő. Erika előttem ült, megláttam a nevét. Ezután két hétbe telt, míg összeszedtem a bátorságomat, hogy megszólítsam. Megkérdeztem tőle: „Te is magyar vagy?”. Ő is akkor kezdett ott tanulni, ő se sokat beszélt angolul, úgyhogy nagyon egymásra táltunk. Utána folytatódott a kapcsolatunk az iskolán kívül. Barátkozni kezdtem más magyar fiatalokkal is, és találkoztam valakivel a katolikus templomban, aki sokat mesélt a cserkészetről. Tizenhat éves voltam, vagánynak tűnt a dolog. Érdekes volt, amit hallottam, hát elmentem velük táborozni. Megszerettem a közösséget, jelentős része lett az életemnek. Még most is az.

– *Nem sokat tudok a cserkészetről. Ismerek néhány nagy nevet, akik híres cserkészvezetők voltak Magyarországon: például gróf Teleki Pál, dr. Morvay Péter, de nem tudom, hogy mi a cserkészlet lényege. Azt tudom, hogy az amerikai magyar fiatalok életében rendkívül nagy jelentősége van.*

– Valóban, nagy jelentősége van a cserkészletnek az életünkben. A cserkészlet létrehozója Robert Baden-Powell, az 1910-es években eredetileg fiúknak, a katonai előkészítők mintájára alapította a mozgalmat. Fegyelmet, vallásosságot és a természet szeretetét tanították nekik. Hamarosan lányok is beléphettek a cserkészcsapatokba. A cserkészmozgalom világszerte elterjedt és minden nemzet egy kicsit a saját képére formálta.

A külföldi magyar cserkészlet, amelynek mi is tagjai vagyunk, az előbbieket mellett a magyar nyelv és népi kultúra megismertetését, ápolását tűzte céljává. Nekünk ott van a magyar nyelv, a népdalok és a mesék. Szervezetileg a cserkészlet megőrizte a katonás kereteket. A csapatot a parancsnok vezeti, alatta vannak a rajvezetők, a rajok őrsökből épülnek fel, amelyeket az őrsvezetők irányítanak. A vezetők nagyon komoly kiképzésen vesznek részt.

1975-ben Torontó mellett volt a Jubileumi Cserkész tábor, amelyen tizenhét évesen vettem részt. Ezernyolcszáz magyar fiatal gyűlt össze, és Európától Dél-Amerikáig mindenhol voltak résztvevők. Képzeld el, ebbe kerültem bele! Fantasztikus élmény volt.

A tábor után a parancsnokunk elvitt bennünket az ITT-OTT Találkozóra. Akkor ismertem meg több amerikai magyar közösség vezetőjét, például Böjtös Lászlót is, aki most a tiszteletbeli konzul Cleveland-ben.

– *Bár 2003-ban én is vendége voltam a Magyar Baráti Közösségnek, és ott voltam a Reménység tavánál az ITT-OTT Találkozón, nem igazán látom át ma sem a szervezet tevékenységét, céljait, az amerikai magyarság életében betöltött szerepét.*

– Az MBK tulajdonképpen magyar levelező körként indult. Három egyetemista, Éltes Lajos nyelvész, Ludányi András politológus és Csomai György fogorvos 1967-ben levelező hálózatot szervezett a nyugati világban szétszóródott magyar egyetemistáknak. A tagok különböző témákban megírták a véleményüket, Éltes Lajosék egy füzetben megjelentették az írásokat, és kiküldték a levelező csoport tagjainak. Ez volt a későbbi ITT-OTT folyóirat, és a mostani ITT-OTT Kalendárium elődje. Azután a levelező kör hivatalosan bejegyeztette magát, és a Magyar Baráti Közösséggé alakult.

Hamarosan megszületett az igény, hogy a fiatalok személyesen is találkozzanak egymással. Az első néhánynapos találkozó egy sáttortáborban volt. Másodszor New York államban, Chautauqua városkában, egy magyar ember szállodájában gyűltek össze. Sajnos a második találkozó után leégett a chautauquai ház, és Ludányi Andrásék elindultak új helyet keresni. Nem tudom, hogy kitől jött az ajánlat, de elmentek Ohióba, a Lake Hope State Parkba. Körülnéztek, megtetszett nekik a gyönyörű tó, a környezet és a kényelmes házak. Azóta ott rendezzük a nyári ITT-OTT Találkozóinkat.

Az előadások egy idő után akadémikus szintre emelkedtek. A hallgatóság egy részének, különösen a nyelvi problémákkal küzdő fiataloknak, ez túlságosan nehéz. Folyamatosan azon gondolko-

„Feleségemmel, Erikával.”

zunk, hogyan lehetne olyan előadókat találni, akik ugyan tudományos hitelességű, de mégis színes, érdekes, az átlagemberek számára is érthető formában tudnak előadni. Sajnos, mi magyar nyelven nem kaptuk meg azt az iskolai háttérrel, amellyel könnyen megértetnénk a tudományos előadásokat.

– Találtam egy nagyon érdekes írást Cseh Tibor hagyatékában, amelyben az MBK „ideológiáját” fogalmazta meg a kiváló gondolkodó: „A mi közösségi megmaradási igényünk magyarságunkhoz kapcsolódik. Meg akarjuk tartani magyarságunkat, nem mint munka utáni vagy vasárnapi hobbit, hanem mint emberi tartásunk gerincét. Át is akarjuk adni megtartott szellemi örökségünket.”

– Igen, máig is ehhez tartjuk magunkat. Az idej ITT-OTT Találkozó témája a Vajdaság történelme, népművészete és irodalma lesz. Vezérgondolata: „A Vajdaság – tegnap, ma és holnap”.

– Most, farsang idején minden este táncpróbára jártok a református gyülekezetbe. Vajdaszentiványi táncokat tanultok, nagy az izgalom. Milyen eseményre készültök?

– A Chicagói Magyar Klub bálján fogunk fellépni, mint minden évben, és most adjuk elő ezt a táncot először. A néptánc hosszú évek óta jelen van a chicagói magyar közösség életében. Egyszer régen az egyik cserkész táborban összejöttünk a clevelandi fiúkkal, akik nagyon szépen táncoltak, azt hiszem a kapuvári verbunkot járták. Négyen vagy öten voltunk, korombéli fiúk Chicagóból. Azt gondoltuk, nekünk is kellene valamit táncolni, az nem lehet, hogy mi ne táncoljunk. Ezután, a cserkész összejövetelek végén mindig ottmaradtunk egy-egy órát, táncpróbára. Szerencsénkre jött egy profi táncos, Németh Károly, aki a Budapest Táncgyűttesnél táncolt még a hatvanas-hetvenes években. Őt hívtuk meg, hogy tanítson bennünket. Azután a lányok is bekapcsolódtak, és beindult a táncsoport. Németh Karcsi javasolta, hogy az együttesünket Rábai Miklós koreográfusról nevezzük el. Húsz évig működünk, nem csak Chicagóból, hanem szerte Amerikából kaptunk meghívásokat fellépésekre. Nagyon szerettünk táncolni, jó barátok lettünk, és ma is azok vagyunk. Két és fél éve alakult a mostani együttesünk Borzda néven.

Középiskola alatt, az egyik cserkész táborba menet olyan kapcsolatra tettem szert, ami meghatározta a későbbi karrierem. Egy autóban utaztam Nádas Gyulával, az egyik cserkész vezetővel, aki megkérdezte: „Mi akarsz lenni, ha nagy leszel?”. Mondom: „Nem is tudom.”. Akkor jöttek ki a személyi számítógépek, és már egészen jól kezelhetők voltak. Azt mondta Gyuszi, hogy ő ezzel dolgozik, ha érdekel, hívjam fel és elbeszélgetünk. Elmentem hozzá. Elmagya-

„Testvérem, Bicók Terike és édesanyám, Talpai Pirokska.”

rázta, miből is áll ez az egész tudomány, érdekesnek hangzott. Gyuszi azt mondta: „Ha érdekel, hétvégeken és iskola után gyere el! Fizetnek is valamennyit, megkeresheted a mozira valót.”. Így aztán elkezdtem dolgozni ebben a szakmában. A középiskola után informatika szakra jelentkeztem az egyetemen. Első év után meggondoltam magam, átléptem matematika-fizika szakra. Miután befejeztem az egyetemet, megint kerestem, hogy merre menjek. Fizika szakon tovább kellett volna tanulnom, hogy ledoktoráljak, ahhoz nem volt kedvem. Jobban érdekelték más dolgok. Az egyetem alatt informatikusként dolgoztam, ma is ezzel foglalkozom.

Erikával megismerkedésünk után egy-két évvel kezdtünk egymás iránt komolyabban érdeklődni. Legelőször megkérdeztem tőle, hogy nem akar-e velem biciklizni. Azt felelte, hogy nagyon szívesen, csak nincs biciklijé. Mondtam, semmi gond, nekem sincs.

– Hát, ez nagy ajánlat...

– Autóm nem volt, busszal hová vigyem? Megvolt a fejemben a terv. Teri nővéreméktől kölcsönkértem két biciklit, áttoltam Erikáékhoz, mert nem laktunk messze egymástól, és elmentünk kerékpározni. Ez volt az első közös kirándulásunk. Azután még hét évig udvaroltam neki. Amikor Erika befejezte az egyetemet Chicagóban, Cincinnati ment, hogy megszerezze a doktorátusát. Hetente lejártam hozzá.

Fél évre rá, egy este azt mondtam a barátainknak, hogy meg fogok házasodni. Megvettem a gyűrűt. Utána mondtam meg anyáéknak is, hogy elveszem Erikát. Nagyon örültek. Összeszedtem a bátorságomat és elmentem Cincinnatiba, megkérni a kezét. Ez 1984. február táján volt, és még az év júniusában megtartottuk az esküvőt.

– Összeházasodtatok, dolgozni kezdtetek, gyereketek is született, és mindezek mellett nagyon komolyan bekapcsolódtatok a magyar közösségek munkájába. Hogyan történt ez?

– Az ITT-OTT Találkozóval kezdeném, ahová az első cserkész táborunk után elvittek bennünket, és ahol nagyszerű barátokra találtunk. A cserkészeknél is és a találkozókon is nagyon megtetszett nekünk az a baráti szeretet és egymás iránti tisztelet, amit tapasztaltunk. Nem tettek különbséget ember és ember között. Nem számított, hogy gazdag, szegény, idős, fiatal vagy, csak az, hogy milyen ember. Ezek a találkozók mély benyomást tettek mindkettőnkre. Ezt a szellemet próbáljuk továbbadni itt, Chicagóban.

– Kik voltak azok az emberek, akik a legnagyobb hatással voltak rátok?

– A cserkészletben Kovács Béla és Melinda, az ITT-OTT-on Cseh Tibor, Böjtös László, Ludányi András, Éltes Lajos, Érdy Miklós,

Somogyi Balázs és Tokay János. Feledhetetlenek azok az esti tábor-
tűzek, a „népdalozások”! Azt hozták vissza nekem, amit odahaza, a
nagyzüleim mellett éreztem. Anyám édesapjával és a rokonságával
nagyon szoros kapcsolatban voltam, kiskoromban a nyarakat min-
dig velük töltöttem. Nagyapámnak és a testvérének is nagyon szép
hangja volt, nagyon szerettek énekelni, mesélni. Ugyanezt a han-
gulatot éreztem az ITT-OTT Találkozón is.

– *A szemlélődés, a figyelem hogyan fordult át cselekvésbe?*

– 1975-ben, amikor a cserkésztáborból hazamenet vagy tizen,
mind tizenhat-tizenhét éves fiatalok, megjelentünk az ITT-OTT
Találkozón, a felnőttekben felvetődött, hogy szükség lenne a Ma-
gyar Baráti Közösségben egy választott ifjúsági tisztségviselőre, aki a
fiatalokat összefogja. Először Erikát kérték fel. Azóta is él ez a tiszt-
ség, és milyen érdekes, hogy Csilla lányunkat az idén választották
meg ifjúsági képviselőnek. Én pedig a Magyar Baráti Közösség chi-
cagói képviselője vagyok.

Erika 2006-ban elvállalta a Magyar Baráti Közösség gondnoki
tisztét. Akkorra a lányunk már tizennyolc éves lett, így a felesé-
gem teljes figyelmével és erejével végezhetette ezt a komoly szervező-
munkát. Rengeteget, heti harmincöt-negyven órát dolgoztunk
az MBK fellendítésén és megerősítésén, sok technikai újítást vezet-
tünk be. Többek között létrehoztuk az elektronikus levelező listát
és az ITT-OTT honlapját, hogy ezekkel is hozzájáruljunk a kap-
csolataink erősítéséhez. 2012-ben Kovalszki Péter vette át a gond-
noki munkát, de a levelezést továbbra is Erika és én végezzük, így a
munka egy kicsit megoszlik. Péternek is könnyebb, jut ideje olyan
más, fontos ügyekre, mint a külső kapcsolatépítés, amiben nagyon
jó munkát végez.

– *Ez a rengeteg közösségért végzett munka nem ment a családi éle-
tetek rovására?*

– Nagyon sok szomorú példa van előttünk. Azok a barátaink,
akik ilyen sok időt szenteltek a közösségnek, végül a magánéletük
széthullásával fizettek érte. Ezeket látva már nagyon fiatalon elha-
tároztuk, hogy vigyázunk a házasságunkra, a családi életünkre, és
eddig sikerült is megőriznünk.

– *Néha úgy érzem magam közöttetek, mintha Chicagóban csak ma-
gyarok élnének. Tudom a beszélgetéseinkből, hogy édesanyádék, Erika
szülei, a nővéredék, amióta csak itt vannak, mindig „magyarul éltek”
itt Chicagóban. Ti is magyar gyermeket neveltetek, az életetek nagy ré-
szét a magyar közösség megmaradásának szenteltétek. Hogyan vagytok
ti amerikaiak?*

– Mi itt érdekes, kettős kötődésben élünk. Magyarok vagyunk,
őrizzük a magyarságunkat, de ugyanakkor fontosnak tarjuk, hogy
szerves része legyünk az amerikai közösségnek is. Úgy akarunk itt
élni, hogy a szomszédokkal barátok legyünk. A szomszédomnál
ott van a lakáskulcsom, az övé itt van nálam, kölcsönösen vigyá-
zunk egymás házára. Nekem nagyon fontos, hogy megismerjem
azt a közeget, ahol élünk, hogy tudjam, mi történik a szűkebb és
tágabb környezetemben. Chicagóban nincs meg, ami Magyarcser-
nyén, Cleveland-ben vagy New Yorkban, ahol egy tömbben éltek
a magyarok. Itt nem a sógorod, a komád, a barátod a szomszédod,
itt amerikaiak. A gyermeked amerikaiakkal jár egy iskolába, velük
barátkozik. Neked is meg kell velük teremteni a barátságot.

Ugyanakkor, nem tudom miért, ahogyan telik az idő, bennem
egyre erősödik a szülőföldem utáni vágy. Én nem tudnék Magyar-
országon élni, számomra az is idegen ország lenne. A szülőfalum,
Magyarcsernye él erősen az emlékeimben, de sajnós, amikor haza-
megyünk, már nem találom azokat a gyerekkori emlékeket, és nem
találom már azt a közösséget sem, amelyben a gyermekéveimben
nevelkedtem.

Kóka Rozália
(folytatása következik)

Táncházas hangulat

Szerda 2 • FA 281-2 • Fonó Budai Zeneház

A budapesti táncházások egyik legkedveltebb szórakozóhelye a Fonó
Budai Zeneház, amely immár tizenhét éve ad otthont a magyar nép-
zenei, világzenei és jazz együtteseknek. A hosszú évek alatt a Fonó a
táncházások törzshelyévé vált, de itt zajlott a XX. század végének leg-
nagyobb hangszeres népzenei gyűjtése, az Utolsó Óra program is. Évek
óta a szerda a táncházas nap, és a Fonó éppen ezzel a névvel indította
azt a lemezsorozatot, amely a szerdai táncházak hangulatát, és az ott
tanult táncokhoz igényesen eljátszott, hosszú tánczenei folyamatokat
hivatott bemutatni. A sorozat tavaly kiadott első darabján két mező-
ségi falu, Magyarorszávat és Ördöngösfüzes népzeneje csendült fel, az
idén tavasszal megjelent második lemezen pedig két maroszeiki telepü-
lés, Vajdaszentivány és Mezőkölpény tánczeneje hallható. Akárcsak az
első lemez, ez is élő táncmuzikál, egy folyamatba ágyazva az adott község legis-
mertebb táncmuzikál, egy folyamatba ágyazva az adott község legis-
mertebb táncmuzikál „slágereit”. A lemezek szerkesztője Árendás Péter.

*

A két falu földrajzilag a Mezőség legkeletibb, már székelyek lakta ré-
szén fekszik. A lemez első felén vajdaszentiványi táncrend hallható. Ez,
a néptáncosok és népzeneészek körében egyik legismertebb falu a Maros-
tól csupán néhány kilométerre, Szászrégen közelében található. Hang-
szeres zenéje, amelyben a vonós hangszereket cimbalom és harmonika
is kiegészíti, elsősorban a helyi primás, Horváth Elek és bandája játéka
alapján vált közzismertté. A lemezen is hallható táncok: verbunk, sebes
forduló, lassú, korcsos, cigánycsárdás és batuka.

Ezt követi egy eredeti felvétel, a mezőgalambodi cimbalmos, Bogányi
András játéka, majd a mezőkölpényi táncrend. Mivel Mezőkölpényt
Vajdaszentiványtól légvonalban alig húsz kilométer választja el, termé-
szetesen az előzőhöz hasonló táncokat és dallamokat találunk itt is. Ha-
gyományos táncait, dalait a falu máig őrzi, és az itteni primástól, Szabó
Viktortól sok dallamot rögzítettek a népzene gyűjtők. Mezőkölpényben a
magyar táncok sorrendje: verbunk, csárdás, korcsos, végül cigánycsár-
dás, a lemezen is ezek hallhatók. A régi stílusú csárdás és korcsos dal-
lamok előtt egy lassabb népdal is felcsendül, amit a helyiek asztali nó-
tának neveznek, hiszen erre nem táncoltak, csak énekelték. A lemezen
Gombai Tamás, Vavrincez András és Vizeli Balázs hegedülnek, brá-
csán Árendás Péter, cimbalmon Szabó Dániel, nagybőgőn Molnár Pé-
ter és Doór Róbert játszanak. Az énekesek: Nyitrai Marianna, Fábián
Éva, Havay Viktória, Soós Réka, valamint Jánó Tibor „Tüske”, Major
Levente és Szász József. (Árendás Péter)

Véménd 1916–1920

Egy falusi tanító fotográfiái

Véménd elsősorban a közel száz éves, fotótörténeti és néprajzi szempontból is nagyon érdekes gyűjtemény miatt került a figyelem középpontjába. A „Véménd 1916–1920 – Egy falusi tanító fotográfiái” című kiállítás a pécsi Janus Pannonius Múzeum vendégkiállítása, amelyet a május 24-én nyíló „Duna menti németek fényképes történetei 2008” című kiállítással együtt, „Találkozások” közös elnevezéssel, a berlini Európai Kultúrák Múzeumának Közép-, Kelet- és Délkelet-Európai Koordinációs Irodája fog össze, és utaztat Európa több országában.

Mivel a fotóanyag a pécsi múzeum tulajdona, az ehhez tartozó kutatást is ők végezték. Az üvegnegatívokat Hernai Béla halála után egy Vasvári Szvetozár nevű helyi, szerb származású asztalos, amatőr helytörténész hozta le a tanító házának padlásáról. Az anyag 1985-ben került a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályára. Az első publikáció, amely érdemben foglalkozott a gyűjteménnyel, B. Horváth Csillának 2001-ben, a Fotóművészetben megjelent cikke volt: *Egy baranyai tanító fényképei a 20. század elejéről*. Ezután az anyagot Vándor Andrea muzeológus dolgozta fel és rendezte össze. Érdeklődése a fényképek történeti feldolgozására korlátozódott, ezzel kapcsolatban mai terepmunkát nem volt alkalma végezni. A kiállításban és a hozzá kapcsolódó katalógusban a fotográfiák történeti hátterét, az I. világháborút és annak hatását a faluközösségre, a település nemzetiségi összetételének alakulását (az I. világháború előtt főként németek, szerbek és magyarok lakták), az egyes etnikumok történetét, valamint Hernai munkásságának sajnos nagyon kevés ismert részletét szándékozik bemutatni.

Hernai Béla, aki Heszről magyarosította családnevét, 1884-ben született Székesfehérvárott, 1905-től élt és tanított Véménden. 1925-ben lett az iskola igazgatója, és itt is halt meg 1964-ben. 1929-től tevékenyen részt vett az Országos Geographiai Intézet, valamint a Szegedi Tudományegyetem Germán Filológiai Intézete által indított néprajzi kutatásokban. Helyi tanítóként gyűjtötte Véménd és környéke régészeti, honismereti és néprajzi anyagát. Nem hivatásos, de láthatóan képzett fényképészként 1916 és 1920 között megörökítette a falu lakóit és a környékről odalátogatókat. Közel hétszáz darab 9x12 cm-es üvegnegatívja házának padlásáról került később a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályára. 1944. november 25-től 1950 december 28-ig vezetett naplója és helytörténeti vonatkozású jegyzeteinek öt kötete a Baranya Megyei Levéltárba kerültek. Az utóbbiakból a vémeédi általános iskolában is őriznek egy-egy példányt.

Hernai fotográfiái nem műteremben készültek, a vémeédi parasztok, iparosok és kereskedők portréinak hátterül egy falusi ház, valószínűleg a tanítólak udvara és tornáca szolgáltak. Egyet-

len „műtermi” kellékként egy tonett-szék szolgált. A képek családi megrendelésre, a fronton levő férjeknek készültek. Ezt az is bizonyítja, hogy a kiállítás utazása során, a németországi Ulmban előke-
rült egy képeslap, amely Hernai egyik fotójából készült, és amelyet a Véménden élő család küldött a fronton harcoló férjnek. A levélre válasz is érkezett, a férj és családapa saját magáról küldött egy fényképet Sarajevóból. Mindkét kép másolata látható a kiállításon.

Mivel a vémeédieknek sem a felvételek helyszíne, sem pedig a fényképész nem volt idegen, a fényképeken szereplők feszélyezettség nélkül mutathatták meg magukat. Gyakran találkozunk mosolygó arcokkal, ami a kor műtermi képein szokatlan jelenségnek számított. Egyszerre érzékelhető a fényképek készítőjének otthonossága és idegensége: ismeri megrendelőit, talán együtt borozgatnak kint a szőlőben, mégis képes az idegen szemével rácsodálkozni kultúrájuk másságára, egyediségére.

Hernai Béla közel száz évvel ezelőtt készített fotográfiái azért is különösen érdekesek és értékesek, mert egy közösség együttélésének utolsó napjaiban készültek. Mivel egy helyről, szinte egy időből, egyetlen alkotótól származnak, a falu történetének egy különösen „sűrű” pillanatot adják vissza. A magyar fotográfiái gyűjteményekben kevés ilyen koherens anyag van, amely egyetlen település lakóit egy fontos történelmi időszakban örökítette meg. [Ilyen például Bognóczy Géza tiszteletes és felesége naplója: „Hazatérés Bukovinából”, *folkMAGAZIN*, VIII. különszám – a szerk.]

Sajnos, a fényképekről kevés adat maradt ránk. A képek címei feltehetőleg részben Hernai Bélától származnak, részben pedig a Vasvári Szvetozár által készített jegyzetek alapján születtek. Amikor utóbbi megtalálta az üvegnegatívokat, még éltek néhányan a fényképeken szereplő vémeédiek vagy leszármazottaik közül. Bár az anyagot alaposabban megvizsgálva kiderül, hogy a személyek nevei nem mindig pontosak, egyes szereplőket a fényképész vagy a hagyatékos rendszerezője összekevert, mégis, mivel egyéb adat nem áll rendelkezésre, az eredetiek közlése tűnt célszerűnek. A fotók készítésének pontos idejét sem tudjuk, csak az időszakot, amelyben születtek. [Folytatás a 27. oldalon.]

Képjegyzék – fotó: Hernai Béla

1. „Az utolsó cigányvajda családja Véménden (a pipás a vajda).”
2. „A vémeédi juhász, Szávó bácsi leányának esküvője. A vőlegény Kásánin Miska, a menyasszony Jerkovity Divná, balról Szávó bácsi, a gájdás, mellette Kis Vaszó juhász.”
3. „Szerb menyecskék: Vukoszavá Domilija, Sztánkovity Kátá, Bogoszánovity Milka (Veszelin huga), Sztánkovity Olga, Jerkovity Ruzsá, Drágoljovics Pávó, Krisztity Ánka, Radics Omerka.”
4. „Orosz hadifoglyok Véménden. Német polgároknak kiadva szolgálnak. (Összesen 40 fő, fele Trefort-pusztán dolgozott.)”
5. „A bozsoki szerb juhász, Jocó, katonaruhában feleségével. Balról leánya, Juliska és annak barátnője Látó.”
6. „Szerb legények fehér asztalnál: Ivánovics Nenád, Jerkovity Mláden, Nikola, Sztánkovity Sztokán, Jerkovits Renijá, Vucsenovity Vojin, Cvetko és Bosnyák Jovov (henteslegény Mukinál).”
7. „Katolikus harangok búcsúztatása 1916-ban.”
8. „Tizenketten a sorozáson, Jackl, Hoff, Ritzl, Báling, Mith és a többiek.”

1
2

3
4

5
6

7
8

Mivel a fényképek címeként csak nevek szerepelnek, ez az információ a látogatók többségének nem mond sokat. Mégis, a portrékat nézve tudatosul bennünk, hogy nem csupán egy német asszonyt látunk az ölében ülő csecsemővel, hanem Herbert Jánosné néz velünk szembe az I. világháború idején, így a sváb ünnepi viselkedésben lefényképezett asszony és gyermeke egyéni sorssal rendelkező személyekké válnak.

A közel hétszáz üvegnegatív többsége portré, van egy esemény azonban, amelyet – nem tudjuk, hogy a szereplők kérésére vagy saját amatőr fotografusi érdeklődéséből eredően – Hernai Béla megörökített. Ez a vémeédi juhász, Szávó bácsi lányának esküvője.

A csoportképen a helyi szerb közösség jelentős része jelen van, mint ahogyan a Vémeéden élő más etnikai közösségek tagjai is gyakran együtt álltak fényképezőgép elé.

Mivel a fotográfiákon szereplők már nem élnek, és történeteik összegyűjtésével, feldolgozásával eddig senki nem foglalkozott, személyes történetek, anekdoták sem maradtak fenn az utókor számára. A fényképeken azonban vannak olyan érdekességek, amelyeket mindenképpen érdemes továbbgondolnunk, felfedezhetünk olyan apró részleteket, amelyekből fontos mozzanatok olvashatók ki az ott élők életéről. Ilyenek például a fényképeken kézben tartott tárgyak, amelyek a kiállításon külön részletnagyításként is szerepelnek. Ezeknek különleges jelentésük lehet, utalhatnak tulajdonosuk társadalmi helyzetére, felekezeti hovatartozására, identitására, a fotózás alkalmára. A katolikus németek legtöbbször imakönyvet, rózsafüzért szorít magához, míg a szerbek egy része nyitott könyvet tart ölében. A férfiak – ahogy ebben az időben szokásos volt – cigarettával a kezükben állnak a fényképezőgép elé.

Az egyik orosz hadifogoly a széken ülve mintha az otthonról kapott levelet tartaná a kezében. [Lásd a hátsó borítón.] A tárgy azonban nem az, aminek gondolnánk, hanem egy összehajtogatott, magyar nyelvű, ráadásul fordítva tartott újság. A hadifogolyról kialakult közhelynek azonban, hogy levéllel a kezében kell ábrázolni, mégis megfelel. A kézben tartott tárgy vagy a fénykép kedvéért felvett póz ismereteket közvetíthet egy kultúráról, egy korszakról, egy közösségről, magáról a személyről vagy a velük szemben támasztott elvárásokról.

Bár pontos adatok, történetek nem állnak rendelkezésünkre, a képek kapcsán mégis érdemes továbbgondolnunk, mi történhetett a szereplőkkel, hogyan alakította az I. világháború és az azt követő évtizedek életüket. Mi lett a képen szereplő német családdal, Schmidt Bálinttal, aki gyerekként katonaruhában látható az egyik fotón, a szerb férfival, aki a megszálló katonákkal együtt fényképezkedett, a zsidó kislánnyal, aki a fényképen hegedűt szorongat a kezében, a vémeédi cigány családokkal, vagy éppen Dimitrijel, az orosz hadifogollyal, aki már a helyiekre jellemző sváb lábbeliben állt a fényképezőgép elé?

Alig telt el harminc év a fotográfiák készítése után, és a közösség, amelyet a fényképeken látható emberek alkottak, szétesett. Az 1918 és 1947 közötti történelmi események következtében a vémeédi szerbek zöme elköltözött. A cigányok egy része 1920-ban kivándorolt, az ottmaradtak többségét a II. világháború alatt elhurcolták. Azok közül a zsidók közül, akiket nem vittek munkaszolgálatra, sokan a buchenwaldi koncentrációs táborban haltak meg. A vémeédi németek száma is jelentősen csökkent. A II. világháború végén sokakat munkaszolgálatra vittek, másokat a háború után kitelepítettek. Házaikba bukovinai székelyeket költöztettek.

Vémeéd ma is multietnikus település, együtt élnek magyarok, németek és cigányok. De az egykori közösség folyamatossága megszakadt, már nem ugyanaz, mint amelyet Hernai Béla 1916 és 1920 között megörökített.

Csorba Judit

Rendhagyó Prímástalálkozó II.

A Budapest Folk Fest 2013 nyitókoncertjeként mutatták be a Rendhagyó Prímástalálkozó második lemezét a Hagyományok Házában. A magyar zenei élet kimagasló személyiségeiből álló formációnak már az első albuma rangos elismeréseket kapott. A Rendhagyó Prímástalálkozó II. album a Fonó gondozásában jelent meg (FA 284-2).

Az együttes különböző zenei műfajokat képviselő egyéniségeinek közös zenei anyanyelve a magyar népzene. A tízfős zenekar tagja a hegedűvirtuóz Pál István „Szalonna”, az egyedülálló stílusban játszó Vize-li Balázs, Dresch Mihály, akiről elsősorban a dzsessz, Balogh Kálmán, akiről a világzene hangzásvilága jut eszünkbe. A Prímástalálkozóban azonban ők is népzenei játékosok, természetesen saját egyéniségüknek, stílusuknak megfelelően, ki-ki a maga hangszerén. Szólóikhoz a hagyományos népi hangszerek legjobb hazai mesterei adják a kíséretet: Mester László brácsás és Doór Róbert nagybőgős, a „koncertmester” pedig a komoly- és népzenei egyaránt magas szinten művelő Lakatos Róbert. A Prímástalálkozó két énekesnője: Herczku Ágnes és Korpás Éva. E minden tekintetben rendhagyó formáció minden tagja külön-külön is számos rangos díj birtokosa. Első albumukat a neves világzenei szaklap, a brit Songlines 2010 nyarán beválogatta a Top of the World listájára, így lemezük egyik dala, a „Kalotaszegi szapora” felkerült a magazin mellékleteként megjelenő válogatás CD-re is. 2011-ben a zenekar megkapta az autentikus népzene kategória Fonogram-díját.

*

„2009 tavaszán egy örömkoncertre Révkomáromba hívtam közeli zenészbárataimat: Korpás Évát, Pál István »Szalonnat«, Koncz Gergőt, Balogh Kálmánt, Mester Lászlót, Doór Róbertet és nagy mesterünket Potta Gézát. Géza – ahogy minden alkalommal – ekkor is megmutatta, hogy mit jelent a szó: prímás. Amikor felállt és muzsikált, mi mintha megszűntünk volna létezni a színpadon. Mindenki csak őt figyelte, ahogyan a zenekart vezeti, ahogyan jeleket ad a zenésztársainak... Azután 2009 nyarán a Művészetek Völgyébe látogattunk. Ezt a fel-lépést szerettem volna még érdekesebbé, tartalmasabbá tenni, ezért Herczku Ágit, Dresch Misit, Both Miklóst és Vizeli Balázst is meghívtam. Mint kiderült, ez a koncert volt a mérföldkő a zenekar életében, hiszen itt állt össze a csapat, itt érezte mindenki, mi adja ennek a formációnak a különlegességét: nem csak az, ahogyan megszólal egy gitárprímás, szaxofonprímás vagy énekes – az csak a hangzásvilágát teszi egyedivé. A produkció legnagyobb ereje abban mérhető, amit ez a tíz kimagasló művész szabadít fel a népzene által. Mindenki prímás, hisz vezet a zenét, adja a jeleket. Mindenki egyedi, különleges, de közösen mégis megbonthatatlan egységet képviselnek a színpadon. Szeretném, ha ez az egység minél több ember szívét szólítaná meg, és mutatná a népzene erejét és gyönyörűségét!” (Lakatos Róbert)

A féltékenység egy külön fajta nagy betegség

Hát persze, a szép menyecskét mindenki szereti, de ezt a Marit még a jó Isten is megáldotta kedvességgel, szépen szóló beszéddel. „Aranyos Máriszó néni, drága kicsi szomszédasszonyom, lelkem komámasszonyom!” – és így tovább. Mindenkinék a nevéhez fűzött egy ékes szót, mintha egy szál mezei virágot nyújtott volna afelé, akivel szóba állott.

De nem is volt nyugta a sok bóktól. Igen szerették az utcabeli emberek, csak úgy néztek utána. Még az idősebbeknek is vásott rá a foguk.

A szomszédbeli fiatal fiú is sokat kötődött, viccelt vele, feni rá a fogát. Mari komoly akar lenni, de ez sehogy sem sikerül neki. Más-különben is vicces, kacagó teremtség, de ő nem lesz senki surgyéja, ő szereti az urát. – Nem vesznek le a lábamról! – így gondolkodik.

Vannak még ilyen szép menyecskék a faluban, de bezzeg, ha észreveszik, hogy már élt mással is az urán kívül, már nem kellős. Már csak legyintenek utána: – Ez már sokat megkóstolt, ez már nem lenne újság!

A menyecske ura nem féltékeny, de azért ijesztgeti Marit: – Ha észrevenném, hogy félrelépsz, azt nem bírnám ki, felakasztanám magam, de előbb szíjat hasítanék a hátadból!

Máskor így mondogatja: – Én nem tartak másnak asszonyt. Én szeretlek, de úgy elvernék, hogy rostának sem lenne jó a bőred.

Úgyes, derék falusi ember a Mari ura. Úgy tartják, hogy a féltékenység egy külön fajta nagy betegség. Azt beszélik róla, hogy bezárta a feleségét a házba és elment a mezőre: – Itt üljél és szőjél, én elmegyek a mezőre!

Mari sírva kérdezte: – És a budi?

Az ura megfogott egy mocskos vedret és bedobta: – Nesze, itt van! Végezd ebbe a dolgodat. Ha hazajövök, kiviszem.

Az asszony szó, szó, szaporán csapódik az isztováta. Még ki is hallik az udvarra. Átment hozzá a szomszédasszony: – Mari, eressz be! Mi van veled?

Mari sírva kiálta ki: – Bezárt az uram, de el ne mondd senkinek, drága kicsi szomszédasszony, mert megöl a szégyen!

– Á, dehogyis mondom! – de alig várta, hogy átmenjen a szomszédba. – Na, hallottatok ilyen? Marit bezárta az ura a házba!

Már ki is találták, hogy egész biztosan megfogta az ura a szomszéd fiúval a szép asszonyát. Már nem szégyellték a szomszéd ismerős emberek mondani a Mari urának: – Te, szomszéd, ne zárd be többet a házba Marit, inkább csináltassál neki egy szép kalitkát! Jaj annak, koma, akinek út mellett van a földje és szép asszony a felesége, az mindig veszélyben van.

Az út melletti föld a határon nincs elkerítve, és ha már be tud menni az állat, lelegeli a búzát vagy kukoricát. Az út melletti földet letapotják, a szép asszonyt megkívánják. Nem könnyű a falusi szép menyecskéknek, mindig hírbe vannak.

Mari sír és esküdözik, hogy csak az urával izélt, és senki mást nem ismer: – Hidd el, drága jó uram, én soha nem teszem meg. Le is sülné az arcomról a bőr.

Most az ura próbálja tisztázni az ügyet. Ki szeretné húzni a feleségét a csávából, de nem nagyon sikerül: – Én nem azért zártam be, mert megfogtam őket. Csak azért, hogy ne tudjan hozzá menni senki. Szeretem.

Mind a magát fújta, hogy ő nem akar másnak asszonyt tartani. – Na, itt a bibi – mondták egyszerre a menyecskék, akik irigyelték a szépségét. – Ha nem kikapós, nem kell bezárni! – Hát ingem

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

nem kell bezárjon az uram! – Hát engem sem! – hegykelődtek a menyecskék.

Mari előtt is elmondták. Mari sokat sírt, már ő maga is megunta: – Ha már kikapósnak tartanak, és nem igaz, hát legyen az!

Kileste, amikor a szomszéd legény egyedül volt és átsomporgált a fiúhoz. – Ha kurvának tartanak, legyen az! Így többet nem bánt a lelkiismeretem.

És többet nem sírt.

Négyes dud:

*Dicsérv babám fűnek, fának,
s mondd meg a te jó anyádnak,
hogy az egész Szamos mentén
nincsen olyan leány, mint én.*

Kocsis Rózsi (1996. szeptember 26.)
Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

Almárium

Felhívás együttesvezetőknek, néptáncos szakembereknek

Szeretnénk felhívni figyelmet a Hagyományok Háza által 2010-ben indított „Almárium – népzenei és néptáncos értékeink” sorozatra. A kezdeményezés célja, hogy mintaként mutassunk be olyan együtteseket, amelyek hagyományörző csoportokkal tartanak fenn élő, szakmai kapcsolatot, közös munkát folytatnak velük, műsorukban adatközlőket léptetnek fel.

Az elmúlt három év alatt egyedi és fejlethetetlen előadások igazolták a hagyományörzés és a hagyományátadás jelentőségét és létjogosultságát.

Az előadásorozatban két őszi és két tavaszi előadás kap helyet, bérletes kedvezményekkel. A műsorok felépítése két részből áll: az elsőben népzenei, néptáncos, viseletes bemutatkozás és kötetlen beszélgetés az adatközlőkkel, a műhelyvezetőkkel, gyűjtőkkel, tanítványokkal; a másodikban pedig színpadi előadás.

A projekt céljai: 1. Lehetőséget szeretnénk teremteni amatőr táncsoportoknak és zenei együtteseknek színházi bemutat-

kozásra, modern színháztechnikai körülmények között. 2. Azt szeretnénk, hogy a nagyközönség hagyományörző csoportokkal, adatközlőkkel, a Népművészet Mestereivel találkozhasson. 3. Kiemelt cél, hogy az ilyenfajta együttes alkotómunkát mások számára mintaként állíthassuk. Ezzel is ösztönözni szeretnénk az együttesvezetőket és táncosokat, zenészeket, hogy forduljanak a még aktív adatközlők felé, és alakítsanak ki velük élő kapcsolatot, ami mind a két felet a kreatív hagyományörzésre motiválhatja, hogy a XXI. századi környezetben ne csak őrizzük, hanem megéljük a lelket és szellemet tápláló hagyományainkat.

Várjuk mindazok jelentkezését, aki ilyen jellegű munkát folytatnak, és kedvet éreznek a Hagyományok Háza Almáriumában műsorukkal bemutatkozni.

Jelentkezés, részletesebb információ:

Tálas Ágnes szervező

tel.: 06-1-225-6086, 06-20/501-8556

e-mail: talas.agi@hagyomanyokhaza.hu

Édes ének

Demeter Erika lemeze Könczei Árpád műveiből

„Szakmai pályafutásom és erdélyi származásom révén számomra természetes volt a népdalhoz való kötődés, annak hiteles és személyes hangvételi közlése.” – vallja a művésznő. Demeter Erika Csíkszeredában született, több éven át a sepsiszentgyörgyi Háromszék Együttes tagja volt énekes-táncos státuszban. Később a Magyar Táncművészeti Főiskolán szerzett táncpedagógusi diplomát, miközben a Honvéd Táncszínházánál, Novák Ferenc vezetése alatt, szintén énekes-táncos feladatoknak tett eleget 2007-ig. [...]

„»Ének, ének, édes ének, hogyha szól, a szívem éled«, mondja a népdal, és ve-

le együtt magam is. Boldog vagyok, ha énekelhetek, és valóban nagy örömmel válogattam-szerkesztettem össze azt a néhány kedves dalt és a hozzáillő kortárs lírai szöveget, amit az Édes ének című lemezem tartalmaz. Olyan részleteket válogattam Könczei Árpád zeneszerző színházi kísérőzenéiből, amelyeket az idő nem kezdett ki, nem koptatott meg. Bármikor hallgatom azokat, valami újat vélek felfedezni bennük. A lemez zenéje kedvenc verseimet, népdal-szövegeimet kíséri és reményeim szerint hol szétválva, hol egymásba fonódva vezetik végig a hallgatót az elgondolást összetartó hangulati, dramaturgiai szálon. A dalok témája mindenki számára ismerős: vágy, szerelem, elválás, bujdosás, elmúlás. Megannyi, mindenki számára ismerős érzés, érzelem, amelyeknek sajátos sorát-sorsát kínálja e válogatás, azzal a hittel, hogy énekelve, dalolva mindnyájan visszatálunk egy örömteli, ünnepi emelkedettséggű állapothoz, amelyben újra önmagunk lehetünk. Köszönöm zenészbarátainknak és Sebestyén Ritának, hogy munkájukkal hozzájárultak a lemez létrejöttéhez.”

(FA 282-2 • Fonó)

ÖRÖKÍTÉS

Új Bakator-CD

A Bakator zenekar 2009 januárjában alakult Debrecenben. A névválasztás igen egyedi, sokan tévesen kapcsolják a név jelentését más fogalmakhoz. A bakator nem más, mint egyike a legkiválóbb régi magyar szőlőfajtáknak, amely főképpen az Érmelléken volt elterjedve. E szőlőnek bora legalább annyira tüzes, mint a banda muzsikája! A zenekar egyre növekvő ismertsége által igyekszünk a figyelmet Hajdúságra és Érmellékre irányítani, hogy a vidéket újra felfedezzék mind a magyar népzene, mind pedig a borkultúra szerelmesei.

A Bakator változatos hangszeres felállást produkál, igyekezve hűen visszaadni a különböző népzenei dialektusokra jellemző stílusokat. Hegedű, terchededű, három és négy húros brácsák, cimbalom, nagybögő, alkalmanként ütőgardon és klarinét azok a hangszereink, melyeken a különféle tájegységek népzenejének leghitelesebb megszólaltatására törekszünk, mindezt jókedvű, parázs hangulatú énekszóval aláfestve. Zenekarunk tagjai mind a hagyományos paraszttzenélés, mind a képzetesebb, kifinomultabb városias muzsikálás megtestesítői, amit sajátos zenei játéknak felismerhetően hordoz magában.

Zenekarunk főként Kárpát-medencei vonós muzsikát szólaltat meg. Legkedveltebb időtöltésünk a táncmuzsikálás, valamint gyermek és felnőtt néptánc együttesek színpadi kísérete. Visszatérő közreműködői vagyunk több jeles rendezvénynek megyénkben és megyén kívül egyaránt, ahol leginkább koncertmuzsikával és örömmel szórakoztatjuk a hallgatóságot.

A Bakator zenekar: Heit Lóránd Levente – hegedű, ének; Jeremiás Ádám – hegedű, ének; Varró Márk – cimbalom, kontarra; Török Péter – három- és négyhúros brácsa, ének; Pandák Viktor – nagybögő, ének; km.: Jeremiás Lajos, Gyönyörű Zsigmond (ének) és Szlama László (klarinét, ének)

FÁBIÁN GYULA ANDRÁS VERSEI

KAPUK A FÉNYBE

(A nyolcvanéves
Bakonyi Mihály képeire)

Kelet falain árnyékvándorok
Holdas, sovány oszlopok között,
behunyt szemem nyílik a múltra,
Babilon vizeinél vagyok.

S kik vendégei voltak e múltnak,
sötétnek, egy zúrós-zajos,
halottas nagy semmiből
Most előlépnek.

A tankok torka előtt egy gyerek
az esőáztatta, szétlőtt Budapesten,
A Széna téren apámat kerestem,
hogy adjon nekem végre életet.

Kapuk nyílnak kint, s bent,
mindenütt.
Jajgatnak ősi városok a tűzben,
S visszatértek a bombák, repülők is,

Akiket már majdnem elűztem.

Álomkisiklás. Térden házak.
Drezda is meghalt, az elhagyott.
Lerázták a pernyét szárnyaikról,
s továbbálltak a Liberátorok.

Amíg a hegyek esőt vártak,
Remény völgyében a baj kiáradt.
Hol összefogóznak törve tájak,
Jaj, el ne veszítsük a hazánkat...

Minden kép felépül: *eléri a fényt,*
ahogy a vihart széttepő vágó *eléri!*
Ahogy mennyből szállt fel a pokolba
futárgépén

Antoine de Saint-Exupéry.

HOMMAGE J. ATTILA

Nem szállt le gép.
A sík fegyelmez.
Durva, ferde.
A hó vakít, a bőre
sárszegekkel van teli verve.

Zúgó fejjel, nehéz tagokkal
keresek valakit,
akinek talán még volna mit
mondani. Kerozint
tankol a kocsmában az elme.

Minden mozdulatlan.
Csak az *ordítás* szabad.
Bocsáss meg pillanat, akit már
eltaposott egy másik:
visszafoghatnám magamat

az *eltervezett* feltámadásig...

Felszáll egy szörnyű dal.
A sík fegyelmez.
Nem száll le gép.
Az énekes, a fénykiáltó
véres és sötét.

Mutasd a nyirkos ajtót kegyelem!
(A sík fegyelmez.
A bérc a szép.) Nem tudom,
miből lett elegendem.
Mégfognám valaki kezét;

egy vágydarab
bennem repülni szeretne még!
De fölöttem ing már
nehéz kötelem, s a halovány
hold lampionja...

Talán még valaki megmondja:
Milyen a *hajnali ég?*!

HÁROMKIRÁLYOK
(szonett a XX. századról)

Albumunkból elfogytak a képek.
Ködláncok őrzik a szürkéséget,
összetört szobrát egy más világnak,
amit a mai istenek utálnak.

Már minden kéz bezárult, ütött,
a fény délben mondott csütörtököt,
mikor egy barlangban, aknák felett:
a mi megváltónk is megszületett!

Bujkálva fegyverek, munkatáborok
között, cifra rongyokban, *koronátlan*,
ím hódolni jött el az én apám is.

Vásott *vöröscsillag* borult föléje,
a rossz utat mutatta végig a tömeg,
de mászva, térdén csúszva, mégis: megérkezett!

MARCUS ESTI LEVELE

Olyan nagy csend lett hirtelen.
Nem vártam.

Égtem az őszi vértben, a tiszta
nyári lángban.

Sebeket kaphattam talán a
Bronzmagányban?

Vagy csak e lázas, ócska test
vigyorgott rám:

szökő lélekre. De sebaj:
kiálltam.

Olyan nagy csend lett hirtelen,
nem vártam még.

De ha lennie kell:
hát legyen.

Gyulai Líviusz linómetszete (2000.)

Lételeme volt a tánc

2013. június 7-én megemlékezés keretében vettek végső búcsút Pozsonyban a barátok, munkatársak és növendékek Varga Ervin (1955. június 25. – 2013. június 4.) szlovákiai magyar koreográfustól és táncpedagógustól. Lapunknak a budapesti Szlovák Közművelődési Központ vezetője küldte el megemlékezését.

Talán még sokan emlékeznek a Szlovák Állami Népművészeti Együttes (*Slovenský ľudový umelecký kolektív – SLUK*) 2007. évi magyarországi vendégszereplésére, s nem véletlenül. Huszonhat esztendőig kellett várni erre a turnéra. Az Országos Szlovák Önkormányzat Közművelődési Központja a SLUK-kal együttműködve Szlovákia Kulturális Minisztériumának támogatásával ötnapos turnét szervezett Magyarországon, a hazai szlovákok által lakott régiókban. A szlovák kultúra határon túli bemutatójának előkészítésében és népszerűsítésében feladatot vállalt többek között az együttes akkori művészeti vezetője, Varga Ervin is.

Varga Ervin nevét egyetemi tanulmányaim alatt ismertem meg Pozsonyban. A Gymnik Táncegyüttes táncosaként szívesen látogattam a magyar Szóttos Táncegyüttes műsorait, ahol abban az időben koreográfusként és művészeti vezetőként tevékenykedett. Emlékezetes volt az a pillanat is, amikor 1988-ban átvette az Ifjú Szívek művészeti vezetői posztját, ahová gondolkodás nélkül követték őt a Szóttos táncosai. Már akkor is megbabonázta a fiatal táncosokat. Emberi szerénysége, a munka iránti alázata, tisztelete, a maximalizmussal ötvözve számos amatőr és profi együttest tett sikeressé.

Varga Ervin volt a szlovákiai magyar táncművelés egyik megalapozója. Munkája során és baráti kapcsolatai révén sok tapasztalatot szerzett Magyarországon, és mindezt igyekezett a szlovákiai táncosok körében „elültetni”. Ennek köszönhetően a Táncművelés Központján évről évre fellépnek szlovákiai szólisták és csoportok, s közön-

séggként is számos érdeklődő látogat el Budapestre Szlovákiából.

Már nem emlékszem, hogy Ervin iránt érzett csodálatom mikor váltott át aktív szakmai együttműködésre. Egyszer csak azt vettem észre, hogy egyre gyakrabban futunk össze rendezvényeken, és egy idő után számomra már szinte elképzelhetetlen volt szakmai képzés nélküle. Természetesen nem hiányozhatott a magyarországi szlovák hagyományörző együttesek és tánc csoportok országos minősítő seregszemléjének (*Vô víre tanca – Táncforgatag*) zsűrijéből sem. A látszólag szigorú ítéző talán a színpadon kívül – a szabad tánc közben – értette meg, hogy milyen nehéz feladatot vállaltak magukra a magyarországi szlovák fiatalok, amikor elhatározták, hogy a nyelvvesztés ellenére tradícióközösséggként ápolni fogják elődeik örökségét.

Az egyes produkciók értékelésénél Varga Ervin mindig tudott mondani lelkesítő szavakat minden csoport számára. Nagyra értékelte a szándékot, hogy napjaink kedvezőtlen körülményei között is próbálják megőrizni a magyarországi szlovákok táncmű-

ráját. A népszerű maglódi táncművelés Ervin érdeklődését is felkeltette, és ő maga is oktatta ezt az anyagot szlovákiai csoportoknak. Igyekezett meggyőzni a szlovákiai táncmozgalom résztvevőit, hogy becsülni és ápolni kell a határon túli szlovákok örökségét és a szomszédos nemzetek táncait is. Biztatta a fiatalokat, hogy ne foglalkozzanak a politikával, és táncpalettájukat színésítsék a szomszédos népek táncaival. Ervin származását tekintve magyar volt, aki szlovák környezetben formálódott, és talán éppen ezért soha nem tett különbséget szlovák és magyar ember között, számára csak értékes ember létezett.

Varga Ervin pedagógusként figyelemmel kísérte és támogatta a tehetséges fiatalokat. Emlékezetemben él az országos szólótáncverseny (*Šaffova ostroha – Dlhé Klčovo*) egy esti mulatsága. Ervin fizetett a zenészeknek, húzta a talpalávalót a fiataloknak, hogy azok megmérettessenek a táncban, ahogyan az szokás volt hajdan a falusi bálokban. A táncban ő maga volt az első, majd egymást váltották azok a legények, akik azóta sorra címeiket nyerték a szólisták versenyén.

Lehet-e elbúcsúzni egy baráttól, kollégától, akiről úgy gondoljuk, hogy örökké mellettünk áll majd, és segíti szakmai munkánkat? Bármilyen nehéz is, meg kell békélni a gondolattal, hogy többé már nem szólok meg a telefonvonal végén, nem üdvözlök bennünket őszinte szívvel a folklórtalálkozókon.

Oly sokszor tapsolt már a közönség Ervin egy-egy alkotása bemutatóján a táncosoknak... Órizzuk minden tapsban az emlékét!

Király Katalin

Varga Ervin koreográfus, táncpedagógus 1955. június 25-én Szlovákiában, Tiszacsernyőn (*Čierna nad Tisou*) született. Középiskolai tanulmányait Kassán végezte. Már ekkor a magyar Új Nemzedék Táncegyüttesben (1970–1974) és ezzel egyidejűleg a pozsonyi Szóttos Táncegyüttesben táncolt. 1975 és 1979 között a pozsonyi Táncművészeti Főiskolán végezte tanulmányait néptánc-koreográfia szakon prof. Štefan Nosál növendékéként. A főiskolai évek alatt a Lúčnica Művészeti Együttesben táncolt (1975–1980), majd ugyanitt 1982-től Nosál asszisztenseként tevékenykedett. Az 1983 és 1987 közötti időszakban félállásban a Szóttos művészeti vezetője is volt. 1988-tól az Ifjú Szívek koreográfusa és művészeti vezetője, majd 1993 és 1995 között igazgatója volt. 1990-től tizenhat esztendőig oktató a pozsonyi Táncművészeti Főiskolán (*Vysoká škola múzických umení – VŠMU*), népszerűsítette a Lábán-féle táncjelírás használatát.

2003-ban kinevezték a Szlovák Állami Népművészeti Együttes művészeti vezetőjévé (2003–2009). Tizenkét egész estét betöltő programmal igyekezett művészeti formálni az együttes karakterét.

1987 óta együttműködött a Japán Folklór Föderációval és a Folklór Report Tokyo-val. Japánon kívül Hongkongban, az USA-ban, Lengyelországban, Németországban, Csehországban és természetesen Magyarországon is oktatta és népszerűsítette a szlovák néptáncművelést.

1998-tól 2009-ig aktívan együttműködött Budapest Táncegyüttesével.

A pozsonyi Népművelési Intézet (*Národné osvetové centrum – NOC*) munkatársaként 1985-től számos képzésen vett részt előadóként és oktatóként, valamint területi és országos seregszemlék, versenyek zsűritagjaként szerepelt. 1992-től aktívan tevékenykedett a Východná Folklórfesztivál programbizottságának munkájában és számos műsornak volt rendezője.

1995 óta pedagógusként és zsűritagként volt jelen a kassai táncgyüttesek ünnepén (Dni košických folklórnych súborov).

S. Smetanával és P. Jantošciakkal együttműködve oktatási segédanyagot állított össze a szlovákiai régiók táncanyagából (*„Svet ľudových tancov” – CD, VHS*).

(Forrás: www.nocka.sk – fordította: Király Katalin)

Varga Ervin

(1955–2013)

Pótolhatatlan veszteség ért bennünket, a magyar, a szlovák és az egyetemes néptánc kultúra híveit. Tragikus hirtelenséggel elhunyt Varga Ervin koreográfus, táncpedagógus, kultúraszervező. Szerető családot – két gyereket, Emesét és Bálintot, feleséget, Olgát – és rengeteg barátot hagyva maga után. Valamint sok-sok befejezett, s ki tudja mennyi befejezetlen művet, évekre szóló tervet. A művészeti főiskolát végzett magyar táncszakember személyében nem csak képzett táncpedagógust, koreográfiai elméletek kidolgozóját, táncszakírót, hanem néptáncgyűjtőt, a Lábán–kinetográfia kiváló ismerőjét, számos együttes alapítóját vesztettük el.

Neve a Szöttes („Hej, révész, révész” – 1985, „Nyugtalan ének” – 1987) és az Ifjú Szívek („Kötődések” – 1989, „Hajnaltól hajnalig” – 1990) fénykorának egy-egy felívelő szakaszát fémjelzi, de személyéhez kapcsolható az az igyekezet is, amely a Lúčnica központi szlovák ifjúsági táncgyűttes és a Szlovák Állami Népművészeti Együttes (SLUK) addigi mesterkélt stílusát művéssé formálta. Energiáit bőven osztotta szét amatőr együttesek között, sokat köszönhetett neki a fülekpüspöki Palóc, amely elindító anyaegyüttese volt, a diószegi Új Hajtás, a kassai Új Nemzedék, a prágai Nyitnikék és a többi amatőr csoport, amelyek-

nél alapítóként, művészeti vezetőként, vagy éppen koreográfusként tevékenykedett.

Varga Ervin – főleg az utóbbi másfél évtizedben – a hivatásos szlovák néptánc vezéreghéniségévé vált: a Lúčnicának hat, a SLUK-nak kilenc egészestés műsort készített, de elismert szakember volt Magyarországon is. Különösen mély barátság fűzte a Budapest Táncgyütteshez.

A szlovák és a magyar néptánc kultúra nagykövetévé vált Japánban, ahová az 1980-as évek második felétől kezdve évente eljárt egy-egy hónapra néptáncot tanítani. Társult a tokiói Tetsuo Masunagával, európai táncműsorok menedzserével, akinek segítette kiválasztani, majd felkészíteni és a négy-hat hetes vendégszereplések során végigvezetni Japánban a magyarországi, szlovákiai és más közép-európai táncgyütteseket. Így turnézhatott többek között a SLUK-kal társulva az Ifjú Szívek hat hétig Japánban.

Legutóbb, a múlt hétvégén, Tetsuo Masunagával közösen tárgyaltak Budapesten Zsuráfszky Zoltánnal, a Honvéd Táncgyüttes vezetőjével egy jövő évi vendégszereplésről.

Nem csak tőlünk utaztatott együtteseket Japánba, a kulturaközvetítés oda-vissza működött. Tetsuo évente küldött egy-egy autóbuzsnyit japán vendéget, legtöbbször énekkarokat, akik bemutathatták művészetüket nálunk, s akiknek európai fellépéséhez Ervin partnereket biztosított, például az Ifjú Szívek, a Lúčnica, a nyitrai Konstantin Egyetem kórusait.

Varga Ervin (szemben) a Szöttes táncosaként, az 1970-es években. (Nagy Sándor felvétele)

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrassy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ETHNOSOUND

Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.

Tel.: (1) 266-8105

Varga Ervin emlékezetes televíziós munkái: „Hej, párta, párta” (1984), „Hetet egy csapásra” (1986). Rendszeresen együtt dolgozott a komáromi Jókai és a kassai Thália színházakkal, valamint több amatőr és hivatásos táncgyüttesel, például a fülekpüspöki Palóccal (1974-től ez volt nevelő együttese), a diószegi Új Hajtással (1975–1991), a Budapest Táncgyüttesel. Mintegy ötven koreográfiát alkotott, 1976-tól műveivel jelen van a hazai és külföldi népművészeti fesztiválokon, gyakorta azok műsorának rendezője. Lejegyzett koreográfiáit a pozsonyi Népművelési Intézet adta közre. Szakcikkei, fesztiválokkal foglalkozó írásai a Hétben, az Új Szóban, a Rytmusban, valamint a budapesti Táncművészetben láttak napvilágot. Legutóbb Marek Ľapák Tánc a cserepek között (Tanec medzi črepinami) című filmjében dolgozott koreográfusként. Mindez csak vázlata Varga Ervin életművének, mégis, talán elég ahhoz, hogy tudatosíthassuk, kit is veszítettünk el, kivel szemben nem voltunk eléggé figyelmesek. Június 25-én lett volna 58 éves.

Halála napján, 2013. június 4-én délelőtt SMS-t kaptam tőle: „Két órákor jövök”. Hiába vártam. Nem érkezett meg. Helyette öt óra után a szomorú hír jött.

Ervin, nagyon fogsz hiányozni családodnak, rokonaidnak, barátaidnak, a táncosok nagy közösségének, és nem csak a magyaroknak. Nyugodj békében!

Takács András

A felvidéki táncmozgalom

fotó: Erdei Gábor / Artdetektor

Hajdani személyes élménnyel kezdem. A táncház budapesti meghonosításának kezdeti időszakában egy alkalommal Martin Györgyéknel tartózkodtam. Ügyünket elintézve már indulófélben voltam, amikor Tinka rám szól: „Ha szabad az estéd, gyere velünk, megyünk a táncházba!”. Neki dolga volt ott, mi pedig: Borbély Jolán, Kallós Zoltán, jómagam, meg talán Timár Sándor és Novák Ferenc is ott volt, elkísértük. Aztán, nem sokkal később Kallós Zoltán vezetésével volt szerencsém találkozni a széki tánc házzal is, Kolozsvárott. A kép annyira belém ivódott, hogy még ma is gyakran megjelenik lelki szemeim előtt a fekete-piros ruhás széki sokadalom. A Budapesten szerzett élmény is mély nyomot hagyott bennem. A nevezettekkel, meg a többi magyarországi táncmozgalmi szakemberrel, vezetővel az ezerkilencszázötvenes évek közepétől fokozatosan mélyült a kapcsolatunk, a barátságunk. Én akkor a Felvidéken a magyar nemzetiségi táncmozgalom és népművészeti mozgalom szervezésével, irányításával voltam megbízva, mint a Csemadok, később a Szlovákiai Központi Népművészeti Ház magyar nemzetiségi néptánc-szakelődője. Ezért is volt számomra nagy jelentőségű a táncházzal való megismerkedés.

Egy kis kitérő. Gömör megye középső részén, a Sajó-völgy egy kis községében, Sajótibában születtem és ott éltem gyerek- és korai ifjúkoromat. Nálunk az ezerkilencszázötvenes-hatvanas években a bálokban, a lakodalmakban és a többi falutársadalmi összejöveteleken a csárdás, a verbunk, a karikázó a „táncrend” szerves részét képezte. Igen, a táncrend szerves részét képezte, de nem ez jelentette a társas összejövetel összetartó erejét. A Budapesten formálódó táncházban, de különösen a kolozsváriiban, ezt az összetartó erőt, ezt a közösséggé formáló erőt éreztem meg, s váltam terjesztőjévé a Felvidéken, illetve Szlovákiában, mert a szlovákokkal is sikerült elfogadtatni.

Ezzel már el is árultam, hogy hozzánk, felvidéki magyarokhoz is eljutott a táncház eszméje. Fokozatosan, lépésről lépésre haladtunk előre. Az őrújfalusi Vadrózsák és a komáromi Hajós együttes voltak az úttörők, személy szerint Hodek Mária és Katona István. A kibontakozás és tömegessé tétel Katona István érdeme. A komáromi lakótelepi kultúrházban, illetve később a városháza előtti Klapka téren rendezett nagy, nyilvános táncház-estjei voltak az első, tömegeket mozgó táncházak. A szerkesztett műsorú kultúrházi rendezvényhez a Budapest Sportcsarnokban átélt Táncháztalálkozó adták a mintát. Aztán lettek követők is: Dunaszerdahelyen a Csallóközi Dal-és Táncegyüttes, Pozsonyban a Szóttos Kamara Néptáncegyüttes, Rozsnyón a Búzavirág Néptáncegyüttes, Kassán az Új Nemzedék Táncegyüttes. Fokozatosan kialakultak a rendszeres táncházak. Az országos, a járási népművészeti és népművelési rendezvényeknek is szerves részévé vált a táncház. Ma már nagyon nehéz lenne elképzelni táncház nélkül a színjátszók és irodalmi színpadok évente, Komáromban megrendezésre kerülő országos sereg-szemléjét, a Jókai Napokat, az országos népművészeti fesztivált, az országos kulturális ünnepélyt, a nyári népművelési és más tábort. Együttesek önálló előadásának is gyakori folytatása a közös tánc, a színpadon bemutatott koreográfiák eredeti anyagának tánc ház keretében való tanítása.

A gondolat szlovákiai, hazai meghonosításával együtt megszületett az igény saját, felvidéki néprajzi területeink tánc-, s azzal kapcsolatos dal- és zenehagyományainknak a megismertetésére is. Így az erdélyi, a dunántúli, a tiszaháti, a hortobágyi és a többi tánc tanítása, tanulása mellett „tananyag” lett a csallóközi, a mátyusföldi, az Ipoly menti, a honti, a nógrádi, a gömöri, a Bódva és Hernád menti, a bodrogközi néprajzi tájegységek hagyományos tánckincse is. Önmagunk alaposabb megismerése e táncházak segítségével nagy lendületet vett.

A nyolcvanas évek végén a Felvidéken is beindultak a nyári tánc háztáborok. Az első országos méretű megrendezésére 1988-ban Zselízen került sor. Táncházvezetők képzése volt a cél. Körülbelül ötvenen vettek részt az egyhetes táboron, ahol gömöri, dél-dunántúli és mezősegi táncok tanítása folyt. A meghívott tánc ház vezető-jelöltek párban érkeztek, így a tanultakat tökéletesebben elsajátíthatták és hasznosíthatták odahaza. E tanfolyam költségét teljes egészében a Csemadok országos központja állta. Megszervezésének a magyarországi táncmozgalom sikerei, eredményei voltak előzményei és az, hogy a felvidéki tánc együttes-vezetők, koreográfusok – beleértve a szlovákokat is –, figyelmét kezdettől fogva ráirányítottuk a mozgalomra, megszerettettük velük a táncházakban elsajátítható táncolási stílust, a táncos hagyomány eredeti formában való birtoklását. Volt olyan Budapesten rendezett Néptáncantológia vagy sportcsarnoki Táncháztalálkozó, amelyre két-háromszáz felvidéki érdeklődőt is szerveztünk, köztük a szlovák mozgalom központi irányítóit, együttes-vezetőit, koreográfusait is.

1989-ben, '90-ben és '91-ben ugyancsak zselízi színhellyel önként jelentkezők részére kerültek megrendezésre az országos tánc háztáborok. Gyakorlásra, elméleti oktatásra, filmek vetítésére, esti tánc házakra a városi kultúrház biztosított helyet. Ezek a tánc háztáborok létrehozták az összetartozási tudat elmélyítésének egy újabb fórumát, és bizonyították a tánc kultúra iránti érdeklődés meglétét. Ez nagyon fontos volt, mert ha nem tudtunk támogatókat szerezni, akkor a költségeket teljes egészében a résztvevőknek kellett állaniuk.

Az V. Országos Tánc háztábort már Nagyfödemesen, egy Galánta melletti mátyusföldi nagyfaluban – tehát új helyen – ren-

deztük meg. Jelentős változást eredményezett a tábor népzeneoktatással való kibővítése, amit Csoóri Sándor és a Téka zenekar tagjai vállaltak el. Ők később több táborban is részt vettek. A táncosokhoz az első évtizedben hasonlóképpen visszajáró oktató volt Nagy Zoltán József (Púder), illetve Juhász Kati és Helbich Anna. A hazaiak közül Richtarcsik Mihály az elejétől kezdve minden táborban részt vett. Itt már haladókra és kezdőkre tagolódtott az oktatás. Az 1990–95-ös években mintegy százhusz-százötven táncos kapcsolódott be a táborok munkájába. A színvonal biztosítása tette szükségessé a két csoport kialakítását. Az esti táncházak is egy-egy tájhoz kötöttek lettek, voltak gömöri, mátyusföldi, mezőszéki, dunántúli, széki stb. táncház-estek, amelyeket a falu kocsmájában, a kocsmáros szponzorálásával és a nyilvánosság bevonásával rendeztünk meg. Ezeknek nagy sikerük volt, akárcsak a táborok ünnepélyes záróestjeinek. Ilyenkor az oktatók, a hagyományörző közreműködők bizonyosságot tettek tudásukról, a táncos résztvevők a tanultakról, közös műsort adva a falu lakosságának és más érdeklődőknek. Ezekben az estekben megjelentek az előző évek táborainak résztvevői is.

A táborok szervezője a megalakulásától kezdődően (1991) a Szlovákiai Magyarok Folklor Szövetsége lett. Szervezésében kiépült a rendszeres kapcsolattartás főleg Magyarország és Erdély, de esetenként más országok felé is. A táborokat mindenkor programgazdagság jellemezte, két-három tájegység táncai, dalai kerültek terítékre. Az átadandó anyagot az oktatók mellett minden esetben az adott tájegység meghívott hagyományörzői (táncosok, zenészek) is bemutatták, illetve segítettek az anyag és a stílus elsajátításában. Az első évtizedben társszervező volt a Csemadok központ, az Iskolaügyi Minisztérium, az adott helység önkormányzata, Magyarországról az Illyés Közalapítvány, a Magyar Művelődési Intézet, a Csehországi és Szlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány és az alkalomról alkalomra felkért magánvállalkozók. Több esetben a táncosait, zenészeit jutalomként kiküldő táncgyűmtes fenntartó szerv vállalta át a költségeket.

A X. Jubileumi Tánc- és Népzenei Tábor megszervezésére a 48. Országos Kulturális Ünnepe keretében – annak szerves részeként, Gömör tájegység témával – Gombaszögön került sor 1997-ben, s mintegy százan vettek részt rajta. Az oktatások mellett kiemelkedően sikeres volt a Borzován (Szádvárban), a hagyományairól messze földön ismert fennsíki faluban megrendezett táborzó tánc. A következő évben az Ipoly mentével, végül 1999-ben a Bodrogközzel foglalkozó táborok ugyancsak Gombaszögön valósultak meg.

A táncos kollektívák így nevelték ki a támogató törzsgárdájukat, a „drukker-közönségüket”, és fejlődtek együttesből egészen nagy, baráti-családi közösségekké. A tökéletesebb táncstudás vágya hozta létre a nyári táncszabványokat, amelyekkel létrejött egy új, tartalmas formája a szabadidő eltöltésének. A Felvidéken az utóbbi évtizedekben százak és százak, időt és pénzt nem sajnálva zárandokolnak a táncszabványokba. A táborok akkora vonzerővel bírnak, hogy magyarországi vendégeink mellett messze külföldről is sokan idelátogatnak miattuk. Voltak amerikai, kanadai, japán, németországi. Ma már az együttesek szervezte táncszabványok vették át a központilag szervezettek feladatát. Egyhetes vagy hétvégi, háromnapos táncszabványok lefedik az egész Felvidéket, és minden anyagi akadályt leküzdve rendszeresen megvalósulnak. (Szóttes – Várhosszú-

III. Országos Táncszabványtábor, Zselíz, 1988.

Oktatók: Nagy Zoltán József (Púder) és Juhász Katalin Budapestről. Fotó: Takács András

rét, Kincső – Zselíz, Ilosvai – Nagyida, Kisbojtár gyerektábor – Párkány, és a többi fel nem sorolt együttes, hála istennek van belőlük szép számmal.)

Kinevelődött a hazai oktatói gárda is. Rendszeres résztvevői a nagy nemzetközi táncszabványtáboroknak, táncszabványtalálkozóknak. Munkásságukkal a Felvidék magyar tánc-, dal-, zene- és szokáshagyományait teszik ismertté. Magyarországon kívül – ahol rendszeresen jelen vagyunk – tartottunk már tanfolyamot Svájcban, Németországban, Izraelben, Japánban, Kanadában, az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Venezuelában és máshol, tehát több földrészen ismerttük meg tájegységeink táncait, és azt, hogy Szlovákiában létezik egy nagy létszámú magyar nemzetiségű népcsoport, amelynek hagyományos kultúrája szerves részét képezi az egyetemleges magyar kultúrának. Egy-két helyen én is voltam, de rendszeresség és eredményesség tekintetében a Sebők házaspár, Varga Ervin, Quittner János, Katona István, Richtarcsik Mihály, Péter Zsolt, Furik Rita, Héglí Dusan, Lépes Anikó, Brandl Ferenc és a többiek munkáját illeti dicséret. Táncgyűmtesek, a Szóttes, az Ifjú Szívek, az Ilosvai, a Hajós, a Kincső, a Búzavirág, az Új Nemzedék, a gyerekek közül a Kisbojtár, a Tátika, a Csali és mind a többiek, ha kiutaznak külföldre, fesztiválra vagy tájoló körútra, nemcsak a műsorukat, hanem a táncszabvány módszerét is viszik magukkal.

A budapesti táncszabványtalálkozó mintájára és hatására a felvidéki magyarság és szlovákság körében is beindult hasonló rendezése. 1992-ben kezdtük. Dunaszerdahelyen a sportcsarnok adott helyet a város önkormányzatának jelentős segítségével megszervezett első négy országos táncszabványtalálkozóknak, majd a sor a komáromi sportcsarnokban folytatódott, majd Zselízen talált otthonra a magyarok lakta Felvidéken. Rendszeres szlovák táncszabványokat rendez Kassán az Urbán házaspár, Pozsonyban a ligetfalui kultúrház és több szlovák táncgyűmtes is.

A táncszabványtáborok, a táncszabványtalálkozó, a játszóházak és a népzenei táborok időpontját a magyarországi hasonló rendezvényeket figyelembe véve határoztuk meg. Volt, aki a táborunkból egyenesen Jászberénybe vagy Kallós Zoltán erdélyi táborába utazott, illetve az előadók és a hagyományörző közreműködők is ott folytathatták tevékenységüket.

A felvidéki huszonöt éves múlt, akárcsak az anyaországi negyven év, sok eredményt, dicsőséget hozott. A táncszabványtalálkozó a határon inneni és túli magyarok együvé tartozásának tudatát segítette kialakítani.

Takács András

(Elhangzott a budapesti Liszt Ferenc téren, 2013. május 4-én, a II. Táncszabvány Napján)

A Kossuth-nóta

Hunyad megyei román változata

Írta: Faragó József

A Kossuth Lajos alakja köré fonódó gazdag folklór-hagyományokat legutóbb Ortutay Gyula foglalta össze és rendszerezte 1952-ben. A prózai történetek és a még kevésbé ismert szólások-közmondások mellett a hagyományok leggazdagabb ága a verses költészet, a dal: az 1848-49-es forradalom és szabadságharc centenáriumát megelőző években szervezett gyűjtőmozgalom a Kossuth-dalokat több mint hatszáz változatban hozta felszínre. [Ortutay Gyula: *Kossuth Lajos a magyar nép hagyományjaiban*. Ethn. LXI (1952). 279.]

A Kossuth-dalok közt a legjelentősebb kétségtelesen a *Kossuth Lajos azt üzente...* kezdetű úgynevezett Kossuth-nóta, az említett gyűjtőmozgalom eredményeként a maga százttíz változatával. A változatok számát azonban folyamatos gyűjtőmunkával szinte a végtelenségig lehetne szaporítani, hiszen Dégh Lindának az az 1952-ben kelt megállapítása, miszerint „népszerű ma is, nincs ember, aki ne ismerné” [Dégh Linda: *A szabadságharc népköltészete*. Bp. 1952. 178.], napjainkban, újabb emberöltő múltán, még mindig változatlanul érvényes. Ortutay bővebb fogalmazása szerint „egyike a legnépszerűbb magyar daloknak. A népköltészeti formák mellett balladás feldolgozását is ismerjük, az egyszerű verbunkos szerkezet nem egyszer a Kossuth-dalok más-más elemeit is magához vonzza. Így szinte nem is egy népdal az, hanem valóságos népdalkonglomerátum, több népdalnak, népivé vált szövegnek alakító központja”. [281.]

Történeti-politikai és folklorisztikai jelentősége folytán keletkezésével is sokan és sokféle eredménnyel foglalkoztak, számunkra azonban most bőven elég Ortutay rövid összefoglalása: „A Kossuth-nóta alakját 1848-ból már hiteles forrásból ismerjük, de formulái a XVIII. századi katonaköltészethez vezetnek el, sőt leghíresebb fordulata (*Ha még egyszer azt üzeni...*) több évszázados hadba hívó szokásba gyökerezik”. [283.]

Tárgyunk szempontjából különösen fontos a tanulmánynak az a része, amelyet a szerző a következő szakokkal vezet be: „Úgy érezzük, hogy a Kossuth-szó-hagyomány történetének azt a fejezetét is legalább röviden érintenünk kell, amely a nem magyar nyelvű hagyományt foglalja össze. Ahogy Mátyás királyról és Rákóczi Ferencről is ismerünk történeteket, mondákat, meséket, népdalokat a kelet-európai népek ajkán, ilyen dalokat, meséket – ha kisebb mértékben – Kossuth-tal kapcsolatban is feljegyeztek”. [283.]

A román hagyományokhoz érve, Ortutay elsősorban Kántor Lajosnak 1983-ban Kolozsváron megjelent, *Kölcsönhatások a magyar és román népköltészetben* című tanulmányára hivatkozik: „Kántor Lajos közléséből is világosan kiténik a kárpát-ukránhoz hasonló szerkezet: a magyar elnyomók elleni izgatás, a magyar hadak győzelme, a császárnak levelet kell írnia a cárhoz, s csak úgy győzedelmeskedhetik. Kántor arra is utal, hogy a szabadságharc elvesztésén szánakozó énekekről is van szó a román népköltészeti gyűjteményekben. A részletek felderítése még ránk váró feladat.”. [303.]

E feladat elvégzéséhez ő maga mutatja a legelső személyes példát, amidőn folytatólag egy kiadatlan román gyűjtemény Kossuth-hagyományait teszi közzé a kutatók és az olvasók számára: „A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában a még leltározatlan anyagban szerepel Balázs Bélának és Dancs Lászlónak Turcon (a volt Ugocsa megyében) 1943-ban gyűjtött anyaga. Ebben a román-ság néhány emlékezése található Kossuthra vonatkozóan. Így az egyfilléreseket »Kossuth pénzének« hívják, a viharos, dörgéssel, villámlással járó időre azt mondják: »Kossuth ideje van«. Emlegettek régi Kossuth-harcosokat saját népük köréből, ez is együttérzésükre mutat. Lejegyeztek egy anekdotikus történetet is Kossuthról, magyar fordítása így hangzik: *Régen, mikor Kossuth volt a császár, berepülte (repülőgépen) az országot, és látta, hogy az urak rabságban tartják a népet, száznegyven napot dolgoztatnak velük. Megsajnálta őket, és kigondolt egy ravasztságot. Összehívta az urakat, és aláíratott velük egy papírt, amelyen rajta volt, hogy a rabokat szabadon fogják engedni. Az urak azt hitték, hogy a börtönökben lévő rabokról van szó, és aláírták. Meghallotta ezt a nép is, és mire az urak észbe kaptak, a nép szétszéledt. Így aztán, mivel már a nép szétszéledt, meg a törvényt is aláírták, az uraknak nem volt mit tenniök. De bosszút esküdtek Kossuth ellen, és Kossuthnak menekülnie kellett.*

Tanulságosan találkozik ez az anekdota azzal a magyar változattal, amely szükséztlenül említi Kossuth cselét, mikor a császárral íratja alá borozás közben a magyarok szabadságlevelét.”. [303-304.]

Ezekbe a román Kossuth-hagyományokba illesztjük az alábbiakban azt a román nyelvű Kossuth-nótát, amelyet 1963. december 16-án gyűjtöttem a Hunyad megyei Lozsádon Almási Istvánnal a 62 éves Ferencz Bénitől. A Kolozsvári Folklór Intézetnek ez a 815a. jelzetű magnetofonfelvétele a folklórkutatásban afféle kis szenzációnak

számít: noha az együtt élő és környező népek mindenképpen megvan a saját anyanyelvű Kossuth-hagyománya, első ízben találtunk rá a Kossuth-nóta nem magyar szövegére. Ferencz Béni bácsi 1908-ban tanulta, hétéves korában, a faluban. Választáskor énekelték, tehát kortesdal volt, nyilvánvalóan a '48-as hagyományokat ápoló valamelyik ellenzéki párt nótája – ennek pontosabb kiderítése azonban nem folklorisztikai feladat. Béni bácsi úgy véli, hogy nem akkor találták ki, hanem már korábban ismeretes volt a faluban.

Szövege, a Kossuth-nóta közismert dallamára, így hangzik:

*Ploaie, ploaie rotunghie
La Koșut la pâlărie.
Cum ploaie și cum stropeșt'i,
Doamn'e așa-mi alduieșt'i,
Vivat țara mea.*

Nem először és bizonyára nem is utoljára csodálkozhatunk azon, hogy a népek folklórában a verses népi alkotásoknak mily bravúros nyelvi-költői átdolgozásai, népi „műfordításai” születnek, terjednek és élnek. A lozádi dal is egy ilyen bravúros tolmácsolása a Kossuth-nóta

ama versszakának, amelyet – ma is közismert voltának bizonyosságául – nem valami népköltési gyűjteményből, hanem emlékezetből idézek:

*Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára,
Valahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája,
Éljen a haza!*

Méltányos, hogy e kis közleményt Ortutay Gyulának azokkal a szavaival zárjam, amelyek hűen kifejezik tudományos és politikai pályafutásának egyik fő vonulatát, a folklórkutatáson át a népek közti megértés és barátság szolgálatát: „Ez a vázlat csak arra tart igényt, hogy rámutasson az összehasonlító történeti folklorisztika feladatára. (...) Egyik legfontosabb tennivalónk, hogy nemzeti szabadságharcainknak, volt ellentéteinknek egész hatalmas problémakörét (...) feltárjuk. Ez azért is szükséges, hogy ezen keresztül jó harcot vívhassunk a néprajz sovinszta irányzatainak bármilyen fajtája ellen. A Kossuth alakja köré fonódó népköltészet erre is alkalmat ad.” [304.]

1987. augusztus

(In: *Helikon*, 21. szám 10. oldal – Kolozsvár, 1991.)

Variációk rétesre

A mai közkultúra és a hagyományos népi kultúra egymáshoz való viszonyában kiemelt szerepe van a táplálkozásnak, a tradicionális ételek újrafelfedezésének és fogyasztásának. A gasztronómiai jellegzetességek országhatárokon átnyúlva, a nemzetek közötti kölcsönhatásban alakulnak. Egy-egy élettípust különböző változatokban több nép is a saját gasztronómiai hagyománya jellegzetességének vallhat. Ilyen étel a rétes, amely az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében nemrégiben rendezett nemzetközi konferencia egyik témája volt. Ezen az ETNOFOLK projekt keretében megtartott, filmvetítéssel, ételkóstolóval egybekötött rendezvényen cseh, magyar, szlovák és szlovén néprajzosok mutatták be népeik rétestípusait, a táplálkozástudomány XX. századi változásait elemezve.

A rétes neve tulajdonképpen a „réteges” jelző régi formája. Eredetileg töltelék nélküli, sok rétegarétegből álló sütemény volt. Kizárólag sikérdús búzalisztből lehetett ilyen jól nyújtható tésztát gyúrni, amely írók vajjal, tejjel, vízzel, sóval készült. A csáktornyai Zrínyi-udvar XVIII. századi kéziratok szakácskönyvében fennmaradt recept szerint a tésztaalapokat vajjal megkenve rakták egymásra, majd kisebb darabokra vágva tepsiben megsütötték. Ha töltelék került bele, „rétes bélesnek” vagy „rétes tortának” nevezték. Az újkorban alapvető változás történt a rétes elkészítésében. A hártáv-

konyra nyújtott tésztát immár töltelékkel megszórva, abrosz segítségével feltekerték, majd csigavonalban kerek tepsibe helyezve süttötték meg. A paraszti konyhában a kora újkori rétesnek csak a híre maradt fenn, a gyakorlatban az újkori feltekert változat készült egyes helyeken, a polgárosultabb rétegek körében már a XVIII. század legvégétől. Fogyasztása eleinte csak nagy ünnepeken, lakodalmakon volt jellemző, később már a társasmunkák, névnapozások, vasárnapi ebédek alkalmával fogyasztották, végül köznapokon is előfordult. A gyermekágyas asszonnak is sok helyen rétest vittek a komatáiban. Nagyon sokféle töltelékkel használtak a különböző vidékeken: kásaféléket (hajdina, rizs, köles, búzadara), babot, káposztát, főzelékrépat, tököt, túró (sósan), lekvárt, almát, szilvát, meggyet, aszalt gyümölcsöket, mazsolát, mákot, diót,ogyorót. Készülhetett kemencében, de nyílt tűzön is, vas háromlábú állított cseréplábasban, amelynek a tetejére is parázs került, hogy két tűz között süljön az étel.

Alább a klasszikus rétestészta leírása mellett közreadunk néhány kevésbé ismert magyar receptet és ízelítőül egy szlovén példát is bemutatunk. Az 1. és 2. képet a Vass Zoltán Értékmentő Alapítvány (www.valyogveto.hu) bocsátotta rendelkezésünkre.

Juhász Katalin

ETNOFOLK.eu

Folk Culture Heritage

Rétestészta (1. kép)

Fél liter réteslisztet kb. két és fél dl langyos vízzel és egy jó evőkanálnál zsírral, csipet sóval addig dagasztunk, amíg a kéztől el nem válik. Ekkorra áll össze a sikérváz, amely a tésztát majd rugalmassá, jól nyújthatóvá teszi. A cipót zsírral megkenjük és egy (meleg) cseréptállal vagy lábossal letakarva fél órát pihentetjük, majd a jól belisztezett abrosz közepén nyújtófával kissé kinyújtjuk. Ezután kezdődik a „misztikus” rész: kézfejuünket a tészta alá dugva, az asztalt körbe-körbe járva óvatosan, de határozottan (hogy ki ne lyukadjon) a lehető legnagyobb hűzzük ki a tésztát. Az asztal szélén túlcsőgő vastag széleket eltávolítjuk, a tésztát zsírral meglocsoljuk, megszórjuk töltelékkel, majd az abrosz segítségével felcsavarjuk, tetejét zsírral kenjük és kiszírozott tep-siben erős tűzön megsütjük. A zsírt vajjal is helyettesíthetjük.

Rétestöltelékek régi, táji változatai

A Bakonyban és a Balaton-felvidéken készítik az aszaltkörtés rétest. A kinyújtott rétestésztát reszelt vagy apróra vágott aszalt körtével, cukorral megszórják, tejjel, zsírral meglocsolják, fel-

tekerik és megsütik. Baranyában a túró-töltelékkel feleannyi főtt, reszelt burgonyával szaporítják.

Ormánságban lekvárral is készítik rétest, amit peszmegek rétesnek neveznek („pekmez” = mustméz). Göcsejben (2. kép) a szokásos töltelék mellett sóval, tejjel, tojással összekevert, kevés apróra vágott tepertővel dústított főtt, reszelt burgonya is kerülhetett a rétesbe tölteléknek. A csigavonalban feltekert rétest zsírozott lábóban, tetejét olvasztott zsírral meglocsolva süttötték meg. Vasárnap ebédre fogyasztották, még melegen. Édesen is készítették, ilyenkor tepertő és só helyett cukorral ízesítették. Az Órséjben a kinyújtott és töltelékkel meghintett rétest kétfelől kezdtek felcsavarítani, így dupla tekercset kaptak, amelyet kockára vágta a tep-siben, tejjel meglocsolták, cukorral megszórták és így került a sütőbe. Ezt nevezték „parasztrétesnek”, szemben az újabban mindenütt készülő „száraz” rétes-sel.

Rétesgombóc leves

Lisztből sóval, langyos vízzel a szokásos módon rétestésztát készí-tünk (felhasználhatjuk a rétestészta vastag széleit is). Ki-

EUROPEAN UNION
EUROPEAN REGIONAL
DEVELOPMENT FUND

nyújtjuk, pirított darával, tejjel, zsírral meglocsoljuk, feltekerjük, 4–5 cm-es darabokra vágjuk és megsütjük. Vörshagymával rántott levest főzünk, ebben pár percig főzzük a rétesdarabkákat, és együtt tálaljuk. Készíthetjük tejesen is, ekkor fél liter tejhez fél liter vizet öntünk, megsózzuk, belefőzünk egy félbevágott hagymát, s amikor felforrt, beletesszük a rétesdarabkákat, majd még néhány percig főzzük. Régen nagyon kedvelt reggeli étel volt, nemcsak a bakonyi, hanem a baranyai családoknál is. A baranyaiak a tejjel készült levesbe rizst is tesznek a rétes mellé, és édesen eszik, hagyma nélkül.

A Bakonyban úgy is készülhet, hogy a rétesésztából gombócokat formálnak, sós vízben kifőzik és a külön elkészített rántott leves-sel eszik. A tésztát ilyenkor nem kell olyan vékonyra nyújtani, mint a süteménynek szánt réteshez.

A mosoni németek a kedvelt darás és túros rétest tenyérnyi nagyságú darabokban megfőzték, majd saját petrezselymes levében tálalták.

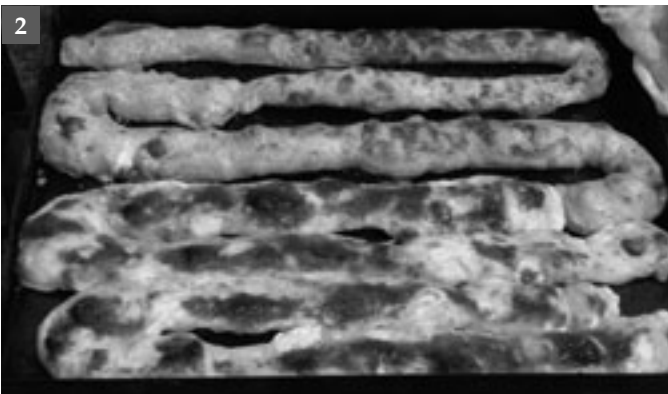
Kelt rétes

Hozzávalók: daraliszt (rétesliszt), élesztő, tej, só, tojás, mák, dió, tejföl, zsír, citromhéj

A daralisztból élesztővel, tejjel, sóval, tojással rétesésztát gyúrunk, kelni hagyjuk. Töltelék mák vagy dió, amit tejjel, zsírral, búzadarával sűrű masszává keverünk, kevés sóval és citromhéjjal ízesítünk, a kinyújtott rétesésztára tesszük, amit feltekerünk, a tepsiben még kelni hagyunk, majd megsütünk. A Bakonyban és Balaton-felvidéken készítik.

Göcsejben másfél liter finomlisztből 2 dkg élesztővel, két evőkanál cukorral, két evőkanál zsírral, 3 db tojással, kevés sóval és langyos tejjel rétesésztát keménységű tésztát gyúrunk. A jól kidolgozott tésztát két részre osztva cipóvá alakítják, és letakarva kelni hagyják egy fél órát. Ezt követően kétféle módon készülhet a rétes.

1. A cipókat lisztezett abroszon kihúzzuk és olvasztott vajjal meglocsoljuk. Az abrosz segítségével felcsavarjuk, kivajazott kör

alakú lábasba vagy tepsibe csigavonalban feltekerve berakjuk és kisütjük. Ebédhez vagy uzsonnára is fogyasztható.

2. A megkelt cipókat jó vékonyra kinyújtjuk, cipónként 15 dkg habosra kevert vajjal megkenjük, porcukorral, mazsolával meghintjük, összesodorjuk és csiga alakban a kizsírozott lábasba vagy körtepsibe helyezzük. Megkelesztjük, 4 dl forró tejjel meglocsoljuk és forró sütőben kisütjük. Porcukorral megszórva vagy vaníliásodóval, gyümölcsöntettel, lekvárral fogyasztható.

A kelt rétest a szigetközi Lipóton pirított, cukrozott fahéjjal ízesített tökmaggal szórják meg.

Prekmurska gibanica (vendvidéki rakott sütemény), Szlovénia (3. kép)

Ehhez az igazán gazdag, kalóriadús süteményhez kétféle tésztát készítünk. A kerek cserép vagy öntöttvas sütőedényt kibéleljük 100 g réteslisztből, 100 g finomlisztből és 100 g zsírból vagy vajból készült tésztával, amelyet csipetnyi sóval és annyi tejjel vagy tejjel gyúrunk, amennyit felvesz. A tésztának a forma oldalát is be kell borítania. Ezután villával megszurkáljuk. Az így előkészített formába nyolc réteg rétesésztát kerül váltakozva lerakott töltelékkel. A rétesésztát a szokásos módon készül 600 g finomlisztből 1 evőkanál olajjal, csipetnyi sóval és langyos vízzel. Vegyük sorba a töltelékeket!

Máktöltelék: 200 g darált mák, 80 g cukor, 1 cs. vaníliás cukor

Túrótöltelék: 1000 g zsíros túró, 100 g cukor, 2 tojás, reszelt citromhéj, csipet só, 1 cs. vaníliás cukor

Diós töltelék: 300 g darált dió, 100 g cukor, 1 vaníliás cukor

Almás töltelék: 1500 g savanykás hámozott reszelt alma, 120 g cukor, őrölt fahéj

Tejfölös behintő: 6 dl zsíros tejföl, 4 tojással összekeverve

Zsíros behintő: 150 g olvasztott zsír vagy vaj

Az alaptésztával kibélelt formába beletesszük az első réteg rétesésztát, ráterítjük a máktöltelék felét és meglocsoljuk a kétféle behintővel. Befedjük a második réteg rétesésztával, rákenjük a túros töltelék, zsíros behintővel öntözzük. Jön a harmadik réteg tészta, amire diótöltelék és újabb zsíros behintés kerül. A negyedik tészta rétegre almát terítünk és behintjük zsírral vagy vajjal. Mindezt megismételjük. Az utolsó tészta réteget bekenjük a tejfölös keverékkel, majd meglocsoljuk a maradék vajjal vagy zsírral. Most következik a kreatív rész: a rétesésztát levágott vastag szeleiből tetszőleges díszítést formázhatunk a gibanicánk tetejére, így is emlékeztetesebbé téve a „művet”.

Kb. 175 fokban 75 percen át sütjük. Ha nagyon pirul a teteje, sütőpapírral vagy alufóliával befedjük. A sütőből kivéve, még forrón megkenjük a maradék tejfölös keverékkel és hagyjuk pihenni. Langyosan már fogyasztható. Tortaszerűen felvágva, esetleg egy kis porcukorral meghintve kínáljuk.

ADVERSUS MENSURALISMUM

Vitairat az autentikus népzenei hangjegyról

NÉPZENE ÉS LEJEGYZÉS

Amióta a magyar népzene a XX. századi gyűjtők elkezdték lejegyezni, állandó dilemmát jelent az autentikus hangzás és az írás viszonya. Sokszoros tapasztalat szerint e zene hiteles megragadására és átadására a kotta nem képes. Ennek ellenére általános igény mutatkozik arra, hogy a pedagógiai és forráskiadványok mégis lejegyzésekkel együtt jelenjenek meg.

Mi lehet az oka ennek az ellentmondásnak? Mit „tud” a kotta, és mit nem? Miben segít és mennyiben vezet félre? Netán eleve lehetetlenre vállalkozik a lejegyzés? Vagy csupán ez az írás, az elmúlt mintegy négy évszázad európai hangjegyról képtelen hitelesen megjeleníteni az ősbib, más mentalitású, más természetű zenét? Mit eredményez az a gyakorlat, hogy népzeneinket műzenei írással rögzítjük és adjuk kezébe a nagyrészt klasszikus szolfézstanulmányokon nevelkedett pedagógus- és zenésztársadalomnak? Kötelességünk választ keresni e kérdésekre, mert az írással való inautentikus viszony minden kultúrának árt.

E kérdések feltevése után alábbi dolgozat a következő téziseket kísérli meg igazolni. 1. Az újkori műzenei írásmód az egyszólamúság lejegyzésére – mindenekelőtt ennek a többszólamú zenétől eltérő időbeli viselkedése miatt – alkalmatlan. 2. A mégis ily módon közhasználatba került kotta a gyakorlatban forrássá válik és a népzene műzenesítéséhez vezet. 3. Mivel népzenei lejegyzésre mégis szükség van (elsősorban a dallami összefüggések elemzése, értelmezése végett), gondolkodni kell egy megfelelő írásmód kialakításán. 4. A másik nagy egyszólamú zenekultúra, a gregorián kutatói ezt a problémát mintegy fél évszázada tisztázták és a notáció szükséges reformját megoldották. A megoldást főként a népzene inspirálta. Itt az idő, hogy a népzene szakma is hasznosítsa az ő tanulságaikat.

LEJEGYZÉS ÉS DALLAM

Mivel a zene két legelemibb mozgásterét a dallam és az idő, mindenekelőtt vizsgáljuk meg népzene és írás viszonyát e két dimenzióban!

Első kérdésünk tehát: otthon érzi-e magát népzeneink *dallamossága* az újkori műzenei írás keretei között? Ez az eszköztár képes-e befogadni és hitelesen megjeleníteni egyrészt annak jellemző *hangközzeit, hangsorait*, másrészt a lineáris hangkapcsolatokat, az egymást követő hangok *értelmes összefüggését*?

Ami a hangközök és hangsorok rendszerét illeti, válaszunk csak erős megszorításokkal lehet igenlő. Az igaz, hogy a magyar népzene mai füllel az öt- és hétfokú (vagy annál szűkebb hangkészletű) diatóniában tudjuk megragadni, ami illeszkedik újkori hangjegyról logikai rendszeréhez. A műzenei írásmód mindazonáltal félrevezető annyiban, hogy „wohltemperiertes” tisztaságot sugall, mert ez az ősi stílusok esetében nem, vagy csak részben felel meg a valóságnak. A népzene „tisztasága” ennél összetettebb: őrzi a diatóniánál archaikusabb dallamosság emlékeit (például dunántúli terc és septim, szlávóniai szekst és szekund), azonkívül sok – e zene hitelességéhez hozzá tartozó – esetlegességet is hordoz. Ilyennel mind a hangszeres, mind az énekes anyagban bőséggel találkozunk.¹ Amikor a „jólhangoltságtól” eltérő hangközöket hallunk, döntésre vagyunk ítélve, mit tekintünk hamisságnak és mit stilisztikai sajátosságnak (stílusjegyek). Írásban ezen utóbbi esetekre szükség esetén megfelelő jelek (például nyilak) utalhatnak.

Az egymást követő hangok viszonyának értelmezése, a dallamok „morfológiai” elemzése során viszont az írás nélkülözhetetlennek tűnik. Ebben a zenében vannak elsődleges, másodlagos (sőt: harmadlagos stb.) fontosságú hangok, amelyek pedig igen sokféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz. Az interpretáció attól lesz értelmes, hogy az előadó fejében egyrészt rendeződik a főhangok és mellékhangok hierarchiája, másrészt tisztázódnak a hangok, hangcsoportok különböző értelmű kapcsolódásmódjai. Ezen fontos disztinkciók érzékeltetésére meglehetősen egyértelmű írástechnikai eszközök állnak rendelkezésre, s ezek a tapasztalat szerint pótolhatatlan segítséget nyújtanak.

Összefoglalva: *népzeneink dallamosságának értelmezéséhez* – amennyiben a hangzó forrást tekintjük elsődlegesnek – *a kottairás hasznos segédeszköz* jelent.

LEJEGYZÉS ÉS IDŐBELISÉG

Stravinsky meghatározásából kiindulva, miszerint „a zene az időnek hangokkal való megszervezése”, tegyük fel a kérdést, hogy a népzeneink időt kitöltő, időt szervező észjárásával egyezik-e a műzene észjárása, előbbi *időbeliségének*, metrikai és ritmikai viselkedésének megfelel-e az utóbbitól kölcsönzött írás! Mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy mi a ritmus és a metrum, egyáltalán metrikus-e, s milyen értelemben az a népzene.

Játék és alkotás csak kimért térben és időben valósulhat meg; e határok az emberi kultúra alapvető létezési feltételeit jelentik. A hangok hosszúságával-rövidségével való játék, azaz a ritmus sem létezhet valamilyen időtartam-keret nélkül, hiszen a hangok időbeli kiterjedésének csak valamihez képest van értelme. Ez a keret a metrum, aminek ismétlődő egységei között a ritmus életre kel. Könnyen belátható, hogy e kettő egymást feltételezi, működtetni. Külön-külön nem életképesek: a monotónia vagy az összefüggéstelen, értelmetlen időegységek sora önmagában nem nyújt zenei élményt.

De vajon a hangokat kizárólag egy elvont időmérték, az ütempáros, giusto és tanczenék alapülkötését jelentő egyenletesség tudja rendezni? A zenetörténet tanulságai ennél összetettebb képet mutatnak. Az időbeliség alapvetően négyféle működésmód szerint rendeződhet, s ezek a metrum fogalmának négyféle definícióját teszik lehetővé.

1. Az egyszólamú kultúrák egyik legősibb rétege a recitatív ének. Ennek természetes dinamizmusát mindenekelőtt a *ki- és be- légzés* periodikus hullámzása, azzal együtt a *szöveg nyelvi, gondolati* egységei jelentik. Ez formál meg sokféle archaikus rítuséneket, a szoltározást, az ünnepélyesen megszólaltatott liturgikus imádságokat, olvasmányokat és a halottsiratót is. Az ekképpen létrejövő szakaszok adják e dallamosság időbeli rendezőelvét, metrikus alapülkötését. Ezt a megállapítást a régi európai terminológia is igazolja, ugyanis a metrumfogalom a római liturgia lectio-tónusainak (recitatív olvasmánydallamainak) osztására vonatkozó szakkifejezésként használatos legkésőbb a XII. század óta.

A magyar siratót több kutató vizsgálta. Először Kodály Zoltán állapította meg, hogy bár szerkezete kötetlen, „valami zárt dallam eszméje mégis ott lebeg a szabadon áradó prózasorok felett”.² Vargyas Lajos utal a beszéd nagyobb értelmi egységeire, mint a műfajon belül mutatkozó metrikai jellegű szabályszerűség alapjára.³ Dobszay László részletesen elemzi a kötetlen recitatív szakaszok zárt szerkezetekbe rendeződésének folyamatát.⁴ Abban megegyeznek, hogy ez az íves felépítés a stílus metrikai rendezőelvének tekintendő.

Mivel a beszéd – kivált az énekbeszéd – természetes hullámzását a be- és kilégzés periódusai határozzák meg, és mivel az értelmes emberi beszéd viszonylag behatárolt hosszúságú gondolategységekben képes átadható módon artikulálódni, a recitatív stí-

lus időbeli kiterjedését *lélegzet- vagy gondolatmetrikának* nevezhetjük.

2. Az időbeliség azonban képes *önállóan* is életre kelni, *szövegtől-dallamtól függetlenül* vagy *azok fölött uralkodva* működni.

Az idő megragadása elementáris élmény az ember számára. Gyermeekmondókáink érdekességét például egyáltalán nem szárnyaló dallami vagy gondolati ívek, sokkal inkább *elemi ritmusképletek* adják. Ütempáros zenénkben „egy előre megadott [...] időtartam jelentkezik, s annak kitöltése feszes

ritmusokkal. Itt tehát a zenei ritmus eleve meglévő igényének legegyszerűbb kielégítésével találkozunk.”⁵ Ugyanez az ösztön működik a hangszeres aprójákban, a tánczenékben, s általában a giusto előadásmódban.

A hangoknak szövegtől és dallamtól független, elvont egyenletességen alapuló időbeli rendeződését *elemi metrikának* nevezhetjük.

3. Önálló időbeli törvényszerűségek szerint élnek viszont a beszéd kisebb egységei, a szavak és a szótagok. A tudomány a met-

rumfogalom egyik jelentését az európai költészetben meghatározó jelentőségű időmértékes verseléssel, vagyis a görög nyelv zeneiségén alapuló, a versen belüli ismétlődő ritmusképletek révén kialakuló mértékegységek (verslábak) rendszerével azonosítja. Az énekes zenében – a nyelvek sajátos ritmikái-hangsúlybeli törvényszerűségeinek megfelelően – a *különböző hosszúságú szavak és szótagok* külön ritmusmikrokozmoszt hoznak létre, amelynek együtt kell működnie más időbeli rendezőelvekkel.

Bár a magyar népzeneire sem a kötött időmértékes verselés, sem pedig a sematikus prozódia nem jellemző, annyit azért mondhatunk, hogy időbeosztásába nyelvünk grammatikai és fonetikai adottságai meghatározó módon bejátszanak. A recitatív stíluson belül „a beszéd nagyobb értelmi egységei adnak tág formai keretet, azon belül a szótagok hosszúságviszonyai szabják meg az egyes hangok hosszúságát”, ám az ütempáros dallamoknál is olykor „a szöveg követelményei szerint alakul egy-egy motívum.”⁶ A nyelv ritmusjátéka bizonyos esetekben metrikai rendeződés indítékává válik. „A magyar dikció sajátosságai kedveznek bizonyos laza ütemképletek kialakulásának.”⁷

A szavak és szótagok hosszúságviszonyai által működtetett időbeliséget *beszédmetrikának* nevezhetjük.

4. A többszólamúság egy egészen újfajta, összetett időbeosztási rendszert hozott létre, az *ütemelvűséget*. Ebben a zenei stílusban a metrika „a metrumról, vagyis az ütemről és az ütemnek magasabb metrikai egységeké történő összeállításáról szól.”⁸ Ennek az időbeliségnek lényege, hogy *több párhuzamos szólam* összetett játékának, azaz a dallam, harmónia és ritmus különböző összetevőinek *szintézise* adja ki az „ütemértelmű metrum”-ot.⁹

Több szólam összetett játékából, együttműködéséből kialakuló időmérték teremt meg tehát a műzene *ütemmetrikáját*.

Népzeneinket az első három időbeli rendezőelv működteti. Az első a recitatív ének szakaszaiban és a strófasorokban, a második az ütempáros és tánczenében, általában a giusto előadásmódban, a harmadik a beszédyszerűségben, azaz a parlando előadásmódban jut kifejeződésre. Soha nem egyedül, hanem a többivel együtt működnek, ám egyik vagy másik dominanciája mindig pontosan érzékelhető.

A negyedik időbeli működésmód hatásmechanizmusa a ritmikái szabadság szempontjából merőben különbözik az egyszólamúságra jellemző első hárométől. „Csaknem minden monofonikus-vokális kultúrának jellegzetessége, hogy gazdagabb ritmikái lehetőségekkel, árnyalatokkal él, mint a

többszólamú, ütemes zene. Nem szorul rá okvetlenül sem a ritmusok számtani elrendezésére, sem a merev ütemkeretekre.¹⁰ A többszólamúságban viszont az egyes hangok időegységeinek egészen finoman és pontosan kell illeszkedniük egymáshoz, s ez kikérülhetetlenül vezette a zenei gondolkodást a hangok felezésén, negyedelésén stb. alapuló ekvalizmushoz. Az európai zenetörténetben ilyen szempontból két, a XIII. században gyökeret vert iskola, a „cantus planus”, illetve a „cantus mensurabilis” jelenti a fordulópontot. Metodikájuk különbözik ugyan (előbbi valamennyi hang egyenletességére törekszik, utóbbi a hangok időbeli rendeződését többféle számtani kombinációban rögzíti), mindazonáltal elvi alapjuk, az egyes hangok időbeli egyenlősége azonos.

Az az időbeli kötetlenség, amit az egyszólamúságban csak a lélegzet- és gondolatívek, a szavak és szótagok hosszúságviszonyai, adott műfajokban pedig elemi ritmusképletekből, ütempárokból építkező sorok, periódusok, strófák szabályoztak, a polifon¹¹ szerkezetekben ha nem is teljesen, de nagymértékben megszűnik, áldozatul esik egy bonyolult, többdimenziós játék oltárán.

A népzene bizonyos műfajaiban bejárta ugyan a strófásodás és giustósodás útját, gondolkodásmódjának azonban – életerős egyszólamú kultúra lévén – soha nem lett kizárólagos jellemzője az ekvalizmus! Tudományos elemzésekben újra és újra megállapítást nyer, hogy népzeneink nem feltétlenül tartja magát az egyenletességhez, adott esetben még ott sem, ahol „elvárnánk” tőle. „Van olyan feszes ritmusfajta is, amely valamiféle rubatóra emlékeztet, legalábbis a váltakozásnak és kötetlenségnek sajátos lehetőségét adja a feszes ritmuson belül.”¹² „A magyar népzeneben szinte minden giusto dallamnak hallható rubatóhoz közeledő változata, [...] az improvizálásnak mindig marad valamelyes tere, ahogyan a ritmusformálásban, úgy a dallamhangok esetében is.”¹³ „A ritmus felfogásának természetes módja jóval szabadabb, mint a kotta által megmerevített gondolkodás, és a rögtönzésre is lehetőséget ad. [...] Ez az oka, hogy zenéjüket tökéletesen feszes ritmusúnak érezhetjük akkor is, ha nem énekelnek, nem játszanak két egyforma hosszúságú hangot, hanem dallamaikban a hangok beszédszerűen »botladozva«, »bicegve«, vagy »úszva« változnak. [...] Még giusto dallamainknak is vannak rubato hatást mutató részletei.”¹⁴

Bárhányszor hívták is fel a figyelmet erre a kutatók, úgy tűnik, a lejegyzők és közreadók tudatában máig nincs tisztázva, hogy a népzene abban az értelemben, ahogyan a műzene, nem gondolkodik és soha nem gondolkodott egyenletességben. Nem

4. *Tavaszi szél* *Moldva*
Újfehértó

Tavaszi szél utat szelát, virágon, virágon,
tavaszi szél...

5. *Fészes* *Magyarországon*

széke nice zavaros a,
széke nice zavaros a Dóránál,
(leide) mond meg annak, mond meg annak,
mond meg annak a szép barna hajúknak,
(leide) hogy az agyán Dóra nice mentébe
(le) hűvös leány micsoda nálánál szerbi or.

azért, mintha az igazi mesterek nem tudnának ilyen előadásmódban muzsikálni. Nagyon is tudnak, amikor akarnak! De ezt nem azért teszik, amiért a műzenész, hanem csupán mert akkor éppen nekik úgy tetszik, vagy mert ezzel szolgálgják jobban a közösséget (például gyors táncok esetében). Ám erre senki nem kötelezi őket, s akkor térnek el tőle, amikor akarnak. A népzeneben egyaránt létjogosultsága van az elemi metrika egyenletességének (giusto tételek), a lélegzet- és gondolatmetrika ívekben rendeződő kötetlen ritmusú megszólalásmódjának (recitativ és rubato dallamok) és a beszédmetrika szöveghez alkalmazkodó előadásmódjának (parlando darabok), továbbá az ezek közötti átmenetek különböző változatainak, így az aszimmetriának és a kötött-kötetlen ritmikák akár egyetlen tételen belüli rögtönzészzerű variálásának is.

Itt ragadható meg hangjegyzírásunknak a népzene szempontjából legkritikusabb pontja. Az újkori műzenei notáció a nép-

zene időbeliségének érzékeltetésére bizonyul végképp alkalmatlannak. A polifónia és az annak megfelelő írásrendszer törvényszerűségei idegenek a népzene ritmusfelfogásától. Ha a kottafejekről, melyek a hangmagasságot felelősek, megállapítottuk, hogy a valóságot tökéletesen közvetítik számunkra, a hangjegyek száráról ki kell mondanunk az ítéletet, hogy hazudnak nekünk! Fején találja a szöveget az új citeraiskola instrukciója, amelyik a giusto darabok esetében „engedélyezett kottahűtlenséget”, a parlando-rubatóknál „kötelező kottahűtlenséget” ír elő.¹⁵

A hangjegyek szára olyan mértékben sugallja a zenei idő ekvalista-menzuralista felfogását, hogy a népzeneészek kottától való irtozását teljesen érthetővé és indokoltá teszi.

ÍRÁSREFORM SZÜKSÉGES

Ha mindez igaz, akkor választ kaptunk alapkérdésünkre: mire jó a népzenei gyakorlatban a lejegyzés. A népzenei lejegyzés a dallami összefüggések értelmezésére va-

6.

Lorato

Lo-ra - te cae - li de - um - per,
et tu - bes pla - ant ju - stan,
a - gu - ri - a - do - tor - ra, et ge - ni - um
Sal - ra - Ar - rum.

Lorato

Lo-ra - te cae - li de - um - per,
et tu - bes pla - ant ju - stan,
a - gu - ri - a - do - tor - ra, et ge - ni - um
Sal - ra - Ar - rum.

ló, ebben pótolhatatlan segítséget nyújt. Ezért nem iktatható ki. A nagy formák összehasonlító vizsgálatához, másrészt a belső finom összefüggések, a zenei mikrovilág elemzéséhez az írás mással nem helyettesíthető eszköztárral járul hozzá. A kérdés másik felére, miszerint *mire nem jó* a használatban lévő kottairásunk, azt kell válaszolni: e jelrendszernek az a része, ami *ütemelvűséget* fejez ki, *nem alkalmazható a népzene*-re. Az időbeli kötetlenségről az európai zene izgalmas többszólamú kompozíciós technikák működtetése érdekében mondott le, és ezen dolgozott mintegy nyolc évszázadon keresztül. Ez az intellektuális teljesítmény volt a polifónia többlete. Az egyszólamúságé pedig éppen a dallami világ lehetőségeinek, a melodikus szabadságnak átélése. E két zenei élettér játékszabályai különbözőek egymástól, s ha azokat összekeverjük,

akkor csak jellegtelenséget kapunk. Az egyszólamúságnak ütemelvű értelmezése és újkori hangjeggyírással való rögzítése valójában anakronizmus, egy későbbi korszak gondolkodásmódjának visszavetítése. E történeti empátiahiányból származó tévedés az előadásmód hitelességét súlyosan veszélyezteti.

Miután arra az eredményre jutottunk, hogy a jelrendszer részben alkalmas számunkra, részben nem, el kell gondolkodnunk azon, hogyan lehetne azt testreszabni, azaz egy megfelelő népzenei írásmódot kialakítani.

De lehetséges-e ez, szabad-e ilyenén egyáltalán gondolkodni? Hiszen „a” kotta képe úgy áll előttünk, ahogyan azt az iskolában megtanultuk, mint egyetlen lehetséges és talán tökéletes zenei írást. Nos, ennek a képnek örökérvényűségét valójában semmi nem igazolja! Két évezred során az antik görögök betű- vagy a rómaiak számkottájától a neuma-, gregorián- és tabulatúraírásokon át a XX. századi szerzők (például Schönberg, Kurtág, Lendvay) vagy a kortársak vadonatúj jelrendszereiig különböző zenekultúrák különböző – nekik megfelelő – írástechnikákat dolgoztak ki. „A hangjeggyírásban bekövetkezett változások rendszerint a zene változásaira utalnak.”¹⁶ Más szóval: a különféle jelrendszerek különféle kultúrák természetrajzát tükrözik. Hogy ez mennyire így van, jól mutatják a notáció változásai akár egyetlen zeneszerzői életművön belül.¹⁷ Tévedünk tehát, ha egyetemes érvényűnek gondolunk *egyfajta* írásmódot.

Úgy gondolom, ha azt várjuk a lejegyzésektől, hogy a megértést szolgálják, akkor a népzenei hangjeggyírás megújításra szorul. Ami ennek az elvárásnak megfelel, azt tartjuk meg, ami nem, azt hagyjuk el, és szabad új jeleket is bátran használatba venni. Utóbbira már több példa áll előttünk kiváló város, dudás, furulyás lejegyzésekben.

EGY LEHETSÉGES MEGOLDÁS
Mellékletünk a fenti megfontolások illusztrációjaként közöl néhány dallamot.¹⁸ A népzenei lejegyzésre ajánlott írásképp (1–5. kotta) a következő alapelvek figyelembevételére tart igényt. 1. E lejegyzésmód csak hangzó anyag mellékleteként, segédeszközeként használható. Annak tudatában, hogy a népzene időbeliségét az írás képtelen rögzíteni, ezt nem is vállalja fel, a hangok hosszúságára legfeljebb csak utal: félretájékoztató helyett a felvételtől való tanulásra kényszerít. Segít viszont a lineáris hangkapcsolatok értelmezésében a fő- és mellékhangok, a kötések és elválasztások jelölésével. Mint minden lejegyzés, bizonyos mértékig ez is analízáló jellegű, amit a hangzó anyagnak kell kiegyensúlyoznia. 2. Az időbeli értékek jelölése minden esetben relatív. A „dupla” (brevis), „egész” (semibrevis), illetve „negyed” (semiminima) hangjegy nagyon hosszú, hosszabbat és rövidebbet jelent, ezt árnyalhatja a hangjegy fölötti korona vagy pont nélküli korona. (V.ö. Kurtág *Játékok* című művének hasonló, de jóval részletesebb jelkészletével!) A „negyed” és „nyolcad” szünet ugyancsak relatíve hosszabb, illetve rövidebb szünetet jelent. 3. Külön említést érdemelnek az aszimmetrikus tételek. Örök kudarca ítélt ütemelvű lejegyzési kísérleteik (5/8, 7/8, 9/16 stb.) helyett *főhangsúlyaik helyének jelölése* egyszerűbb, mégis az igazsághoz közelebb vivő megoldást jelent, főleg akkor, ha nem áll rendelkezésre kíséret. (Ld.: 1–3. sz. kotta). 4. Eddigi megfontolásaink az előadásmóddal összefüggésben az ütemvonalak szerepét is megkérdőjelezzük. Az ütemelvű jelrendszer az egyszóla-

múságra alkalmazva egyoldalúan működik: elvont metrikai-ritmikái képleteivel az időbeliség két összetevőjéből, a kötöttségéből és szabadságból csak az egyiket juttatja kifejezésre. Ezért jobban járunk, ha mindkettőt, az adott darab metrikáját és ritmikáját is az élő előadásból tanuljuk meg. Az ütemvonalaknak van mégis szerepe: formai elemzéskor hasznunkra válik ceruzával behúzni őket, tudatosítva magunkban az ütemegységeket¹⁹, leginkább pedig a strófa legfontosabb építőelemeit, a dallamsorokat. A dallamsorok lényegüket tekintve a recitatív stílusból örökölt lélegzet- és gondolatmetrika nagy formai tömbjei, amiket az elemi és a beszédmetrika működési törvényszerűségei egészükben és belső elemeikben zárt szerkezetekbe rendeztek. A dallamsorok egészének ugyanúgy (sőt, hangsúlyosabban) ki kell fejeződnie az írásképpben, mint a belső, másodlagos metrikai egységeknek. 5. Ez a lejegyzésmód elsősorban gyakorlati, pedagó-

giai használatra született. Tetszik, vagy nem tetszik, tudomásul kell vennünk, hogy az írás az úzus alakítójává, sőt forrásává válik, s ha félreérthető, sokan félre fogják érteni.²⁰ A lejegyzés éppen ezért felelősség: nem szabad leírni olyat, ami nem igaz!

A GREGORIÁNKUTATÁS TANULSÁGAI

Szorosan vett témánk szempontjából komoly tanulságokkal jár a másik nagy egyszólamú dallamkultúra, a gregorián újkori felfedezésének párhuzamos útja.

A kiindulópont ugyanott keresendő: egy zseniális magyar, Liszt Ferenc elméjében. A nagy európai klasszikus zeneszerkezet leépülésének kezdetét érzékelve benne támadt vágyakozás először e két ősi tiszta forrás után, annak ellenére, hogy autentikus formáikkal még nem találkozhatott.

A gregoriánkutatásnak egy jó évszázadra volt még szüksége ahhoz, hogy a műfaj tudományos és gyakorlati értelemben nagyjá-

ból magára találjon. A különböző műhelyek közül, melyekben a hatalmas, többirányú elemző munka zajlott, elsőként és legtekinélyesebbként meg kell említeni a solesmes-i iskolát. A tiszteletreméltó erőfeszítéseknek köszönhetően jelentős tudományos eredmények születtek, ám ezeknek az előadásmódra vonatkozó következtetései – mint hogy kizárólag írott anyagok jelentették a vizsgálódás forrásait – az ekvalista-menzuralista keretek közül lényegében nem tudtak kiszabadulni. E szemléletmódhoz való ragaszkodás a más szempontból igényes interpretációkat is hallgathatatlaná, de legalábbis nyögvenyelőssé tette, magával hozta az életidegen és primitív ti-ti-tá lejegyzést, amit a pedagógiai gyakorlatban szigorúan be is tartott. „A korális ritmusának alapja a nyolcad hangjegy. A nyolcadhangok mindig egyforma rövidek legyenek, a ritkábban előforduló negyedek pontosan kétakkoráki!”²¹ Az igazi szemléleti megújulást nagyon nagy mértékben a magyar iskolának köszönhetjük, amely az egyszólamú zenekultúrák – mindenekelőtt a XX. században még élő állapotában megismerhető népzene – összes tanulságait figyelembe vette. Rajeczky Benjamin 1967-ben közölt „Kötött ritmusú-e a gregorián?” című tanulmányában foglalja össze a szemléletváltás lényegét: „Hivatkozva az európai népzene vizsgálatából levont tanulságokra, nem fogadjuk el a menzuralizmust. [...] A neumák értelmezésére alkotott értékrendszere a népzenei szabad ritmus nem ismerésére mutat, és alaptalanul feltételez egy kötött ritmusú dallamvilágot.”²²

A szemléletváltás magával hozta az írásmód megújulását is. A hetvenes években paleográfiai minták felhasználásával megszületett új magyar notáció²³ – más, használatban lévő írásrendszerek mellett – széles körben ismertté és elfogadottá vált. Ennek egyik fontos tulajdonsága, hogy a hangjegyeknek nincs szára²⁴, a kotta nem ismer negyedet és nyolcadot, így természetesen ütemvonalat sem, azaz megszabadul az ütemmetrum-alapú gondolkodástól.²⁵ (Lásd: 6. sz. kotta).

ZÁRSÓ

A vázolt elképzelést elméleti és zenetörténeti érvek mellett személyes gyakorlati tapasztalatok is meggyőződéssé emelték. Amennyiben az érvek kevésnek bizonyulnának, szabadjon jó szívvel ajánlanom minden gyakorló népzeneésznek (még mielőtt e gondolat „megfelelő” helyére, ad acta kerülne), próbálja ki, írjon le ekképpen néhány dallamot! Úgy gondolom, a kísérlet gondolatébresztő lesz, és a tapasztalat önmagáért beszél majd.

Kovács Márton

JEGYZETEK

3. sz. példánkban a III. fok (bé) magassága a strófán belül változik. Amíg a furulyás díszítőhangnak játssza és csak a mutatóujját emeli, azaz négyujjas villa fogást alkalmaz, a hang mélyebb, amikor (a 2. sor első ütemegységében) főhanggá válik, a villa fogás kétujjas lesz, ami magasabb intonációt eredményez. 5. sz. példánkban a VII. fok (cé) magassága végig ingadozik.
- Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Zeneműkiadó, Bp. 1976, 56. o.
- Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje*. Zeneműkiadó, Bp. 1981, 81. o.
- Dobszay László: *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneünkben*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983, 96. o. skk.
- Vargyas L.: i. m. 83. o.
- Vargyas L.: i. m. 81-82. o.
- Dobszay L.: i. m. 99. o.
- Szabolcsi B.-Tóth A.: *Zenei lexikon II*. Zeneműkiadó, Bp. 1965, 592. o. „metrika” címszó.
- V. Holopova: *A metrum és ritmus fogalma*. In: *A 20. századi zene ritmusproblémái*. Zeneműkiadó, Bp.-Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1975, 62. o.
- Dobszay L.: *A gregorián és a magyarság*. In: *Magyar Egyházzene III. évf. 4. sz. 1995/96*, 397. o.
- A „polifónia” kifejezést mindvégig „többszólamúság” értelemben használok. A terminus a népzene monofóniájával ill. homofóniájával szemben (mely kísérettel, valamiféle elemi többszólamúsággal együtt is mindig egyszólamú észjárású marad) indokoltnak tűnik.
- Vargyas L.: i. m. 91. o.
- Jáki Sándor: *Musica sacra I*. Szemináriumi jegyzet, kiad. n. Bp. 1974, 97. o.
- Jánosi András: *A magyar népzene előadásmódja*. CSMI, Dunaszerdahely. 2009, 16. és 26. o.
- Borsi Ferenc: *A hagyományos citerajáték kezdőknek és haladóknak*. Hagyományok Háza, Bp. 2010, 100. o.
- Brockhaus-Riemann: *Zenei lexikon II*. Zeneműkiadó, Bp. 1984, 108. o. „hangjegyírás” címszó.
- „Haydn kottázása működésének fél évszázada alatt jelentősen változott.” Somfai László: *Notáció és játéktípusok*. In: *Régi zene 2*. Zeneműkiadó, Bp. 1987, 97. o.
1. *Új Pátria 8. Szék*, 20/a. (1-3. vsz. legfontosabb változatai egy képben.) • 2. Lajtha L.: *Széki gyűjtés*. Szerk.: Sebő F. LPX 18094-B. 96. sz. • 3. *Új Pátria 4. Gyimesbükk – Hidegség*, 2/a. • 4. *Magyar Népzenei Antológia VII.* 1/35. sz. • 5. *Magyarzavati népzene I.*/11. Fonó Records, 1997.
6. „A gregoriánkutatás tanulságai” c. fejezetünkhöz illusztráció az adventi hajnali mise kezdőéneke („Rorate caeli”) XX. sz.-i menzuralista írással, ill. az új magyar notációval. (Ez az írás népzenei lejegyzés céljára nem használható.) Az első a *Missale Romanum*, a második a XVI. sz.-i *Gyöngyöspatai Graduale* dallamváltozata.
- Már ha vannak ilyenek. Rubato dallamoknál nincsenek, így egy dallamsor jelent egy elválasztható egységet!
- Szimbolikus példája ennek a folyamatnak az ütemmetrikus előadásmód szerint elterjedt „Tavaszi szél” kezdetű lírai dal (ld. 4. sz.). 4/4-es alakja csak a tankönyvekben létezik. Mennyivel hitelesebben szólna e gyönyörű pszalmodizáló dallam, ha a forrást nem ezek a kottaképek, hanem eredeti felvételek jelentenék!
- Kapossy Gyula: *Szertartáskönyv*. Magyar Kórus, Bp. 1932. 3. o.
- „Kötött ritmusú-e a gregorián?” In: *Rajeczky Benjamin írásai*. Zeneműkiadó, Bp. 1976, 89. o. Eredeti megjelenés: *Le chant grégorienne est-il mesuré? Études Grégoriennes*. 1967.
- Ismerteti Dobszay L.: http://egyhaazene.hu/media/2010/12/gregorian_atiras.pdf (letöltve: 2012. január 10.)
- A hangcsoport magas hangjait szár jelöli, de ez nem jelent időmértéket.
- Első terjedelmesebb anyagközlés: Szendrei J.-Dobszay L.-Rajeczky B.: *Magyar gregoriánium*. Editio Musica, Bp. 1981.

Antim Ioan

(1928–2013)

Elment az utolsó moldvai kobzos. Legalábbis a jelenlegi ismereteink szerint az utolsó. Antim Ioan tudása és személyisége is alkalmassá tette arra, hogy a hagyományos kobozjáték iránt érdeklődő táncmuzsikusok figyelmének középpontjába kerüljön. Sajnos, 2013. március 8-án ő is bekerült azon mesterek sorába, akik örökre itt hagytak minket. Szeretettel és a tőle kapott hagyaték iránti felelősség tudatában emlékezünk rá.

Nyolcvanöt évet élt. Reménykedtünk benne, hogy még velünk marad, február végén azonban kórházba került, ahonnan nem mehetett már haza. Kilenc éven át volt szerencsém ismerni őt, tanulni tőle. Sok szép emlékem fűződik hozzá, s mind között talán a legörömtelibb pillanat volt, amikor az ő játékát elemző-tanító Koboziskolát a kezébe adhattam. Hála Istennek, megérhette ezt, sőt tavaly nyáron a sárospataki táborban még tanított, muzsikált, viccelődött. Idén már nem lesz ott velünk, pedig egyre többen tanulnának tőle. Maradnak a felvételek, a lejegyzések és a tanítványok. Közülük elsősorban Horváth Gyula, aki szinte mindent megtanult a mestertől, ami megtanulható.

„Dai drum la mână!” („Engedd el a kezéd!”) – mondta sokszor, tanítás közben, ha a jobb kezünk nem volt elég laza. Vajon meghalljuk-e, ha odafentől ránk szól, amikor nem pengetünk elég jól? Elegendtük a kezét – elengedte a kezünket... Köszönünk mindent, Ioan bácsi! Nyugodjon békében!

Németh László

*

Antim Ioan 1928. december 2-án született a Tázló völgyében fekvő Prăjoiia falu cigánysorán. Kobzolni hét-nyolc évesen kezdett, az apjától leste el titokban. Gyerekkorában hegedű és koboz, vagy hegedű és cimbalom volt a „zenekar”. Apja hegedűsnek szánta őt és nem akarta, hogy kobzoljon, mert a koboz a harmincas években már kezdett kimenni a divatból. Ioan meg is tanult hegedülni, de kobzon és cimbalmon tehetségesebbnek bizonyult. Először tíz éves korában cimbalmozott lakodalomban. Testvérei közül többen zenészek lettek, bátyja szintén cimbalmozott, ma is élő öccse bőgőn és dobon játszik.

A második világháború után a cimbalom lett a fő hangszere, a kobzot egyre kevésbé igényelték. Elsősorban a Tázló mentén zenélt. Elmondása szerint a táncrepertoár ezen a vidéken a katolikus (magyar) és ortodox (román) falvakban lényegében azonos volt. A csángó falvak közül Gajdárba és Esztufujba járt leggyakrabban, de néha Pusztinába és Lujzikalagorba is hívták. Abban az időben a hegedű és a cimbalom mellett bőgő vagy dob volt a harmadik hangszer, később a harmonika is bekerült a zenekarba. Ioan elsősorban a falujabeli hegedűsöket kísérte.

Az 1960-as évektől a muzsikálás már nem biztosított elég jövedelmet számára, így a mojnesti kőolajtelepen kezdett dolgozni, innen ment nyugdíjba. Az 1980-as évek végéig még muzsikált néha bálókban és lakodalmakban, cimbalommal. A livezi kultúrházban szerveződő *tarafban* is játszott. Itt, a román városi zenekarok mintájára sok hangszer volt együtt. A zenekar vezetője városi dallamokat tanított a zenészeknek, a kíséret harmóniáiba viszont szerencsénkre nem szólt bele. Antim Ioan előbb cimbalmon muzsikált az együttesben, majd az addigi kobzos halála után ő lett a zenekar kobzosa 1989-ig, a taraf megszűnéséig.

Már régebben is sokat muzsikált Alexandru Iancu „Pricea” hegedűssel, vele együtt járt Jászberényben és Budapesten 1998-99-ben. Elsőként Kocsán László, Kelemen László és Agócs Gergely gyűjtött tőle, a táncmuzsikusok még nem figyeltek fel rá.

2004-ben Pávai Rékával, majd Ségercz Ferivel jártam nála. Ők segítettek leküzdeni a nyelvi akadályokat, így az ekkor készült felvételekről tanulgatva lett Ioan bácsi nem csak kobozmestermester, de nyelvtanárom is. 2005 februárjában Fabri Géza gyűjtött tőle, 2005 májusában pedig Horváth Gyulával tértünk vissza hozzá. Egy egész héten át több hegedűssel is muzsikáltattuk és Pávai Réka segítségével részletesen kikérdeztük tőle mindazt, amit a kobozról és a kobzolásról tudni lehet. Az a pár nap és a felvett anyag nagy hatással volt ránk. Miután hazatértünk, Gyula áthúrozta a hangszerét Antim Ioan hangolása szerint. Több mint tizenöt év után váltott A-s hangolásra, így sok mindent szinte újra kellett tanuljon. Azóta már sokan követték a példáját.

2006-ban Gyulával, Kerényi Robival, Csibi Szabival és Kelemen Pityuval kurzusokat szerveztünk a Hagyományok Házában, ahol Bogdan Toader hegedűt, Antim Ioan kobozt és cimbalmot tanított, esténként pedig a budapesti csángó táncmuzsikusok muzsikáltattuk őket.

Antim Ioan utolsó évei igen aktívan teltek. Többször járt Magyarországon, a Csángó Bálón, a Kecskeméti Népzenei Találkozón és a sárospataki Serketánc Táborban. Moldvában a külsőrekecsini és a somoskai táncmuzsikusokban muzsikált és tanított. Amikor tudtunk, tanultunk tőle. Kobzolását figyelve szép lassan összeállt az a rendszer, amit Horváth Gyula a 2011-ben a Hagyományok Háza által kiadott Koboziskolában összegezett.

Antim Ioan játéka első ránézésre egyszerűnek tűnik, valójában a dallamok alapos ismeretét feltételezi, és sok szempontból virtuóz. A koboz elsősorban a tánczene ritmuskíséretét biztosítja, másrészt a dallamra, dallamrészre jellemző alapharmónia folyamatos, figurált orgonapontszerű (akkord-bontásos) alátámasztását adja. A dallam fordulatait a koboz néhány dallamhang bejátszásával követi, néha hosszabban is dallamot játszik. Lényegében ugyanezt a koboztechnikát hallhatjuk Gyöngyös György és Buták György kalagori magyar kobzosok felvételein is. A gyűjtési adatok alapján több mint valószínű, hogy ez a kíséretmód nemzedékeken keresztül hagyományos volt a Tázló mentén és Lujzikalagor környékén.

Cimbalmozásáról is sok felvétel készült. Cimbalomkísérete intenzív ritmikájú, gyakran bejártassa a dallam részleteit. Érdemes lenne ezeket a felvételeket is publikálni, más moldvai cimbalmosok játékaival összevetni. Antim Ioan cimbalmozása és kobzolása egyaránt azt a ritmusközponthú, harmóniai szempontból dallamkövető gondolkodást képviseli, ami a nyugati funkciósz zene hatását megelőző régies állapotot tükrözi. Talán Moldova elzártsága miatt maradhatott fenn ez a játékmód ebben a letisztult formában. Antim Ioan nyomdokain egyre többen igyekszünk elsajátítani és a táncmuzsikus közönséggel is megismertetni a moldvai muzsikának ezt a jellegzetes szeletét.

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 We are proud to announce this 100th issue of folkMAGazin, and its 20th year of publication! The Dance House Association publishes folkMAGazin through support from the National Cultural Fund (NKA) and our readers' subscriptions. In celebration folkMAGazin has started a facebook page, and announced several other programs to inspire new material for the magazine and new readership. By Berán István, folkMAGazin's designer/editor.

Page 4 The Nagyvárad Dance Ensemble (*Oradea*, Romania) premiered a new piece on April 19th, 2013. The piece is based on composer Kiss Ferenc's work *Nagyvárosi bujdosók* [Big City Outlaws] and deals with themes of identity, migration and values. This production creates a new world of words and movement that springs from the ensemble's basis in folklore. Direction, dramaturgy: Novák Péter. Choreography: Baczó Tünde, Bordás Attila, Orza Călin, Polgár Emília.
Review by Dénes Ida published in *Erdélyi Napló* 2013. April 25.

Page 7 Conversation with linguist Sándor Klára on the old Hungarian Székely writing known as 'Rovás írás'. Sándor Klára offers some concrete information on this traditional form of writing which she refers to as simply 'Székely writing'. The writing has squared-off characters and was preserved the longest (until the mid 17th century) amongst Transylvania's Székely people. The oldest examples are from the end of the 13th –14th centuries. This writing form has seen a revival of interest since 1990.
By Grozdits Károly.

Page 12 Review: The Hungarian State Folk Ensemble's new choreography *Szarvasének – Song of the Stag*. '...a Bartokian synthesis bringing tradition into the present'. A lyrical composition on tradition, Hungarianness, roots and ancient culture. The piece does not attempt to retell this ancient Hungarian legend in folk dance, instead one sees lyrically composed scenes that evoke atmosphere and feeling. Of course folklore elements dominate the movement, costume, song, and music; but the design, construction and mode of expression is decidedly contemporary.
Performed at the Palace of the Arts (Budapest) April 28, 2013.
By Kutszegi Csaba (www.tanckritika.hu).

Page 16 On April 13, 2013, there was an „ethnographic competition” in the village of Mezőtelegd/*Tileagd* (Bihar County), Romania. The goal of the event was to acquaint the 12-15 year old participants with the music, dance and costume of the Transylvanian region of Kalotaszeg. It was a juried competition organized by Szoboszlai-Gáspár István, minister of the Mezőtelegd Calvinist Church. Report by jury member Demarcsek György.

Page 22 Photo exhibition from the archives of the Janus Pannonius Museum – Pécs, Hungary. An exhibition of photographs taken in the village of Véménd in Baranya County (in Southern Hungary) between 1916–1920. The photographer was principal of the village school. The photos are portraits of people from the village, which at the time was inhabited mainly by Germans, Serbs and Hungarians. Announcement by Csorba Judit.

Page 34 A history of the dance house movement in Slovakia. The Vadrózsák (of Órsújfalu/*Nová Stráž*) and Hajós (of Komárom/*Komárno*) ensembles, along with the names Hodek Mária and Katona István are mentioned here as instrumental in starting Slovakia's dance house movement. In Slovakia the movement has been going on for 25 years. Names of festivals, meetings, summer camps, workshops, more groups and names of the key teachers involved in introducing the dance house teaching methods and approach to material. Material taught has been from: Transylvania, Dunántúl, Tiszahát, Hortobágy and traditional dances/music from the Slovakian regions of: Csallóköz, Mátyusföld, Ipolymente, Hont, Nógrád, Gömör, Bódva, Hernád, Bodrogek. Report by Takács András of Pozsony/Bratislava, Slovakia.

Page 36 The Kossuth Song. Collection work done honoring the 100th anniversary of the 1848–49 Hungarian fight for freedom, documented more than 600 versions of the well-known „Kossuth song”; including 110 versions of the one beginning with the words *'Kossuth Lajos sent the message....'*. Even Romanian versions of the song have been documented in Transylvania. In 1952 folklorist Dégh Linda said: '[The song] is still popular today; there is no one who wouldn't recognize it.'. Kossuth Lajos (1802–1894) was a Hungarian freedom fighter, lawyer,

journalist, politician and Regent-President of the Kingdom of Hungary during the revolution of 1848–49. This article by Faragó József from 1987, was published in *Helikon*, 1991, 21, page 10. – Kolozsvár/*Cluj*.

Page 38 Transcribing Authentic Folk Music. An academic paper discussing problems of transcribing authentic Hungarian folk music. It has already been proven that written music is not capable of giving a true rendition of the original traditional music, nevertheless there is a need to have written music for education and research. What can written music do, and where does it fall short? The author ends with the recommendation that 'every practicing folk musician try writing down a few melodies. If nothing else, the experience will be thought-provoking'. By Kovács Márton.

Sue Foy

(More English summaries of the articles in this issue and in previous issues can be found at www.folkmagazin.hu)

folkMAGazin

2013/3, XX. évfolyam, 3. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gősi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Folyóirat-kiadás Kollégiuma

Belső borító: „Látá és vidéki udvarlója.” (fotó: Hernai Béla, Véménd, 1916–1920)

Hátsó borító: „Orosz hadifoglyok Véménden.” (fotó: Hernai Béla, Véménd, 1916–1920)

